

KO E

**SIASI UESILIANA
TAU‘ATĀINA ‘O TONGA**

KO E NGA AHI

FAKAMATALA FAKA-TA‘U

ki he

KONIFELENISI KAKATO

ko hono 102

‘Aho Tusite, 23 Sune 2026 – ‘Aho Tu‘apulelulu, 2 Siulai 2026

Nuku‘alofa, Tongatapu

Ko e Hokohoko

FEHU‘I 5 ‘OKU FĒFĒ ‘ETAU TOHI KAKAI?.....	1
FEHU‘I 6 KO E HĀ ‘A E FAKAMATALA KI HE:	9
Fehu‘i 6 (i) Potungāue Ako Faka-Kalisitiane	9
Fehu‘i 6 (ii) Potungāue ‘Evangelio	9
Fehu‘i 6 (iii) Potungāue ‘a Fafine	13
Fehu‘i 6 (iv) Potungāue Ako Tokoni‘i Kau Faifekau mo e Kau Setuata.....	15
FEHU‘I (7): KO E HĀ ‘A E FAKAMATALA KI HE POTUNGĀUE AKO MO E NGĀHI AKO‘ANGA:.....	17
Fehu‘i 7 (i), (ii) & (iii).....	17
Fehu‘i 7 (iv) (1) Kolisi ko Tupou.....	22
Fehu‘i 7 (iv) (2) Kolisi Kuini Salote	23
Fehu‘i 7 (iv) (3) Kolisi Mo‘unga ‘Olive	24
Fehu‘i 7 (iv) (4) Kolisi Mailefihī Siulikutapu	24
Fehu‘i 7 (iv) (5) Kolisi Taufā‘ahau mo Pilolevu.....	26
Fehu‘i 7 (iv) (6) Kolisi Tupouto‘a.....	26
Fehu‘i 7 (iv) (7) Kolisi Hofangahau.....	26
Fehu‘i 7 (v) (1) Ako Ma‘olunga ko Tupou	27
Fehu‘i 7 (v) (2) ‘Api Ako Tesiale ko Tupou.....	28
Fehu‘i 7 (vi) Kolisi Ngōue ko Hango.....	29
Fehu‘i 7 (vii) Kolisi ko Sia‘atoutai	31
FEHU‘I 9 (IX) PE ‘OKU FĒFĒ ‘A E NGĀHI ME‘A ‘O E SIASI?.....	36
Fehu‘i 9 (ix) Ha kelekele te‘eki ke lisi?	36
FEHU‘I 9 (XI): KO E HA ‘A E FAKAMATALA MO ‘ETAU FALE‘I ‘A E KONIFELENISI KAU KI HE:	46
Fehu‘i 9 (xi) (A) Falepaaki Taulua	46
Fehu‘i 9 (xi) (E) ‘Ofisi ‘o e Siasi	47
Fehu‘i 9 (xi) (F) Vaka?.....	48
Fehu‘i 9 (xi) (H) & Fehu‘i 9 (xi) (I) Tohi Fanongonongo mo e Haafe Houa	51
Fehu‘i 9 (xi) (K) Liliu Lea mo e Pulusi Tohi?	53
Fehu‘i 9 (xi) (M) Ngaahi me'a faka-Hiva ‘a e Siasi	53
Fehu‘i 9 (xi) (N) Tungī Colonnade	55
Fehu‘i 9 (xi) (NG) Poate Ngāue ki Muli.....	55
Fehu‘i 9 (xi) (O) Poate Fale‘i faka – Pisinisi	56

FEHU‘I 6 KO E HĀ ‘A E FAKAMATALA KI HE:

Fehu‘i 6 (i) Potungāue Ako Faka-Kalisitiane

1. **Fakafeta‘i:** Fakafeta‘i ‘oku kei ‘i vaka pē ‘a e ‘Eiki pea tau kei anuanu ai ‘i he ngaahi tala‘ofa ‘o e Laumālie Mā‘oni‘oni. Fakafeta‘i he ‘amanaki ke tau ikuna ‘a e ta‘u faka-Konifelenisi ko eni 2025-2026, pea mo hono kaveinga: “*Ko e me‘a tēpū ē ko e ‘iate kitautolu ‘a e ‘Otua.*” Pea kei ‘alofaki ‘a e vīsone ki hono hakeaki‘i ‘a e ‘Otua ko e Tu‘ukimu‘a he‘etau me‘a kotoa pē.
2. **Kau Ngāue:** Na‘e hiki atu ‘a e Faifekau hoko ko Ma‘ake Palei ki Pangaimotu, Vava‘u ka e hiki mai ‘a e kau Faifekau; ko Nisani Tolu, Viliami Falevai, Lopeti Kavaliku mo ‘Ovaleni Manuofetoa. ‘Oku kei ‘i he ‘ofisi pe ‘a e Faifekau Akoako ko Sione Muimui Molipeli pea pehē ki he toenga kau ngāue; Malama Pau‘u (Sekelitali), Maxiana Puafisi (‘Ofisa LFS), Mele Matalave (Kalake) mo Mosese Havea (‘Ofisa Brigades).
3. **Ngāue na‘e lava:**
  - i. Fakamā‘opo‘opo ‘o e palani ngāue ‘a e Konifelenisi To‘utupu 2025 ki Ha‘apai.
  - ii. Lava fe‘a‘ahi‘aki ‘a e Lautohi faka-Sāpate – ‘Aokosi mo Sepitema 2025 (20%).
  - iii. Lava lelei Sivi Lautohi faka-Sāpate ki Nōvema (60% sivi fakata‘u).
  - iv. Fakahoko Sivi mo e certificate ‘o e kau Malanga Hoko ki he ngaahi Kuata.
  - v. Fa‘u mo paaki Tohi Tūhulu To‘utupu Sanuali – Siune 2026 (Lau Folofola faka‘aho).
  - vi. Fakalelei‘i mo paaki Silapa Lautohi Faka-Sāpate Tohi 3, 2026.
  - vii. Kātoanga To‘utupu Tīsema 2025 (Fakalele fakavāhenga).
  - viii. Fa‘u mo paaki Lēsoni Katoanga Faka-Mē 2026 he silapa (20% sivi fakata‘u).
  - ix. Fa‘u mo paaki Tūhulu ma‘ae To‘utupu Sanuali - Sune 2026.
  - x. Fe‘a‘ahi‘aki To‘utupu & Akolotu: Fepueli – Mā‘asi 2026.
  - xi. Ako & Fakataha mo e kau Pule Lautohi Faka-Sāpate & Taki To‘utupu.
  - xii. Tui mo e Ouau Lotu: Kuo teu paaki ngaahi malanga ‘a Sione Uesilē ‘e 12; pea kei fai ngāue ki he Ouau Lotu ki he Senituli Ua mo teu Workshop ki he ngaahi Lotu Kehe.
  - xiii. ‘A‘ahi ki he Fakavahefonua & kātoanga Senituli 2; ‘Eua, Vava‘u, Ha‘apai, ‘Aositelelia, Nu‘usila, toe kātoanga ‘a Ha‘apai ki Sepitema.
4. **Ngāue ke Fakahoko:**
  - i. **Konifelenisi/Katoanga fakafeta‘i Senituli 2 Lotu, To‘utupu 2026 – Siune 19-22.** ‘Amelika/Hawaii 100, ‘Aositelelia 85, SUTT Nu‘usila 60, ‘Eua 90, Vava‘u 116, Ha‘apai 44, TBU 100.
Kaveinga: “Ke ‘iate kitautolu ‘a e Laumālie Mā‘oni‘oni he‘etau Kātoanga”.
  - ii. **Vīsone Senituli 2 ‘o e Lotu:** Ke Faka-Ului kau Fanongo (60%) ke Lotu Fehu‘i. Na‘e fakahoko ‘a e ngaahi polokalama Fakalotofale‘ia ki he ngaahi vāhenga, Tohi Tanumaki uike 8 mo e Ouau fakahū Lotu Fehu‘i.
  - iii. Ko e Silapa Lautohi Faka-Sapate ‘a e Kalasi 3,4,5 & 6 kuo fakahū atu ki ai ‘a e Kalasi ‘Aho ‘a e fānau, mo e Tanumaki māhina ‘e 2, pea mo e polokalama laka ‘a e brigades.

Fakamālō & Talamonū atu ki he Palesiteni, kau Faifekau mo e kaungā ngāue kotoa pe.

Faka‘apa‘apa atu

Simote Mesuilame Vea (Talēkita)

Fehu‘i 6 (ii) Potungāue ‘Evangeliō

1. **Fakafeta‘i:** *Fanongo ki he tangi...ki Tonga monū‘ia, “Kainga, ‘ofa mai!”* Fakafeta‘i ki he ‘Otua, ko e Senituli Hono Ua ‘o e lotu Faka-Kalisitiane ‘i Tonga. ‘Oku tau situ‘a atu ki he Ha‘ele Hake ‘a Sīsū Toetu‘u, ka ‘oku tau hanga atu ki hono lilingi ‘e Sīsū Toetu‘u ‘a e Laumālie ‘o Kalaisi‘i he ‘Aho ‘o e Penitekosī. Fakafeta‘i ki he ‘Otua, na‘e talangofua ki he

Fekau Lohi 'a e 'Eiki Toetu'u, 'a Misa Tomasi mo Misa Hāsione mo Misa Tana pea mo Misa Lole mo e kau ngāue fakamisinale ke nau folau mai ki Tonga na'e 'ikai ma'u 'Otua pea masiva 'i he lelei'. Ko Tonga 'eni 'i he Senituli Hono 2 'o e lotu 'oku kei tolonga mai. 'Oku ou fokotu'u atu ke tau faka'ilonga'i 'a e ta'u mahu'inga ni, 'aki ha'atau ō atu ki māmani 'o ngaohi 'a e kakai kotoa pe, ko e kau ako 'a Sīsū Toetu'u. Kātaki na'a tau ma'u hala 'o taku 'oku 'ikai to e 'i ai ha'atau kau ngāue faka-misinale. 'I he'eku hiki atu 'a e fakamatala ni, 'oku lolotonga 'i Uganda 'o 'Afilika', Iran, 'Initia, Taiwan, Kolea Tonga, Yap, Saipan, Kanata, Siamane, Lumenia, Siaina, 'Isileli, 'Amelika, 'Aositelelia, Nu'u Sila pea mo Ha'amoā, 'a hotau kainga Tonga ko e ō pe mo e Ongoongo Lelei 'o Sīsū Kalaisi'.

2. Ngaahi Ngāue kuo lava:

- i. **'Apitanga 'a e Ngaahi Tamai' mo e Kau Tangata' - 'aho 20 - 21 Ma'asi 2026** Neongo 'a e ngaahi teu ki he Senituli Hono Ua 'o e Kotu Faka-Kalisitiane' 'i Tonga' pea mo e to'ohema mo to'omata'u 'a e ngaahi fatongia', ka na'e kei fakakoloa pe mo mafana 'a e 'apitanga 'a e ngaahi tamai' mo e kau tangata 'o e ngaahi potu siasi'. Ko e kaveinga 'o e 'apitanga', "*Oku ui 'a e 'Otua', ke tau fai kovinānite mo e 'Otua'.*" Na'e kamata'aki pe 'a e 'Apitanga' mo e malanga 'o makatu'unga 'i he fai kovinānite 'a e 'Otua' mo 'Epalahame' 'ia Senesi vahe 15. Na'e fakamamafa'i 'i he 'apitanga ko e 'api mo e fāmili 'a e kamata'anga mo e makatu'unga 'o e siasi mo e fonua. Kapau 'oku lelei 'a e 'api mo e fāmili, 'e lelei foki 'a e siasi mo e fonua. Ko e ngaahi tamai 'a e kau taki 'i 'api, pea 'oku mahu'inga 'enau tui mo 'enau falala ki he 'Otua ki hono tataki 'o honau ngaahi fāmili. Ko e tokolahi 'o e ngaahi pole mo e faingata'a 'oku fehangahangai mo e fonua 'oku tupu mei he 'ikai tali 'e he ngaahi tamai honau ui ke nau hoko ko e 'ulu 'o honau ngaahi fāmili. Koe'uhí ko e mama'o 'o e ngaahi Vahefonua mei Tahī, na'e fakahoko ai ha Polokalama Ako Tohi Tapu 'e 2 mo ha Polokalama Talaloto 'e 1 'i he ngaahi letiō 87.5 FM, 89.5 FM, 90 FM pea mo e AM 1017, ke fakafaingamālie'i 'a e kau memipa ke nau kau atu ki he ngaahi ako mo e ngaahi talanga 'o e 'apitanga.
- ii. **'Apitanga Pekia mo e Toetu'u 'aho 3 - 5 'o 'Epeleli 2026:** Ko e kaveinga 'o e 'Apitanga, "*Oku ui kitautolu 'e he 'Otua', ke tau fai kovinānite mo e 'Otua'.*" 'Oku 'ikai fo'ou 'a e talanoa kovinānite' mo kitautolu Tonga'. He ko e talu pe mei he Tuku 'e Kingi Siaosi Tupou I 'a Tonga ki he 'Otua' 'i Pouono' pea toe fakamo'oni 'i he fai Kovinānite 'a Kingi Tupou VI 'i he 8 'o Tisema 2025. 'Oku fenāpasi foki mo e kaveinga Konifelenisi 2026-27, "*Ko e 'Otua mo Tonga ko hotau Tofi'a.*" Na'e fakamamafa'i 'i he 'apitanga ko e tali mo'oni 'o Sīsū ko e si'aki 'akitautolu, fua 'a e kolosi, pea muimui kiate Ia 'o a'u ki he ngata'anga 'o e mo'ui. Na'e tataki 'a e ngaahi 'apitanga 'e he kau faifekau, 'o tokoni atu ki ai 'a e kau faifekau 'ahi'ahi, kau akoako 'o Kolotapu, mo e fanau ako mei he Kolisi Sia'atoutai. Na'e tokolahi 'a e kau kau mai na'a nau fakamo'oni ki he mahu'inga 'o e Tohi 'Apitanga ko ha koloa lelei ke tauhi. Ko e taha 'o e ngaahi me'a faka'ofa'ofa ko e 'Apitanga 'a e kainga 'o Ata 'i Kolovai, na'e tataki 'e Ps Penisimani Tonga, pea fakahoko 'a e malanga fakaava 'i he 'api 'o ha fa'e fita 'o e siasi kuo toka, ko ha faka'ilonga 'o e 'ofa mo e faka'apa'apa ki he'ene ngaahi ngāue tokoni faivelenga. Koe'uhí ko e ngaahi Vahefonua 'o Vava'u, Ha'apai, 'Eua mo e Ongo Niua, na'e fakahoko 'a e Ako Tohi Tapu 1-5 'i he ngaahi letiō FM 87.5, FM 89.5, FM 90 pea mo e AM 1017.
- iii. **'Oku fakalotolahi 'a e talaloto mei he Kolisi ko Sia'atoutai', Kolisi ko Tupou' pea mo e 'Apitanga ko Hu'atolitoi:** 'I Hu'atolitoi, na'e fai ai ha 'Apitanga Pekia/Toetu'u ma'ae fanau hopoate fefine 'i he tu'utu'uni 'a Rev. 'Etilati Va'enuku. Na'e tataki 'a e 'apitanga 'e Siesia Puloka, 'Elaona Numeitolu, Tulima Tāfolo mo 'Ofa Va'enuku, pea kau ai ha fanau fefine hopoate 'e toko 15 mo ha kau fefine sela 'e toko 5. Ko hono 'uluaki fakahoko 'eni 'o ha 'apitanga pehē, pea na'e hoko ko ha taimi tapuaki mo langa hake, tautautefito ki he fanau na'a nau fehangahangai mo e ngaahi pole 'o e faito'o kona tapu. Na'e toe fakahoko foki ha ngaahi 'Apitanga Pekia/Toetu'u 'i he Kolisi Tupou mo e Kolisi Sia'atoutai, 'o tataki 'e he kau faifekau 'o e ongo Kolisi. Neongo na'e 'ikai ko ha polokalama na'e fokotu'u 'e he Potungāue 'Evangelio, ka na'e faka'atā 'e he kau taki 'o e ngaahi Kolisi ke fakahoko. Na'e hoko 'a e ongo 'apitanga ni ko e ngaahi 'apitanga lalahi taha, Koe'uhí na'e kau ai

‘ikai ngata pē ‘i he fanau ako mo honau ngaahi fāmili, ka ko e fanau mo e ngaahi fāmili ‘o e kau ngāue foki.

- iv. **Ko e Tanumaki ‘o kinautolu ‘o e kau ului fo‘ou mo e kinautolu na‘e fakafou ‘enau tukupā ke muimui ki he ‘Otua’.** Ko e angahala ia mo e ta‘e tokanga lahi, ‘a e ‘ikai ke tau tokanga ke tanumaki hake ‘a e mo‘ui faka-laumālie’ ‘a e kau ului fo‘ou’ kae‘uma‘a ‘a kinautolu ‘i he takanga’ ‘oku fu‘u fiema‘u ‘a e poupu faka-laumālie.’ ‘Oua na‘a ngalo ko e ki‘i pēpē pe kuo toki fa‘ele‘i mai ki he Pule‘anga ‘o e ‘Otua’. ‘Oku mo‘oni ‘a e palōfita ko ‘Isikeli’ ke kumi ‘a e sipi ‘oku mole’. Fakafoki ‘a e sipi kuo sese‘e’. Ha‘iha‘i ‘a e sipi ‘oku lavea’. Fakaivia ‘a e sipi ‘oku vaivai’. Fielau he ko e Huli Mā‘oni‘oni ia ‘o Kingi Tevita’ pea ko hono hingoa ko Sihova Sitikenu fakatatau ki he lau ‘a e palōfita ko Selemaia’. ‘Oku pole‘i mo fakalotolahi‘i ‘a e kau faifekau’ ke nau tanumaki ‘a e ngaahi laumalie ‘oku uluifo‘ou mai ‘i he ngaahi uike hokohoko ‘e fā. Kuo teuteu ‘e he Potungāue Ako Faka-Kalisitiane ha ki‘i tohi tanumaki ma‘ae kau ului fo‘ou ke ngāue‘aki ‘i ha uike hokohoko ‘e valu. Na‘e fakahoko hono fakafe‘iloaki ‘e Rev. Tevita Palu ‘i he 15 ‘o ‘Epeleli 2026 ‘i he Senitā Molitoni pea mo e livestream, ke fakaivia mo fakalotolahi‘i ‘a e kau faifekau ‘i hono tanumaki faka-laumālie ‘a e kau ului fo‘ou mo e kau memipa ‘oku fiema‘u tokoni. ‘I he 24 ‘o ‘Epeleli 2026, na‘e kamata ‘e Pita Vī hono ngāue‘aki ‘o e polokalama ni ‘i hono tanumaki ‘a e kau ului fo‘ou mo e to‘utupu ‘o e Siasi Lapaha.
- v. **‘A‘ahi ki he Falemahaki ko Vaiola’:** ‘Oku hokohoko lelei atu pe ‘a e ‘a‘ahi ki he Falemahaki Vaiola’ ‘i he efiāfi Tusite kotoa pe (Taimi 2.30 pm). Ko Tevita Palu, mo Simione Toluta‘u, mo Pita Vī, mo Kulima Tafea pea mo Setaleki Tu‘itavake ‘oku nau tauhi atu ‘a e ‘a‘ahi ‘i he efiāfi Tusite’. Ko Tevita Palu ‘oku ne ‘a‘ahi ‘a e kau mahaki’ mo e kau ngāue ‘i he Falemahaki Vaiola’ ‘i he pongipongi Sapate’ hili ‘a e lotu hengihengi Sapate’.
- vi. **‘A‘ahi ki he Pīlisonē ‘i he ngaahi ‘Api Polisi’:** ‘Oku hokohoko atu pe ‘a e ‘a‘ahi ki he Pīlisonē ‘i Nuku‘alofa’ ‘i he efiāfi Tusite kotoa pe ‘i he taimi 5.00 efiāfi. ‘Oku fakahoko ia ‘e he kau tangata‘eiki faifekau’ – Tevita Palu, Simione Toluta‘u, Kulima Tafea mo Pita Vī pea mo Setaleki Tu‘itavake. ‘Oku hokohoko atu pe ‘a e ‘a‘ahi ki he ngaahi pīlisonē ‘i he ‘Api Polisi’ ‘i Lapaha’ mo Ha‘asinī’ pea mo Nukunuku’ ‘i he efiāfi Sapate’.
- vii. **‘A‘ahi ki he ‘Apitanga ko Hu‘atolitolī’:** ‘Oku kei tauhi atu pe ‘e he tangata‘eiki Talēkita ‘o e ‘Evangelioo’ – Faifekau Henelī Taliai Niumeitolu ‘a e malanga ki he fanau hopoate’ ‘i he Sapate hono fā ‘o e mahina’. ‘Oku fakahoko pe ‘i he fai‘anga lotu ko ‘eni’, ‘a e malanga ‘o e ‘aho Sapate’ mo e ‘aho Pulelulu’ kae‘uma‘a ‘a e fai lotu anga maheni ‘o e hengihengi Sapate’ mo e failotu ‘o e ‘aho Monite’ mo e ‘aho Pulelulu’. ‘Oku kehe pe ‘a e feohi‘anga lotu ko ‘eni’ mei he feohi‘anga lotu maheni ‘i loto ‘api’ ‘a ia ‘oku kau ki ai ‘a e ‘Eiki Komisiona’ mo e kau ngāue’ honau ngaahi fāmili’ pea mo e fanau hopoate fefine’ pea mo e ni‘ihi pe ‘o e fanau hopoate tangata’. ‘Oku kei hokohoko atu pe ‘a hono tanumaki ‘o e fanau hopoate’ ‘e he tangata‘eiki faifekau’ – Tevita Palu, ‘i he efiāfi Pulelulu’ ‘o e uike kuo ‘osi’– ‘i he taimi 7. 00 pm. Na‘e ‘ikai lava ‘a e polokalama tanumaki ‘o e uike kuo hili’ he na‘e fakahoko ‘a e polokalama fakaloto‘api.
- viii. **Malanga Faka-‘Evangelio’ ‘i he “Jesus Corner’:** ‘Oku kei tauhi vekeveke mo mafana ‘a e malanga faka-‘evangelio’ ‘i he “Jesus Corner” ‘i he efiāfi Falaite kotoa pe. Na‘e fakahoko ‘a e malanga faka-‘evangelioo’ ‘e he to‘utupu ‘o Kolomotu‘a’ ‘i he efiāfi Falaite 24 ‘o ‘Epeleli pea ko e to‘utupu ‘o Kolofo‘ou’ na‘a nau fakahoko ‘a e malanga faka-‘evangelioo’ ‘i he efiāfi Falaite 1 ‘o Mē. ‘ Ko e tangata‘eiki faifekau’, ‘a ‘Ioane Fisi’ihoi pea mo e kainga lotu ‘o Halafu‘ou ki Hevani’ ‘oku nau fakahoko ‘a e Polokalama malanga faka-‘evangelio ‘o e efiāfi ni (Falaite 15 Mē 2026).
- ix. **‘A‘ahi ‘o e Ngaahi Kolo’ mo e ngaahi ‘api ‘o e Vahefonua Tongatapu’:** Na‘e kei fakahoko vekeveke mo fiefia ‘a e ngāue ‘a‘ahi ki he ngaahi kolo mo e ngaahi ‘api’ ‘i Tongatapu. Neongo ‘a e ‘uha mo e la‘ā pea mo e mamafa ‘o e fatongia, ka ‘oku hoko ‘a e ‘a‘ahi ko ha ngāue tapuaki, fakalata mo fakafiefia kiāte kinautolu ‘oku kau ai. Na‘e fakahoko ‘a e ngaahi ‘a‘ahi ki Vaini mo Kolose, Malapo, Pelehake, Veitongo, Holonga Tatakamotonga I, II mo III, ‘Alaki, Kolonga, Mala‘evakapuna, Fua‘amotu, ‘Ahononou,

Nakolo, Ha'asini, Fātumu, Haveliku mo Talafo'ou. 'Oku 'oatu 'a e fakamālō ki he kau faifekau, kau ngāue, kau ako 'o e Kolisi Sia'atoutai, pea mo e kau lotu faivelenga 'oku nau kau ma'u pē 'i he ngāue ni. 'Oku toe fakahā mahino 'a e 'ofa mo e talitali lelei 'a e ngaahi kolo 'i he'enau teuteu 'a e me'atokoni mo e fakamāmālohi ma'ae kau 'a'ahi, ko ha fakamo'oni ki he vā fetokoni'aki mo e lotu faka-Kalisitiane 'oku kei mālohi 'i he lotolotonga 'o e siasi.

- x. **Ko e Ngaahi Kalasi 'Aho' mo e Ngaahi Kalasi Malanga':** 'Oku ma'u pe 'a e ngaahi talanoa lelei mo fakalotolahi mei he ngaahi Kalasi 'Aho', ka e 'uma'a 'a e ngaahi Kalasi Malanga'. 'Oua na'a ngalo ko e ngaahi kalasi 'aho 'eni mo e kalasi malanga 'i he Senituli hono Ua 'o e Lotu Faka-Kalisitiane 'i Tonga ni. 'Oku toki 'ilo mo fakamo'oni 'i pe 'a hono lelei mo hono tapuaki 'i he taimi 'oku fai ai 'a e Kalasi 'Aho' mo e Kalasi Malanga'. 'Oku ou 'ilo 'e au 'a e taha 'o e ngaahi Kalasi 'Aho 'a e kau fefine 'o e Fale Lotu Senituli', 'oku fai ma'u pe ia hili 'a e lotu efiāfi 'a e Siasī', 'i he efiāfi Monite 'o e uike'. 'Oku tatau pe 'a e 'uha' mo e la'aa'. 'Oku tatau pe ia pe ko e tokofiha kuo lava mai, 'e kei fai pe 'a e Kalasi 'Aho' ia. Ko e kehe pe ke 'i ai ha tokoua. 'Oku fai pe 'emau Kalasi 'Aho mo Pita Vī pea mo Simote'. 'Oku mahino foki ko e ongo feohi'anga ko 'eni', ko e kongā mahu'inga pe ia ke tanumaki hake ai 'a e mo'ui fakalaumālie 'a e kau memipa 'o e Siasī'.
- xi. **Ko e 'A'ahi mo e Tokoni ki he ngaahi fāmili 'oku faingata'ia':** Na'e lava atu 'a e tangata'eiki faifekau ko Simione Toluta'u mo e kau tangata ngāue 'a e Potungāue 'Evangelioo', 'i he 'aho Tusite' mo e 'aho Pulelulu' (12-13 'o Mē 2026) 'o 'a'ahi mo tufa 'a e ngaahi tokoni me'akai ki he ngaahi fāmili faingata'ia 'e hongofulu-ma-fā. Ko e ngaahi fāmili 'i Ha'ateiho mo Nukunuku mo Ngele'ia mo Ta'ehaloto mo Kolofo'ou mo Tongata'epa mo Kapetā mo Fasi pea mo Havelu Tokelau. 'Oku talaloto mafana mai 'a e tangata'eiki faifekau' mo e kau tangata 'a'ahi' ki he fiefia mo e hounga'ia 'a e si'i ngaahi famili ki he 'ofa 'a e 'Otua 'o fakafou ange 'i he 'ofa mo e tokoni 'a e Siasī Uēsiliana'. 'Oku fai tu'o taha 'i he mahina 'a e 'a'ahi ko 'eni' pea 'oku 'ikai ke fakangatangata pe ki he ngaahi fāmili faingata'ia 'o e Siasī Uēsiliana Tau'ataina 'o Tonga'.
- xii. **Ko e Akotapu':** 'Oku ou faka'uli atu au 'i he me'alele' 'i he hengihengi Tusite kotoa pe 'o 'ave 'a 'Elaona ki he Akotapu' 'i he Fale Lotu Senituli'. Ko e hengihengi Tusite 'o e uike kuo 'osi' (5/5/2026). Na'e a'u pe 'o toko hongofulu 'a e fanga lami 'a e 'Otua' pea pehē ki he toko hongofulu 'a e kau fefine na'a nau omi ki he Akotapu'. Ko Pesi mo 'Elaona mo Halamehi mo Folola mo Nola mo Luseane mo Pepetua mo Toa, kae'uma'a 'a Melaia mo Makato'a 'a e kau fefine 'oku nau tauhi mai 'a e Akotapu' 'i he Senituli Hono Ua 'o e Lotu Faka-Kalisitiane' 'i Tonga', 'i he Fale Lotu Senituli'. Ko e talanoa ikuna mo fiefia tatau ki he hengihengi Tusite ko 'eni' (12/5/26). 'Oku tau 'amanaki ki he talanoa fakamafana mo fakafiefia tatau 'i he ngaahi Fale Ako Tapu 'i Tonga' ni kae'uma'a 'a e 'Otu Muli'.
- xiii. **Fakataha 'a e Kau Taki Lotu 'o e Pasifiki' (Pacific Church Leaders' Meeting):** 'Oku ou fakamālō ki he tangata'eiki Palesitini 'o e Siasī' pea mo e tangata'eiki Sekelitali Lahi 'o e Siasī' ki he faingamālie kiate au mo 'Elaona ke ma folau atu ki he Fakataha'anga 'o e Kau Taki Lotu 'o e Pasifiki', pea na'e fai 'a e fakataha 'i he 'Api Ako PTC. Ko e toe foki pe ki 'api, pea 'oku fakalanga manatu. Kuo fetongi 'a e tokolahi 'o e ngaahi fofonga na'a ku maheni mo ako mo lotu mo ia'. Ko e Fakaafe Fakalangilangi ki he Fakataha', ko e tangata'eiki Sekelitali Lahi ki he Kosilō 'a e Ngaahi Siasī 'o Māmani' - Rev. Professor Jerry Pillay. Na'e ma'u 'a e faingamālie ke fe'iloaki mo e Moderator ko Dr. Leatulangi Faalevao, Tokoni Moderator Rev. Sepiuta Hala'api'api, Tangata'eiki Sekelitali Lahi 'a Rev. James Bhagwan, Pule 'o e Ako Faka-Tohi Tapu 'a Professor Upolu Lima pea mo e Professor Mose Mailo mei Ha'amoā. Na'a ma fe'iloaki mo 'Alamoni Taumoepeau mo e Charisa Suli (Palesitini 'o e Uniting 'a 'Aositelelia') mo Rev. Te Aroha Roundtree (Palesitini 'o e Metotisi 'a Nu'u Sila) pea mo Dr Manumatavai Tupou ko e 'ofefine 'o Lord Tevita Tupou mo Saane Tupou. 'Oku lahi pe 'a e 'uuni koloa na'a ku ako mei he fakataha'anga ni. Ka te u lave pe ki ha taha 'o e ngaahi faingata'a 'oku lolotonga fehanganagai mo hotau fonua kaunga'api ko Fisi'. Na'e ma'u 'i he mahina nai 'e ua kuohili' 'a e faito'o crystal meth. Ko hono mamafa ko e toni 'e ua. Ko e tala' 'o pehē ko e

ki‘i vakauku pe (Submarine) na‘e fakafolau ange ai ‘a e toni ‘e ua ko ‘eni ‘o e Ice. Ko hono mahu‘inga ‘i he maketi, ‘a e toni ko ‘eni ‘e ua, ko e pa‘anga ‘e ua piliona. Ko e Patiseti Fakata‘u ‘a Fisi, ko e pa‘anga ‘e fā piliona. Na‘e talamai ‘e he ‘Ofisa Polisi na‘a ne fai ‘a e lea, ‘oku ‘ikai pe ha‘ane ‘amanaki ‘e to e lava ‘e Fisi ‘o ta‘ota‘ofi ‘a e mafola ‘a e crystal meth mo e ngaahi faito‘o kona tapu kehe. ‘Ikai ngata ai, ‘oku fekau‘aki tonu pe ‘a e lahi ‘o e crystal meth mo e faito‘o kona tapu mo e toko lahi ange ‘a kinautolu ‘i Fisi ‘oku nau ma‘e ‘a e HIV AIDS i Fisi. Ko Fisi ‘a e fonua ‘i mamani, ‘oku tokolahi taha ai ‘a kinautolu ‘oku nau ma‘u ‘a e HIV AIDS. Kapau ko hotau kaunga‘api e, ‘oku fēfē nai ‘a Tonga?

‘I he lava ‘a e fakataha, pea hoko atu ki he fakataha ‘a e Kosiliō ‘a e ngaahi siasi Metotisi ‘o e Pasifiki (MCCP-Methodist Consultative Council of the Pacific) fekau‘aki mo e teu atu ki hono fokotu‘u ‘a e **Consortium** ‘a e ngaahi ‘Api Ako‘anga Faka-Tohi Tapu ‘a e ngaahi Siasi Metotisi ‘o e Pasifiki. Ko e faka‘amu mo e teuteu ke fakatahataha mai ‘a e kau faiako ‘o e ngaahi Ako‘anga Faka-Tohi Tapu ‘a e ngaahi Siasi Metotisi ‘o e Pasifiki ke nau faiako ma‘ae kau ako Tohi Tapu ‘o e ngaahi fonua ‘o e Pasifiki. Na‘e ‘i ai pe ‘a Palōfesa Mose Mailo ko e Pule ‘o e Ako‘anga Faka-Tohi Tapu ko Piula ‘o fakamatala ki he fakataha‘anga ‘a e ola ‘o e ngāue na‘a na fakahoko mo Palōfesa Nasili Vaka‘uta fekau‘aki mo hono fokotu‘u ‘o e Consortium. Na‘e tali mo fakamālō‘ia ‘a e ngāue‘ pea fale‘i ke hoko atu pe ‘a e ngāue. Na‘e kau mai ki he fakataha ‘a Rev. Te Aroha Roundtree ‘o Nu‘u Sila pea mo Rev. Charisaa Suli ‘o ‘Aositelelia mo e Sekelitali Lahi ‘o e Siasi Metotisi ‘o Fisi – Rev. Dr Jolame pea mo Dr Eteuati Tuioti mei Ha‘amoā. ‘E toki fakahoko ‘a e Konifelenisi ‘a e Metotisi ‘a Nu‘u Sila ‘i ‘Okatopa, ka ‘oku nau poupou mai ki hono fokotu‘u ‘a e Consortium.

3. **Ko e Fakamālō:** ‘Oku ou fakamālō ki he tangata‘eiki Palesiteni ‘o e Siasi – Rev. Dr Tevita Koloa‘ia Havea mo e tangata‘eiki Sekelitali Lahi – Rev. ‘Alifeleti ‘Atiola ki he falala mo e toka‘i mo e fale‘i pea mo e poupou mai ki he‘emaui ngāue. ‘Oku pehē pe mo e tangata‘eiki Faifekau Pule ‘o e Vahefonua Tongatapu – Rev. Pohahau Palu, kae‘uma‘a ‘a e Faifekau Pule ‘o e Vahe Kolo – Rev. Tevita To‘a, mo e kau tangata‘eiki faifekau, ki he falala mo e toka‘i pea mo e tokoni kotoa pe. ‘Oku ou fakamālō atu ki he tangata‘eiki Pule ‘o e Kolisi ko Sia‘atoutai’ Rev. Dr Paula Lātū, mo e tangata‘eiki Pule Le‘ole‘o’ Rev. Dr Sieli Kavafolau pea mo e fine‘eiki Tiuta Lahi’ Rev. Dr Lousiale Mone kae‘uma‘a ‘a e Setuata Lahi mo e kau ako ‘o e Kolisi ko Sia‘atoutai’. Fakamālō atu ki he ‘a‘ahi ‘o e Vahefonua Tongatapu. ‘Oku ou fakamālō atu kia Taufā Filiāi, Lesieli Niu, Vili Vaka mo Kalotia Tu‘imana pea mo kimoutolu kotoa pe ‘oku fai atu ‘a e kole ke mou tokoni mai. ‘Oku ou fakamālō atu ki he Talēkita Pule ‘o e Koloa mo e Pa‘anga – Rev. ‘Etuāte Manuofetoa mo Rev. Longiniusi Tu‘ipulotu ki he ngaahi tokoni mo e fale‘i.
4. **Ko e Kau Ngāue:** ‘Oku ou fakamālō ki he ‘Otua Mafimafi’ ki hono fakakoloa ‘a e Potungāue ‘Evangelio’, ‘aki ‘a e kau ngāue lototō mo faitonunga. Ko Rev. Tevita Palu, Rev. Simione Toluta‘u, Rev. Kulima Tafea, Pita Vī, Lupe Veatupu, ‘Atelaite Manumanu, Loisi ‘Otuhouma, Luseni Tau‘atāina, Sitaleki Tu‘itavake, Sanalio Halalilo, Maliō Mahe, Lisiate Tautua‘a, pea mo Fele‘unga Lātū.

Faka‘apa‘apa atu

Rev. Dr. Henelī Taliai Niumeitolu

Talēkita Pule ‘o e Ngāue Faka-Laumālie/ ‘Evangelio

Fehu‘i 6 (iii) Potungāue ‘a Fafine

1. Mei he Kau Ngāue ‘o e ‘Ōfisi:

- i. ‘Oku laumālie lelei pē ‘a e Sea ‘o e Potungāue ‘a e Fafine, Ta‘ahine Kuini Nanasipau‘u mo e fakatonu e taumu‘a ngāue ‘a e Potungāue‘ni. Neongo ‘a e poaki mai ‘i he ngaahi fakataha‘anga ‘o e Lotu ‘i he tu‘utu‘uni ‘o e halafononga mo hono naunau ‘o e ngū

Fakafolofola, ka ‘oku laumālie lelei pe mei he Vahanoa. Hoko atu hono faka‘uto‘uta e fatongia ‘e he Tokoni Sea ko Fuiva Kavaliku.

- ii. ‘I he ‘Ōfisi Molitoni ‘oku mau toko 4 pē: ko e Talēkita ko Faifekau Mele Mausia, Faifekau ‘o e Potungāue ko Fonofā Mafi, Kalake Pa‘anga ko ‘Ana Makisi Finau, Kalake ko Katalina Lile.
- iii. ‘I he Kosiliō ‘o e ngaahi Siasi ‘oku ‘omi ‘e he Poate Kosiliō ‘emau ngofua ke mau ngāue‘aki ‘a e Wing ‘e taha ki he ‘emau ngaahi Workshop, Training, mo ha fakataha‘anga pē, ‘oku ‘i ai ‘emau naunau ko ‘eni: - Sitou ‘e 3 ‘ovani, ‘aisi tu‘u mo e ‘asi lahi ‘e taha, ngaahi tēpile mo e sea taau taha ‘e 30,‘u misini tuitui, naunau kuki ‘o peitō. Ko e kotoa e naunau ko ‘eni ‘oku ‘aonga ki he ‘emau ngaahi fakalalakala ‘o e ako ‘a e kakai fefine.
- iv. Ko e ongo ‘api nofo‘anga ‘o e Siasi ‘e 2 ‘oku fokoutua ai ‘a e ongo finemātu‘a Faifekau ‘i Vaolōlōa. Ko e ongo fale kehekehe ‘e 2 tatau pe pea mahino pe hono tūkunga. Ko Līpehamaea ‘oku ‘i ai e Talēkita, ‘oku ‘i ai ‘a e sima vai ‘e 2, ko e ‘api ‘o e Faifekau ‘oku ‘i ai ‘a e filita vai ‘e 1. ‘Oku fai pe homa lelei taha ko hono tauhi ‘a e koloa ko ‘eni ‘a e Siasi neongo hono ngaahi pole he motu‘a fau ‘a e nofo‘anga tautefito ‘ene fa‘a tāfea mo tutulu he ‘uha’ he ko e potu ano.
- v. Na‘e mālōlō atu he faka‘osinga ‘o e ta‘u kuo ‘osi ‘a e toko taha he kau ngāue ‘o e ‘Ōfisi ko Tupou Fihaki ko e hoko atu ‘ene feinga ako ki muli, pea ko e tu‘unga ia ‘oku ‘i ai ‘a e kau ngāue he lolotonga’ ni.

2. Potungāue Palani Ikuna 2024 – 2026

- i. ‘E kakato he ta‘u’ ni ‘a ‘emau Palani Fakata‘u 3 ‘a e Potungāue na‘e tali ‘e he Konifelenisi ‘o e 2023. Na‘e tukuhifo ‘a e Palani ko ia ki he ta‘u taki taha, ‘o mau tufaki atu ki he Siasi faka -kolo ‘i he faka‘osinga ‘o e ta‘u kotoa pē, fakataha mo e naunau lau folofola ‘a e Potungāue ko e tohi “*‘Ā mo e LE‘O ‘a Fafine*”, pea toki tānaki atu pē ha ngaahi fatongia kehe, ‘o fakataha ki he fononga ‘o e ta‘u mo e ‘aho mei he ngaahi tepile ‘o e ngaahi fakataha‘anga ‘a e Siasi hangē ko e ‘Āsenita mei he tēpile ‘a e kau taki’ pea te mau fakatonu lea ki ai ke lava kotoa.
- ii. Ko e Tohi *‘Ā mo e Le‘o ‘a Fafine* ‘o e 2026 ‘oku ‘i loto ‘a e Makitala ko e Ako Tohi Tapu fakafō‘ituitui, ‘aonga ki he Kalasi ‘Aho mo e Fakafāmili pea mo e *Na‘a* ko e Kaluseti ia ki he Kaluseti fakamāhina ‘a e ngaahi Siasi fakakolo’ mo e Vahefonua hono huluhulu fakalotolahi.
- iii. Na‘e lava hono fakakakato ‘a e *retreat* ko e Polokalama Kumi Ivi faka-laumālie he kamata‘anga ‘o Sanuali ma‘ae Hoa ‘o e Kau Faifekau ko e kau fa‘ē fakalaumālie ‘o e Siasi.
- iv. Na‘e lava hono huufi ‘e he Tangata‘eiki Palesiteni Rev. Dr Tevita Havea ‘a e Kaluseti ‘o e Vahefonua Tongatapu’ fakataha pē mo e Ako ‘a e Kau Faifekau Mo Setuata, na‘e fakahoko ia ki Fasi-mo e -Afi ‘a Tungī ‘i Sanuali ‘o e ta‘u’ ni.
- v. Na‘e lava ‘o kamata‘i ‘a e ‘a‘ahi ki *Hu‘atolitoli* ki he ‘etau fānau Fefine he ‘api hopoate, pea ‘oku hokohoko lelei atu hono tauhi mei he ngaahi Siasi fakakolo,‘oatu e fakamālō loto hounga‘ia lahi mo‘oni. [Efiāfi Monite kotoa taimi 5:00 pm-6:00 pm.]
- vi. Kei hokohoko lelei atu pe ‘i he ta‘u’ ni hono tauhi mo ‘a‘ahi, fafanga ‘o e ‘api ko *Alonga* ‘etau fānau faingata‘a‘ia ‘i he 10:00 am ‘o e ‘aho Tūsite kotoa. Fakamālō loto hounga‘ia atu ki he Faifekau ‘o e Potungāue ni pea mo e si‘i kau Faifekau mo e kau Setuata mo e ngaahi Siasi faka-kolo ‘a e tauhi ‘o e misiona ko ‘eni ‘oku hounga ‘aupito.
- vii. Fakamālō ki he Kōmiti Fekumi ‘a e Kaluseti ‘oku nau fai ‘a e ‘a‘ahi ki he Falemahaki Vaiola mo si‘i mafafai ‘a e fatongia’ ni ‘ikai ‘eke hanau taimi pea nau fai kotoa pe mei honau kato’ he kelesi ‘a e ‘Otua.
- viii. Ko e ngāue lahi ‘o e ta‘u’ ni ke‘u fakamālō‘ia ‘a e Kōmiti Hiva ‘a e Potungāue ‘a Fafine, kau Faihiva, kau Pulehiva, na‘a tau tu‘u kotoa pē ‘o pou pou ki he hiva’, ‘o fakamāfana‘i ‘a e ngaahi Polotu ‘o e Senituli ‘etau Kolisi ko Kuini Salote.
- ix. Na‘e lava foki ‘a e fie tokoni ‘a e Potungāue ‘o fakahoko ha workshop mo e ngaahi Hoa‘o e Kau Faifekau ki hono teuteu‘i ‘o e Tepile ki he teu e Senituli pea pehē ki he teu ‘o e Konifelenisi. Na‘e ‘aonga lahi ‘aupito hono fakahinohino mo fakama‘ama‘a ki he loto ‘o e kakai fefine’ ‘a e me‘akai fe‘unga mo mo‘ui lelei pē ke hili he tēpile’ pea lava lelei e fatongia ‘o ‘ikai loto mafasia mo hoko ko e fu‘u kavenga lahi kae fai loto lelei mo fiefia. Na‘e faka‘amu

- ke naunau me‘a ngaahi kai maka pea ke ma‘a mo tokoni ki he ‘ātakai mo‘ui lelei mo fakasi‘isi‘i ‘a e pelesitiki.
- x. Na‘e lava lelei ‘a e ngāue ‘a e Federation ki hono ‘a‘ahi mo tokangaekina ‘o e kau vaivai mo faingata‘a‘ia he Siasi fakakolo’ pea ‘oku ou fakamālō loto hounga atu ai kiate kimoutolu kau fefine mateaki ‘o e ngāue mo e poupou lelei ‘oku mou fai ki he Hoa ‘o e kau Faifekau; ko si‘omou ngaahi fa‘e fakalaumālie ‘o e Toka‘anga ngōue ‘a e ‘Otua ko e Siasi.
  - xi. Na‘e lava foki mo e ‘Aholotu ‘a Māmani pea na‘e huluhulu mo tataki ‘e he Siasi faka-‘Ingilani, ka na‘e toki fakakakato ia ‘i he ‘uluaki Falaite ‘o Ma‘asi ki he takitaha fai‘angalotu pe.

3. Ngaahi ngāue ‘eni ki he kaha‘u’ ‘oku lolotonga fai ki ai ‘a e Tokateuteu.

- i. Lolotonga’ ni ‘oku feinga ke lava ‘a e ngaahi me‘a ki he folau ‘i ‘Aokosi 25-30 ki he World Federation ‘e fakahoko ki Nu‘usila. ‘Oku ‘amanaki pe ka hili ‘a e Konifelenisi ko e hoko atu hono ako mo teuteu fakaeloto mo fakalaumālie foki ki he folau fatongia ko ‘eni ‘o fakafongā ‘a e Unit Tonga.
- ii. Hoko atu ‘a e Ako Ngāue ki he fakaili ‘o e ‘akau fua mo e ‘akau tu‘ufonua ‘o ka hili ‘a e Konifelenisi. Ko e tāpuaki foki ‘eni ‘emau lava ‘o ngāue‘aki ‘a e Kosiliō ‘o e ngaahi Siasi ‘i he ‘ofa mo e loto lelei ‘a e Poate ‘o e Kosiliō, ke lava ‘o fakakakato ai ‘a e ngaahi Ako Tuitui mo e kuki mo e ngaahi Training and Workshop kehekehe ‘oku malava fakahoko ‘e he Potungāue.
- iii. Ka hili pē ‘a e Konifelenisi pea hoko atu ‘a hono ngāue‘i ‘o e Palani Ikuna pea mo e hanga atu leva ki he teu ‘o e Kuata Faka-Sepitema.
- iv. ‘E hoko atu leva e tokanga ki hano toe fa‘u ‘o ha Palani Ngāue [Strategic Plan] ki he ta‘u ‘e 1 ka hoko mai ko hono fakamā‘opo‘opo kotoa ‘o e Palani 2024-2026, kae palani leva ha toe ta‘u tolu fo‘ou, ko e 2028-2030.

4. **Fakamālō:** ‘Oku’ ou fakafongā atu ‘a e hounga‘ia mo e fakamālō lahi ki he Palesiteni ‘o e Siasi, kau Faifekau, kau Setuata mo e kakai ‘o e Siasi ho‘omou tu‘u mai ‘o poupoua ‘etau ngāue pea ngaholo ai e vaka ‘o e Siasi. ‘Io, ko e kau kaunanga ta‘e‘aonga ai pē kitautolu. Mei he Ta‘ahine Kuini Nanasipau‘u, tokoni Sea Fuiva Kavaliku mo e kau Fefine kotoa pē ‘o e Siasi, hoa ‘o e Palesiteni mo e Sekelitali Lahi mālō e tou‘anga mo hono pukepuke hotau ngafa ‘a Fafine ko e ‘api ko tautolu ia, ko e fānau ko hotau ngafa ia ke fakalekesi mo ngaohi ko ha lata‘anga ‘o Sīsū mo ha hū‘anga ‘ia Sīsū ke ma‘u ai ‘a e Mo‘ui Ta‘engata.

Faka‘apa‘apa atu,

Rev. Mele Malinga – ki – Vaha Mausia

Talēkita Potungāue ‘a Fafine

Fehu‘i 6 (iv) Potungāue Ako Tokoni‘i Kau Faifekau mo e Kau Setuata

- 1. **Fakafeta‘i:** Fakafeta‘i ki he ‘Otua Mafimafi ‘i He‘ene tataki mo malu‘i ‘a e hala fononga ‘a e Potungāue ni, ‘o mau a‘usia ai ‘a e faka‘osinga ‘o e Ta‘u Faka-Konifelenisi 2025–2026 ‘i he ngaahi tapuaki mo e monū lahi. Ko ‘emau fakamo‘oni pē: “*Ko e ‘Eiki pē.*” ‘Oku hokohoko atu ‘a e feinga ‘a e Potungāue ke tokoni ki he kau faifekau mo e kau sētūata ke nau mo‘ui‘aki ‘a e kaveinga faka-Uēsiliāna: “*Ko e Me‘a Lelei Taha, ‘Oku ‘Iate Kitautolu ‘a e ‘Otua.*” ‘Oku fakataumu‘a eni ki hono a‘usia ‘a e fakalotofo‘ou ‘a e Laumālie Mā‘oni‘oni, ke nau talangofua kakato ki he finangalo ‘o e ‘Otua, tauhi lelei Hono kakai, mo fakahoko ‘a e ‘Otua ki he kakai pea uki ‘a e kakai ke nau tafoki kiate Ia. *Ke tu‘ukimu‘a ai pē ‘a e ‘Otua ‘i he me‘a kotoa pē.*
- 2. **Kau Ngāue mo e ‘Ōfisi:** ‘Oku lele lelei pē ‘a e ngāue ‘a e Potungāue ni mei he ‘Ōfisi. Hili ‘a e Konifelenisi hono 101, na‘e hiki mai ‘a e Faifekau ko ‘Isileli Tu‘itavuki Eke ke tokoni ki hono fakaivia ‘o e Potungāue, ka na‘e toe fai ha fakalelei fehikitaki pea ui ai ia ke hiki ki Nomuka ‘o hoko ko e Faifekau Pule. ‘I he taimi ni, ‘oku kei fakahoko fatongia mei he ‘Ōfisi

'a e ongo Faifekau ko Kalōtia Tu'imana mo Setaleki Kaveinga Havea, fakataha mo Manase Fakasi'i'eiki.

3. Ngaahi Ngāue 'oku fakahoko 'i he 'Ōfisi:

- i. **Ako faka-uike 2 'a e Kau Faifekau mo e Kau Setuata:** Na'e fakaava 'a e ako faka-uike ua 'a e Kau Faifekau 'i he 'aho 29 'o Sanuali 2026 'i he Fale Lotu Fasimoeafi 'a Tungī, fakataha mo e Kaluseti 'a e Potungāue 'a e Kau Fafine. Na'e tataki eni 'e he Tangata'eiki Palesiteni ka ko e Talēkita 'o e Potungāue. Ko e ako fakauike ua ma'a e Kau Faifekau mo e Kau Setuata faka-Konifelenisi ko ha founga ke tanaki ai 'a e 'ilo mo e taukei ngāue. 'I he mahina ko Ma'asi, na'e kamata ai ha workshop fakataha mo e Potungāue Human Resources (HR) 'a e Siasi ke fakataukei 'a e kau faifekau ki he ngaahi ngāue mo e ngaahi tu'utu'uni faka-HR 'oku fekau'aki mo 'enau fatongia faka-faifekau. Na'e fakahoko ai pe 'a e polokalama ni 'i Vava'u 'i he kole 'a e Faifekau Sea pea 'oku amanaki ke fakalahi atu ki he ngaahi vahefonua 'i tahi mo e ngaahi vahenga lalahi 'i Tongatapu.
  - ii. **Foomu Kuata:** Ko e foomu 'eni 'oku ne fakamā'opo'opo mai 'a e ngāue 'a e kau faifekau 'i he Kuata takitaha. Pea 'e lava 'e he Kau Faifekau kenau 'ilo ai 'a e fakalakalaka mo e tō nounou 'a 'enau ngāue 'i he Kuata kotoa pe. Pea fai ha ngāue ke toe fai hano pao toloaki 'a e founga tauhi kakai 'oku fai 'i he ngaahi potu siasi 'oku nau tauhi.
  - iii. **Foomu Poaki:** 'Oku mau hiki mo tauhi 'a e ngaahi foomu poaki kotoa 'a e Kau Faifekau mo e Kau Setuata faka-Konifelenisi koe'uhi' ko ha mama'o mei he ngāue 'a e siasi 'i he ngaahi 'uhinga kehekehe. Pea taumaiā 'oku tuku ai 'a e tokoni mo e talatalaifale fakangāue ki he Kau Faifekau mo e Kau Setuata, ke mahu'inga mālie 'a e fatongia mamafa 'oku nau fuesia'. Ke 'oua na'a li'aki 'a e tākanga, ka e mahulu hake 'ete fiema'u 'i he tauhi 'o e tākanga 'a e 'Eiki.
  - iv. **Foomu Kanititeiti Faifekau Akoako:** Na'e tu'utu'uni pe ke kau kotoa pe ki he fili 'i he Konifelenisi 2026 'a e kau kanititeiti, ke faka'ilonga'i 'aki 'a e Senituli ua 'o e lotu.
  - v. **Ko e kau faifekau kuo hoko honau ta'u 70 'i he Vaha'a Konifelenisi 2025–2026:** Ko e Kau Faifekau 'e toko 12 te nau tatau mai ki he Konifelenisi 'i he ngāue faka-faifekau' 'i he tu'utu'uni 'a e Konisitūtone, kuo kakato honau ta'u 70. Ko e toko ua kuo kakato hona ta'u 65.
  - vi. **Ko e kau faifekau kuo nau tō tau 'i he vaha'a Konifelenisi 2025–2026:** Kuo 'i ai 'a e kau faifekau e toko 17 kuo nau tō tau 'i he fononga 'anga' 'i he vaha'a Konifelenisi ko 'eni' lolotonga 'enau fai fatongia pea mo e ngaahi hoa 'o e kau faifekau. Ko e toko 7 na'a nau kei fai fatongia pe 'i he ngaahi Vahenga Ngāue 'i Vava'u, Ha'apai mo Tongatapu ni foki. Pea ko e toenga ko e kau faifekau kuo kakato 'enau fai fatongia, ko e kau faifekau malōlō.
4. **Fakamālō:** Fakamālō atu ki he Tangata'eiki Palesiteni 'i he falala mai ki he kau ngāue 'a e 'ofisi' 'i he ngaahi ngāue kuo fakahoko ai. Fakamālō atu ki he Tangata'eiki Sekelitali lahi, kau Talēkita mo e kau Faifekau mo e kakai 'o e Siasi' 'i he tokoni mo e ngāue'aki kotoa pe kuo tau fai. Fakamālō foki ki he kakai 'o e Siasi', 'i ho'omou 'ofa mo tauhi 'a e Kau Faifekau mo e Kau Sētūata Faka-konifelenisi, kuo nau hoko ko homou fakalahi 'i he ngaahi Siasi faka-kolo'. Tauange ke tākanga ai pe 'etau fohe, 'i hono 'alofi 'a e vaka 'o e Siasi', ketau toka'one ki he matāfanga 'o e Pule'anga 'o e 'Otua'. Ke kei tu'ukimu'a ai pe 'a e 'Otua' 'i he 'etau me'a kotoa pe. Ke 'a'ana ai pe 'a e langilangi' mo e kolōlia 'o lauikuonga.

Faka'apa'apa atu,

Mei he Potungāue Tokoni'i Kau Faifekau mo e Kau Sētūata Faka-Konifelenisi

FEHU‘I 7 KO E HĀ ‘A E FAKAMATALA KI HE POTUNGĀUE AKO MO E NGĀHI AKO‘ANGA:

Fehu‘i 7 (i), (ii) & (iii)

1. Ko e Fakamatala mei he ‘Ōfisi Ako FWC

Tokolahi ‘o e Kau Ngāue:

Tangata	Fefine	Katoa
2	14	16

Tokolahi ‘o e fanau ako fakalukufua:

Ngaahi Ako‘anga	Tokolahi Fakalukufua
ECE (Ako Tokamu‘a)	473
Primary	1,303
Secondary (Ako Lotoloto & Kolisi)	2,918
Tertiary (Ako Tesiale)	588
Katoa Tokolahi Fanauako	5,282
Katoa Tokolahi Kau Ngāue	529

2. Ngāue kuo lava hili ‘a e Konifelenisi 100 pea mo e ngaahi ngāue lolotonga ‘oku fakahoko:

- i. Hiki ‘a e ‘Ofisa Ako, Rev. Semisi Fungalei ‘o hoko ko e Puleako ‘o e ‘Api Ako Ma‘olunga ko Tupou ‘o fetongi mo Rev. Lilio Fakava ‘a ia ‘oku hiki mai ia ko e ‘Ofisa Ako ki he ngaahi ako‘anga. Kau mai mo e kaunanga ngāue ‘ofa ko ‘Eseta ‘Aholelei, mei he kautaha Ngāue‘ofa ‘a ‘Aositelelia, ko e tokotaha ke tokanga ki he ngaahi ako‘anga ke fakakakato ‘a e ngaahi fiema‘u faka-ako ki he Tu‘unga Taau ‘a e ngaahi ako‘anga ‘a e Siasi (Compliance Officer for FWCT Education Standards). Kau fo‘ou mai foki mo e kaunanga ngāue ‘ofa mei he Pule‘anga Nu‘u Sila, ke tokanga ia ki he tafa‘aki ‘o e tokanga‘i ‘o e kau ngāue fakalukufua ‘a e Potungāue Ako (HR staff).
- ii. Tali ‘o e kole lesisita ‘a e ‘Univesiti ‘a e Siasi ‘e he Potungāue Ako ‘a Tonga (Sune 2025).
- iii. Fakahū aipe ‘a e kole lesisita ‘a e ‘Univesiti ‘a e Siasi ki he TNQAB (‘Aokosi, 2025)
- iv. Fakataha ‘a e kau takiako ‘i Sepitema 2025 pea mo Fepueli 2026, ke fakamahino ‘a e founa ngāue‘i ‘o e Palani fakata‘u 5 ‘a e Potungāue Ako pea mo fa‘u ngaahi Palani Ngāue ‘a e ngaahi ako‘anga.
- v. Fakahoko ‘a e ngaahi ‘a‘ahi mo e ngaahi ako mei he ‘Ōfisi Ako ‘i he ngaahi ‘elia ko ‘eni:
  1. Va‘a IT Support na‘e fakahoko ‘a e ngaahi ako ki hono ngāue‘aki ‘a e ngaahi me‘angāue fakakomipiuta mo e fakatekinolosia ke lava ‘o ngāue lelei ange‘aki ke tokoni ki he fakalele ako ‘a e kau taki ako. Na‘e lava ai pe heni mo hono vakai‘i ‘a e tu‘unga faka IT ‘a e ngaahi ako‘anga pea mo e Potungāue Ako fakalukufua
  2. Ako ki he Ngaahi Tūkunga Taau ‘a e Potungāue Ako ‘a e SUTT (FWCT Education Standards - FES) ki he ngaahi ako‘anga kotoa ‘a e Siasi.
  3. Ngaahi tu‘utu‘uni ngāue ke kamata‘aki ‘a e fekau‘aki mo e fokotu‘utu‘u fo‘ou ‘a ia na‘e tali ‘e he Konifelenisi 2025), ‘a e founa tokanga‘i ‘o e Kau Ngāue (Human Resources).
- vi. ‘A‘ahi faka‘osi mai ‘a e Poate Ma‘u Mafai ki he Foaki ‘o e Ngaahi Faka‘ilonga Ako Ma‘olunga Ange (TNQAB) ki he lesisita ‘a e ‘Univesiti ‘a e Siasi ki hono ngaahi va‘a kotoa, TTI, Sia‘atoutai, Pouono & Hango (Mē, 2026).

3. Mei he fakataha‘anga ‘a e Kau Talēkita ‘a e Ngaahi Potungāue Ako: Kuo fakahoko mei he Minisitā Ako, ‘e kei hoko atu pe ‘a e Sivi Foomu 5 he ta‘u ni, ke sivi ai ‘a e ngaahi ako‘anga ia ne nau ‘osi teuteu sivi, ‘o kau ki ai ‘a e ngaahi ako‘anga ‘a e SUTT, ka ‘e ‘ikai ke sivi ‘a e ngaahi ako‘anga ia ‘a e Pule‘anga. Ne mahino mai mei he Minisitā ‘oku nau taumu‘a ‘i he kaha‘u ke toe tuku pe ‘a e sivi Foomu 5 he ta‘u kaha‘u nai. Ne kau ‘a e Potungāue Ako ‘a e

SUTT ‘i he fehu‘ia lahi ‘a e fakakaukau ko ‘eni, koe‘uhi’’ he na‘e toki fakafoki mai pe ‘a e sivi Foomu 5 he 2025 pea na‘e tui ‘a e Palesiteni Ako ‘oku ‘ikai ke fakapotopoto ‘a e feliluiaki fakata‘u ha fa‘ahinga fokotu‘utu‘u ki he ako fakalukufua ‘o e fonua.

4. Ngāue ‘oku hanga mai ke fakahoko:

- i. Ke fakakakato ‘a e ngaahi fatongia ki he Polokalama Konifelenisi Ta‘u 200 ‘o e Lotu.
- ii. ‘Oku kei fakama‘opo‘opo ‘a e ngāue ke fakahū ki he Potungāue Ako ‘a e Pule‘anga ‘a e kole mei he ngaahi Potungāue Ako ‘ikai faka-Pule‘anga ke fakavāhenga ‘e he Pule‘anga ‘a e vāhenga ‘o e kau faiako kotoa ‘a e fonua.
- iii. ‘E kamata ‘a e ‘uluaki fakahū (school submissions) fakaangaanga mai ‘a e ngaahi fakamo‘oni ‘a e ngaahi ako‘anga ki he ‘Ōfisi Ako, ‘i he faka‘osi‘anga ‘o Me, 2026. Ko e fakahū fika ua ko ‘en‘i, ‘e kamata ai ‘a hono siofi ‘o e tu‘unga ‘o e ako faka‘Api Ako, ‘i ‘Aokosi ‘o e 2026.

5. Ngaahi fokotu‘u ke tokanga ki ai ‘a e Konifelenisi:

Potungāue Ako:

1. ‘Oku ‘ataa ‘a e Potungāue Ako ‘a e Siasi ke ‘omai ‘a ho‘omou fanau ‘oku nau ma‘u faka‘ilonga ki he faiako pe ko e ngaahi taukei kehe ‘ou ‘oanga ki he fakalele ako, ke nau fou mai he ‘Ōfisi Ako, ke fakafonu ai ‘enau ngaahi foomu kole ngāue ki he Potungāue.
2. Ke faka‘ai‘ai ‘a e ngaahi famili ‘o e Siasi, ke fakahū mai ‘enau fanau ki he‘etau ngaahi ako‘anga.

Ngaahi Ako Tokamu‘a:

1. Ke fakakau mu‘a ‘a e ngaahi Ako‘anga Tokamu‘a kotoa ki he malumalu ‘o e Potungāue Ako ‘a e Siasi, ‘o hange ko e ngaahi Akoteu mo e ngaahi Kolisi.
2. Ke toe fai mu‘a ha tokanga ki he ki‘i me‘a‘ofa (vāhenga) ma‘ae kau faiako Ako Tokamu‘a.
3. Ke kole ki he kakai ‘o e Siasi ke ‘omai ‘enau fanau ki he ngaahi Ako Tokamu‘a (ECE) ‘a e Siasi, he ‘oku tokolahi ange ‘a e ngaahi siasi mei tu‘a: Tonga Tau‘ataina, Mamonga, Tonga Hou‘eiki mo e ngaahi siasi kehekehe pe.

Akoteu Nuku‘alofa:

1. ‘Oku fiema‘u ke fakalahi e ngaahi lokiako he ‘oku fu‘u tokolahi ‘a e ako‘anga pea ‘efi‘efi ‘aupito ‘a e ki‘i ‘elia ‘oku ‘i ai ‘a e ‘Api Ako he taimi ni.
2. ‘Oku fu‘u fiema‘u ke fakalelei ‘a e ngaahi fale fakafiemālie ‘o e ki‘i ako‘anga ni, he ‘oku tu‘u he tu‘unga fakatu‘utamaki

Maamaloa Sides School

Ne lava foki ‘o fakahoko mo e fiema‘u ‘a e Palesiteni ako ke 2 ‘a e kalasi 1 pea ‘oku ‘amanaki atu ki he ta‘u kaha‘u ke 2 ai pe ‘a e kalasi 2 pea kuo pau ke langa ha lokiako e taha ki he kalasi 2 ‘e taha. Ko ia ‘oku ‘i ai ‘a e fiema‘u ‘i he vave taha ha langa ha ngaahi lokiako ke hokohoko atu ki he ngaahi kalasi ki olunga ange.

Kolisi Mo‘unga ‘Olive

Ko e kamata‘i ‘o e Bilingual Primary ‘a ia ne tali ‘i he Konifelenisi 2024 ka na‘e toloi pe ‘i he ngaahi ‘uhinga lelei.

Ako Ma‘olunga ko Tupou

Vaolōloa: Ke kole ‘a e fakafiefia ‘a e Konifelenisi’ ko hono 102, ke foaki ma‘ae Ako Mā‘olunga ko Tupou’ ke fakakakato ‘aki ‘a e poloseki langa fale nofo‘anga ‘o e kau faiako ‘o e ako‘anga’.

Nukunuku: ‘Oku mau ‘amanaki pē mei he ‘api ko Leipua ‘e toe foki mai pe ‘a e Foomu 6 ke a‘u ki ai ‘a e ako‘anga ni ‘i he faingamalie fakafaiako ‘oku mau ma‘u mo e ola lelei ‘a e sivi faka-Pule‘anga ‘a e fanau. Pea tanaki atu ki ai mo e mateuteu fakalesoni ‘oku ‘i ai ‘a e naunau.

Tāpuni Siliva: Ke toe vakai‘i pe mu‘a ‘a e tu‘utu‘uni ko ia ki hono toe tamate‘i ‘a e Foomu 6 Na‘e ‘osi kamata‘i ‘i Tapuni Siliva ni he ta‘u kuo ‘osi. ‘Oku ‘i ai pe ‘a e tui ‘oku taau pe ke ‘i ai e Foomu 6 ‘i he va‘a ni.

Kolisi Hofangahau

1. Ke toe fakatokanga‘i ‘a Hofangahau he taimi staffing.
2. Ke fai ha tokanga ki he laboratory ke fakanaunau‘i lelei ke fe‘unga mo e fiema‘u ‘ae silapa ako.

Kolisi Taufa‘ahau mo Pilolevu:

Kole ngofua ki he Vahefonua Tongatapu na‘a ‘i ai ha tokoni ki he feinga ‘a e Kolisi ke ma‘u ha me‘aifi ke fai‘aki e ngaahi fatongia.

Kolisi Ngoue ko Hango:

1. Kole ha taha ngāue fakatufunga, kene fai e langa mo e monomono etc, ‘oku hala ‘aupito ha taha he taimi ni. ‘Oku tu‘upea faingata‘a ke ūnu ki mu‘a e ngāue ‘oku fiema‘u‘ehe TNQAB, ko e ‘ikai ha taha taau kene fai e ngāue ni.
2. Kole ai pe ha faiako tanaki mai (kaungatamai ai pe ngāue) ki lokiako mo e Farm.
3. Ke faka‘ata mai pa‘anga tokoni Misinale ki he ako (vahe 1/3) ke tokoni ki he ‘emau langa fakalalakaka, ‘o fakatatau ki he TNQAB requirements etc.
4. Ke kau atu Hango ni he kole ki he seniti koniseti ‘a e Konifelenisi 2026, na‘a ala ma‘u ha kii tokoni ki he fakalalakaka e teu hiki ki he standard Levolo Faka-Universiti.
5. ‘Oku ‘ikai vave mo maau ‘e ngaunu ki mu‘a tupu meihe: ‘ikai feunga kau ngāue; ivi fakapa‘anga, naunau etc.
6. Kole ke takai mai mu‘a ‘enisinia Toloa ki he ako, ke ne fai ha tokoni mo update tukunga e ‘ume‘alele ‘uako, kau ai Hango ni.
7. Kole ke takai mai mu‘a ha tufunga tu‘o taha he mahina, ke update ‘emau fanga kii ngāue, fuu tuai koe ‘ikai ha tufunga lelei.

Ako Tesiale ko Tupou

- Kei fiema‘u pe ha kau ngāue ki he faiako mo e ngaahi ngāue tokoni ‘a e ako‘anga.
- Ke ‘i ai ha ngaahi faingamalie ako ‘i he Levolo ‘o e Masters mo e Doctors/PhDs ke teuteu‘i ‘aki e kau ngāue ki he ‘univesiti.

Ko e Ngaahi Fakamatala ‘a e Ngaahi Ako‘anga Tokamu‘a:

Tokolahi ‘o e Kau Ngāue:

Tangata	Fefine	Katoa
-	45	45

Tokolahi ‘o e fanau ako:

ECE Centers MAAMALOA	Year 3		Year 4		Year 5		Katoa
	Tangata	Fefine	Tangata	Fefine	Tangata	Fefine	
TONGATAPU (15)							
Vaololoa	6	7	22	15	25	21	96
Nuku‘alofa	7	7	6	11	28	30	89
Ngele‘ia	3	3	4	3	4	5	22
Fasi	3	-	1	3	2	3	11
Sopu	1	1	2	1	3	3	11
Popua	1	3	1	1	-	1	7
Sia‘atoutai	3	2	2	4	4	2	17
Nukunuku	-	1	2	1	3	4	11
Vaotu‘u	-	-	2	1	2	2	7
‘Utulau	1	-	3	8	-	-	12
Kolovai	1	-	3	2	-	3	9
‘Ahau	2	-	2	3	1	3	11
Toloa	3	4	5	6	3	5	26
Kolonga	-	-	-	3	4	3	10
Niutoua	-	-	2	2	6	8	18

Vava‘u (1)	Year 3		Year 4		Year 5		Katoa
	Tangata	Fefine	Tangata	Fefine	Tangata	Fefine	
Vava‘u Lahi	4	6	1	5	4	16	36
Ha‘apai (3)	Year 3		Year 4		Year 5		Katoa
	Tangata	Fefine	Tangata	Fefine	Tangata	Fefine	
Taufa‘ahau/Pilolevu	1	1	1	2	3	-	8
‘Uiha	1	1	1	1	2	-	6
Nomuka	1	1	2	1	1	-	6
‘Eua (3)	Year 3		Year 4		Year 5		Katoa
	Tangata	Fefine	Tangata	Fefine	Tangata	Fefine	
‘Ohonua	2	1	3	2	1	-	9
Ta‘anga	3	1	2	1	2	1	10
Hofangahau	4	2	2	4	3	6	21
Onga Niua (2)	Year 3		Year 4		Year 5		Katoa
	Tangata	Fefine	Tangata	Fefine	Tangata	Fefine	
Niua Fo‘ou (1)	1	1	2	-	1	2	7
Niua Toputapu (1)	1	1	3	3	1	4	13
ECE Centers	Year 3		Year 4		Year 5		Katoa
	Tangata	Fefine	Tangata	Fefine	Tangata	Fefine	
KATOA	49	43	74	83	103	124	473

Ngāue kuo lava hili ‘a e Konifelenisi ‘o e 2025 pea mo e ngaahi ngāue lolotonga ‘oku fakahoko:

- Lava ‘a e ngaahi ‘a‘ahi ki he ngaahi ‘Api Ako Tokamu‘a kotoa ‘i tahi mo Tongatapu, ngata pe ‘i he ongo Niua Na‘e te‘eki fai ha lava atu ki ai, ‘o kau ki ai ‘a e
  - Pepa Palani ngāue ‘a e faiako
  - Ngaahi lekooti ‘o e ma‘u ako ‘a e kau faiako mo e fanau ako
  - Ngaahi lekooti ‘o e ngaahi ngāue (activities) Na‘e fakahoko ‘e he fanau ako ‘o fakatatau ki he palani ngāue ‘a e faiako.
  - Tu‘unga ‘o e hao/malu mo e mo‘ui lelei ‘a e fanau ‘i he ngaahi feitu‘u ako ‘i loki ako pea mo e ngaahi ‘elia va‘inga ‘i tu‘a foki.

Ngāue ‘oku hanga mai ke fakahoko:

- Ke toe fakalahilahi ange ‘a e taimi ke fakahoko ai ‘a e ngaahi ‘a‘ahi ki he ngaahi ‘Ako‘anga
- Ke kei fakahoko fakateemi ‘a e Ako ma‘ae kau faiako (Professional Development)
- Ke toe tuku atu ha faingamalie ako ma‘ae kau faiako ‘oku te‘eki ai ke malava ‘o ako (Untrain) mo kinautolu kuo nau ‘osi ako ka ‘oku te‘eki ke nau ‘osi (not complete)
- Ke fengāue‘aki lelei ‘a e ngaahi Talāsiti mo e ‘ofisi ‘o e ako ki hono tokangaekina ‘a e ngaahi ‘Api Ako ke malu mo ma‘a pea fakanaunau foki ki he ako ‘a e fanau.
- Ke toe fakatokolahi ‘a e kau faiako ‘i he ngaahi ‘Api Ako ‘oku kei tokotaha ke ‘oua ‘e toe tapuni ‘a e ‘Api Ako ‘i ha taimi ‘oku mo‘ua pe puke ai ‘a e faiako.
- Ke toe kumi mu‘a ha kau faiako ki he ngaahi ‘Api Ako kuo tapauni ‘o hange ko Vaini, Tapunisiliva mo Houma (Tongatapu), Leimatu‘a mo Houma (Vava‘u).
- Ke hokohoko atu ai pe ‘a e tokoni fakanaunau ‘a e ‘Ōfisi Ako ki he ngaahi ‘Api Ako Tokamu‘a ‘i he kaha‘u.

Ngaahi fokotu‘u ke tokanga ki ai:

- Ke fakakau mu‘a ‘a e ngaahi Ako‘anga Tokamu‘a kotoa ki he malumalu ‘o e Potungāue Ako ‘a e Siasi, ‘o hange ko e ngaahi Akoteu mo e ngaahi Kolisi.
- Ke toe fai mu‘a ha tokanga ki he ki‘i me‘a‘ofa (vahenga) ma‘ae kau faiako Ako Tokamu‘a.
- Ke kole ki he kakai ‘o e Siasi ke ‘omai ‘enau fanau ki he ngaahi Ako Tokamu‘a (ECE) ‘a e Siasi, he ‘oku tokolahi ange ‘a e ngaahi siasi mei tu‘a: Tonga Tau‘ataina, Mamonga, Tonga Hou‘eiki mo e ngaahi siasi kehekehe pe.

Ko e Ngaahi Fakamatala 'a e Ngaahi Akoteu

Tokolahi 'o e Kau Ngāue:

Akoteu	Tangata	Fefine	Katoa
Katoa	14	63	77

Tokolahi 'o e Fanau Ako:

Akoteu	Kalasi 1	Kalasi 2	Kalasi 3	Kalasi 4	Kalasi 5	Kalasi 6	Foomu 1	Foomu 2	Katoa
Nuku'alofa	53	50	50	61	51	62	37	37	401
Nukunuku	9	13	14	10	14	13			73
Utulau	8	4	3	4	7	6			32
Vaotu'u	12	10	7	5	14	10			58
Toloa	12	16	16	15	19	27			105
Sia'atoutai	11	12	9	10	6	12			60
Petani - Ha'apai	7	5	2	6	5	10			35
Maamaloa Sides Sch	52	21	31	32	28	44	20	20	248
Kolovai - Nasaleti	9	7	18	18	21	24	18	15	130
Hofangahau	10	14	14	9	18	13			78
Sau Faupula									63
Saitoni - Nomuka									20
Katoa	183	152	164	170	183	221	75	72	1,303

Ngāue kuo lava:

Kuo lava lelei 'a e ngaahi sivi, assessment fakakalasi, common tests, sipoti, PTA, market day/bazaar, ngaahi uike faka'ako hangē ko e Uike 'Ingilisi, pea mo e ngaahi polokalama ako faiva ki he Senituli Ua 'o e Lotu. Kuo fakahoko foki 'a e ngaahi fakalelei lahi ki he ngaahi ako'anga, kau ai 'a e falehala (sheltered walkway), ma'u'anga vai fo'ou, loto'a va'inga, ngaahi 'ā, ngaahi lokiako, fale fakafiemālie, holo, pea mo hono fakalelei'i 'o e ngaahi fale ako fakafou 'i he tokoni 'a e Potungāue Ako, Pangike 'a Mamani, Pule'anga 'Aositelelia, PTA mo e kau poupou. Kuo kamata foki hono ngāue'aki 'a e ngaahi standards mo e silapa fo'ou.

Ngāue 'oku hanga mai ke fakahoko:

'Oku hokohoko atu 'a e ngaahi teuteu ki he Senituli Ua 'o e Lotu, kau ai 'a e ako faiva mo e ngaahi katoanga fakamanatu. 'Oku toe 'i ai 'a e ngaahi palani ke fakalelei'i mo fakalahi 'a e ngaahi lokiako, fale fakafiemālie, laipeli, resource centre, computer lab mo e ngaahi naunau faka'ilekitulonika. 'Oku toe tokanga'i foki 'a hono Fakamālōhia 'o e lesoni 'Ingilisi, muimui'i 'a e ngaahi silapa fo'ou, pea mo e teuteu ki he ngaahi sivi vaeua-ta'u.

Ko e Akoteu Nuku'alofa 'oku fiema'u ke langa ha ngaahi lokiako fo'ou mo fakalahi 'a e ngaahi fale fakafiemālie koe'uhī' ko e tokolahi ange 'a e fanau ako.

Fehu'i 7 (ii) Ngāhi Ako Lotoloto

Ako Lotoloto 'a Pea pea mo Houma

Tokolahi 'o e Kau Ngāue:

Tangata	Fefine	Katoa
3	5	8

Tokolahi Fanau Ako:

Ako Lotoloto	Foomu 1	Foomu 2	Form 3	Katoa
Pea - Peteli	3	6	5	14
Houma	4	4	7	15
Katoa	7	10	12	29

Na‘e hiki mai ‘a e ako ‘a Peteli ki he Ako Lotoloto ‘o Houma he kamata‘anga ‘o e ta‘u ni, ko fakataimi ai koe‘uhi’’ he ‘oku lolotonga fakahoko ‘a e langa fakalelei ‘a e Pule‘anga ki he ngaahi faleako ‘i Pea.

Ngāue ‘oku hanga mai ke fakahoko:

- Teuteu ke fakahoko ‘a e ako faiva ki he fakamanatu ‘a e Senituli Ua ‘o e Lot
- Teuteu ke fakahoko ‘i he uike 7 mo e 8 ‘o e teemi ko ‘eni ‘a e sivi vaeua ta‘u.

Fehu‘i 7 (iii) Ko e Ngāhi Kolisi

Tokolahi ‘o e Fanau Ako:

Ng Kolisi	Form 1	Form 2	Form 3	Form 4	Form 5	Form 6	Form 7	TVET 1	TVET 2	TVET 3	Katoa
Kolisi Mo‘unga ‘Olive	9	6	10	11	11	10					57
TpHS - Nukunuku	11	8	30	18	10			12			89
TpHS - Vaololoa			39	44	25	44					152
TpHS - Tapunisiliva	8	12	7	11	7						45
QSC International	45	41									86
QSC National	19	25	128	202	160	118	117	8			777
Kolisi ko Tupou - National	111	99	191	183	122	44	13	36	173	16	988
Kolisi ko Tupou - International	23	32	36	37	27	27	14				196
Kolisi Tupouto‘a	3	4	5	4	5						21
Kolisi Hofangahau	13	14	20	15	16	9		10			97
Kolisi Taufa‘ahau Pilolevu	16	11	14	21	13	11	12	9			107
Kolisi Maitefihī Siu‘ilikutapu	45	37	67	44	32	7	2			40	274
Katoa	303	289	547	590	428	270	158	75	173	56	2,889

Fehu‘i 7 (iv) (1) Kolisi ko Tupou

Ngāue kuo lava hili ‘a e Konifelenisi ‘o e 2025 pea mo e ngaahi ngāue lolotonga ‘oku fakahoko:

- Fakamavae ‘a e ako lolotonga mo e Puleako Rev ‘Alifeleti ‘Atiola ka ‘oku kei hokohoko atu pe tokoni mei he ‘Ōfisi Siasi mo e Kosiliō Fale‘i ‘a e Kolisi.
- Ikuna ‘o e fe‘auhi ‘akapulu ‘a e ngaahi Kolisi ‘e he timi si‘i hifo ‘i he ta‘u 18 mo e ta‘u 13 (Kapiteni ko e tamasi‘i Pilinisi, Taufa‘ahau Manumataongo)
- Ko e polokalama Katoanga Hiva fakata‘u (Music Festival 2025) pea mo e kau fakaafe tokolahi.
- Tali ‘e he TNQAB ke lesisita ‘a e polokalama ako fo‘ou ‘i he Va‘a Tekinikale (TVET) ‘i he ako tufunga levolo 3.
- Kakato ‘o e ngaahi Sivi Tutuku ‘a e Pule‘anga (F6 & F7), USP Foundation, NSW (HSC)
- Ko e Kapiteni ‘o e Kolisi ki he 2025 ‘i he polokalama ako fakalotofonua pea mo e USP Foundation ko Tu‘amelie Sema ‘Eukaliti pea ko e polokalama ako International ko Steven Scott Falefo‘ou. Foaki ai pe mo e me‘a‘ofa ‘a e Pule‘anga ‘Aositelelia kia Steven Falefo‘ou ko e sikolasipi ‘o fua kakato ‘a ‘ene ako ‘Univesiti ‘i Aositelelia.
- Foaki ‘e he Faama mo e Falekoloa ‘a e \$80,000 ke tokoni ki he patiseti ‘a e ako‘anga
- Kakato ‘a e uike palani ‘a e kau ngāue pea mo e mape folau ‘o e 2026 – “Tau Taha pe” – Filipai 1:27 “Kehe ke hā ‘oku mou tu‘u ma‘u, ‘o laumalie taha, ‘o mou loto uouanga taha pe he fakafitefita‘a ma‘a e lotu fakakosipeli.”

- Talitali mo hono fakanofo ‘o e kau ngāue fo‘ou mo e kau matapule; ko e matapule lahi ‘o e 2026 ko Paula Sekona (Form 7) ‘e he Sea ‘o e Kosiliō, Rt Hon Lord Tangi ‘o Vaonukonuka.
- Fakamanatu ‘o e ta‘u 160 ‘o e Kolisi ko Tupou; ko e fakaafe fakalangilangi ko ‘ene ‘Afio Tupou VI pea ko e tangata malanga ko e Palesiteni ‘o e Siasi.
- Tokoni ‘a e Pule‘anga ‘Aositelelia ke langa ha faleako fo‘ou ma‘ae va‘a ako TVET na‘e huufi ‘e he ‘Ene ‘Afio ‘i he ‘aho 14 Fepueli 2026.
- Tokoni ‘a e Pule‘anga Siaina ke fakalele ha ma‘u‘anga ivi mei he la‘aa (Solar Farm) ke tokoni ki he ‘uhila ‘a e Kolisi.
- Fale le‘o fo‘ou (Security House) ‘i he hu‘anga ki Toloa ko e tokoni ‘a e kau ako tutuku Maka Molitoni
- Fakakakato ‘e he kau ako tutuku Blue Ta‘e‘iloa ‘a e faletolo ‘o e Fale Lotu Molitoni ki hala ke malu ‘a e kau ako mei he ‘uha.
- Tokoni ‘a e Pule‘anga Siapani ki hono fakalelei‘i ‘o e peito ‘i he falekai ‘o e Kolisi.
- Kakato ‘a e ngaahi fiema‘u mei he ma‘u mafai ako ‘a NSW ki hono fakangofua ‘o e sivi tutuku ma‘olunga ‘a NSW ke fakahoko ‘i he Kolisi ko Tupou.
- Kakato ‘a e fe‘auhi Sipoti ‘Atelita Faka-Kolisi 2026 mo e Metali Fakakatoa ‘e 55 (Koula:18; Siliva:23; Polonise:14).
- Folau ‘a e timi ‘akapulu Under 18 ki he fe‘auhi ‘akapulu fakavaha‘a-Pule‘anga ‘oku ‘iloa ko e Sanix World Rugby Youth Tournament (27th April- 5th May) ‘i Fukuoka, Siapani.
- Lava mo e Ui tu‘unga mo e tufa lipooti ‘oe Common Test 1 na‘e fakahoko he faka‘osinga ‘oe teemi 1.

Ngāue ‘oku hanga mai ke fakahoko:

- Fakakakato ‘o e ngaahi fiema‘u ‘a e Potungāue ako ‘a e Siasi pea mo e ngaahi va‘a ma‘u mafai ki he ako (TNQAB & NSW Education Authority) ki he tu‘unga taau ‘o hono fakalele ‘o e ako pea mo e ako‘anga.
- Ke fakapapau‘i ‘oku fakahoko ‘a e ngaahi polokalama ako ngāue ‘a e kau ngāue tautautefito ki he kau faiako.
- Hokohoko atu pe ‘a e ngaahi fakalelei ki he ngaahi nofo‘anga ‘o e kau ngāue mo e ngaahi falemohe.
- Kuo kamata ‘a e teuteu ‘a e ngaahi timi ki he ngaahi fe‘auhi ‘akapulu ‘o e 2026.
- Ko e langa ‘o ha ngaahi lokiako fo‘ou faka-e-onopooni ange ‘o fakapa‘anga ‘e he Ako tutuku.
- Teuteu ki he ngaahi fatongia ‘o e fakamanatu ‘o e ta‘u 200 ‘o e hake mai ‘a e Lotu.

Fehu‘i 7 (iv) (2) Kolisi Kuini Salote

Ngāue kuo lava:

- Na‘e fokotu‘u vave e ako ki he teuteu ‘o e Senituli ‘o e Kolisi’. Na‘e lava ai pe mo e fakanofo ‘o e kau ngāue fo‘ou mo e kau Matapule ‘e toko 50, ko e Matapule Lahi ko ‘Ahoika Misa pea Tokoni Matapule Lahi ‘a Golden Vea mo Latu Tinamoni Faka‘osifolau.
- Katoanga Senituli ‘o e Ako: Ko hono kaveinga’ ko e “Fakafeta‘i, Fakahoifua, Tukupa”. Na‘e fakahoko ‘a e Malanga Fakafeta‘i ‘i he ‘aho Tu‘apulelulu 12 ‘o Ma‘asi 2026 ‘I he Fale Lotu Senituli ‘e he Palesiteni ‘o e Siasi’, Rev. Dr. Tevita Koloa‘ia Havea. Na‘e ‘afio ai ‘a ‘Ene ‘Afio Kingi Tupou VI, Kuini Nanasipau‘u mo e hou‘eiki ‘o e fonua’. Ko e katoanga lelei, maau pea fakafiefia ki hono ngaahi to‘uako mo e kau Kolisi Tutuku mo e Kolisi Lolotonga’.
- Sipoti faka-Kolisi 2026: Na‘e ikuna ‘e he Kolisi Kuini Salote ‘a e sipoti ‘a e fanau fefine’ ‘aki ‘a e metali Koula ‘e 32, metali Siliva ‘e 20, Polonise ‘e 13, faka ‘e 65 pea fokotu‘u ai mo e ngaahi lekooti fo‘ou.

- Compliance Training: Na‘e fakahoko ‘eni ‘e he Kau ‘Ofisa Ako mei he ‘Ōfisi Ako ‘a e Siasi’ ko ‘Eseta ‘Aholelei, Rev Lilio Fakava mo Salote Fineanganofa pea kau ki ai ‘a e kau Takiako mo e kau HOD ‘a e Kolisi Kuini Salote & Kolisi ko Tupou’.
- Loki STEM lab: Ko e fakapa‘anga ‘eni ‘e he Pule‘anga ‘Aositelelia ‘i he polokalama tokoni ko e DAP, fe‘unga mo e \$55,000 ‘a ia ko hono fakalelei‘i ‘o e ngaahi tepile ngāue (workstations), vali mo taila ‘a e faliki’. Na‘e huufi ‘e he Talafekau Lahi ‘Aositelelia ko e His Excellency Mr Brek Batley.

Ngāue ‘oku hanga mai ke fakahoko:

- Ngaahi sivi faka‘aho, common test mo e sivi vaeua ta‘u.
- Teuteu e ngaahi fatongia ki he senituli 2 ‘o e lotu.
- Ko e talitali ‘o e kau Konifelenisi mo e tau‘olunga (hiko).
- Music Festival of Peace ‘aho 24-26 Sune.

Fehu‘i 7 (iv) (3) Kolisi Mo‘unga ‘Olive

Ngāue kuo lava:

- Lava ‘a e Ifi Kilisimasi ‘a e Kau Ifi.
- Kamata ‘a e ngāue ki he standard program.
- Lava ‘a e Sipoti Faka Kolisi.
- Teuteu ‘a e Tau‘olunga fakatokolahi mo e kau ifi ki he Sivi Ifi ‘a e ngaahi ako.
- Tali e kole tokoni mei he Aust Aids ke fakalelei‘i ‘a e lab science.
- Fakalelei‘i ‘a e ngaahi sima- vai ‘i he Kolisi.

Ngāue ‘oku hanga mai ke fakahoko:

- Common Test 2 / Mid-year Exam.
- Kamata ‘akapulu Faka- ‘Amelika ‘I hono ako‘i ki he fanau.
- Ke hokohoko atu ‘a e progress ‘o e standard program ki he ako‘anga
- Ke fakalelei‘i ‘o e Kindy ‘i ‘Okatopa ‘e he “Sione Finefeuiaki Foundation” mo e Tekinikale (‘a mui ange).

Ngaahi fokotu‘u ke tokanga ki ai:

- Ko e kamata‘i ‘o e Bilingual Primary ‘a ia ne tali ‘i he Konifelenisi 2024 ka na‘e toloi pe ‘i he ngaahi ‘uhinga lelei.

Fehu‘i 7 (iv) (4) Kolisi Mailefihī Siulikutapu

Ngāue kuo lava

Ko e Ngaahi Polokalama Faka-Laumalie:

- Lava e ngaahi malanga fakaului pea mo e kau ului tokolahi. Na‘e failotu e toko 8 ‘i he kalasi F6 pea malanga akoako e faiako ‘e toko taha.
- Lava mai e “Lī pe ha maea” ke fai e awareness ki he kovi ‘o e faito‘o konatapu.
- Na‘e lava lelei e ngaahi malanga mo e lea Sapate Ako ‘o e ta‘u 2026. Ko e kau Faifekau, mo e kau Faiako, mo e ngaahi Siasi fakakolo ne nau fakakoloa e Sapate Ako.
- Na‘e lava mo hono Malanga fakaava ‘o e ako lotu ‘a e Kolisi ‘i Fepueli.
- Na‘e fai hono malanga huufi ‘o e ta‘u 2026, mo hono fakanofa ‘o e kau matapule, kau faiako fo‘ou ‘i he ‘aho Sapate ko hono 15/02/2026. Ko e faifekau Malang‘a ko Rev. Tu‘alongo Lolohea (Faifekau Pule Vahefonua Vava‘u).
- Na‘e lava atu e kau faiak‘o ‘a e Siasi mo e kau Puleako, Palesiteni ako, mo e ‘Ōfisi ako ki he lotu fakamavae mo ‘ene toko taha ngāue ko si‘i Sione Sama Ma‘u ‘a ia ne si‘i pekia. ‘i he ‘aho Tu‘apulelulu ko hono 19/02/2026 ‘i Tatakamotonga pe.

Ko e Ngaahi Polokalama Faka-ako:

- Na‘e lava mai e folau ‘a‘ahi e kau Kolisi Tutuku MSC Nu‘usila. Na‘e taki mai ai ‘a Melesuipi Latu, Rev. Muli ‘Atiola, Dr. Vili Fuavao, Professor Palatasa Havea, Laumanu ‘Atiola, Saunaleva Hēhepoto pea mo ‘Akanesi Moala. Ko ‘enau lava mai pe ke vakai ki ha me‘a te nau tokoni mai ai ki he ako lolotonga.
- Lava atu mo e talatalanoa mo e kau tauhi fanau, ki he tu‘unga ‘oku ‘i ai e ako ‘a e fāna‘u‘i he Teemi 1 (Progressive report) – 2/5/2025.
- Lava atu mo e ‘a‘ahi mei he ‘ofisiako ‘a e Siasi, ‘o felave‘i mo e FWC education standards.
- Lava atu mo e kongā ‘o e ngaahi IA ‘a e F6 mo e F5.
- Na‘e lava lelei e sivi Faka-Pule‘anga ‘o e 2025 pea ko e ola ‘o e sivi ‘eni:

	2022	2023	2024	2025
Foomu 5	-	-	-	17.1% (7/41)
Foomu 6	-	-	16% (4/25)	54% (7/13)

- Na‘e lava atu e uike palani ‘a e kau faiako hono kotoa ‘i he ‘aho (19/01 – 22/01/2026)
- Na‘e fokotu‘u e ako ‘i he ‘aho 26/01/2026.
- Na‘e lava foki hono fakaola ‘e he Tu‘i Fakale‘o Pilinisi Kalauni Tupouto‘a ‘Ulukālala e me‘a‘ofa ‘a e kau ako tutuku NZ ko e polokalama lea fakaplangi ‘oku ‘iloa ko e (Step web) lolotonga hono katoanga‘i e ta‘u 200 ‘o e Lotu ‘i Vava‘u.

Ngaahi Polokalama ki tu‘a:

- Lava atu e sipoti fakafale mo e sipoti fakaKolisi ‘a e ngaahi ako ‘a Vava‘u pea ko e ol‘a ‘ena: 19 Gold, 26 Silver, 29 Bronze.
- Na‘e kau atu e timi sipoti ‘a e Kolisi ki he fe‘auhi sipoti ‘a e ngaahi ako ‘a Tongatapu. Na‘e ma‘u e ola fakafiefia neongo ko e ki‘i toko si‘i pe, ko e metali koula ‘e taha (mo e lekooti); Siliva ‘e taha mo e Polonise ‘e 4.
- Kuo ‘osi folau atu e ki‘i talavou ko Manase Leleifi mei Holonga Vava‘u ‘i he sikolasipi ako mo e ‘akapulu union ‘i Siapani ta‘u ‘e 3.
- ‘Oku lolotonga ako‘i e fanau ak‘o ‘i he hiva mo e ifi ‘i he ako‘anga ni. Kuo fokotu‘u e selected choir mo e string band ki he ifi. ‘Oku lolotonga teuteu mafana e kau ifi mo e kau hiva ‘a e Kolisi ke kau atu ‘i hono katoanga‘i ‘e he potungāue ak‘o mo e Konifelenisi e senituli 2 ‘o e lotu pea te nau kau atu ai pe ki he sivi ifi ‘o e ta‘u ni.
- Lolotonga lele e fe‘auhi ‘Akapulu mo e Netipolo ‘a e ngaahi ako ‘a Vava‘u ni.
- ‘Oku lele mo e ngāue fakama‘a‘api ‘i he ngaahi ‘api ‘i Vava‘u ni pe. Ko e kongā ia hono katoanga‘i ‘e he potungāue ak‘o e ta‘u 200 hono ‘omai e lotu.
- Ko e polokalama ngāue mo‘ua ‘a e kolisi ‘i ‘oku kei fakahoko pe ia. ‘Oku ako‘i heni ‘a e fanau ak‘o ke nau talangofua ki he lao ‘o e Kolisi. Ka ‘i ai ha fanau ako ‘oku nau maumau‘i ‘a e lao ‘o e Kolisi kuo pau ke tohi mo‘ua ia ‘e he tiuta pe matapule, pea ‘e ‘ave ke fakamā‘opo‘opo ‘a e mo‘ua pea fakamaau‘i ke mahino pe ‘e hao pe mo‘ua ‘a e fanau koia. Ka mo‘ua ‘a e fanau, pea kuo pau ke ngāue‘i honau mo‘ua.
- Ko e ongo ako nofoma‘u ‘oku lele lelei pe mo ia. Na‘e a‘utaki mai e tokoni mei he kau ako tutuku ‘o Aotearoa (NZ). ‘Oku taki mai ai ‘a Laumanu ‘Atiola mo Dr. Fuavao, Saunaleva Hēhepoto.

Ngāue ‘oku hanga mai ke fakahoko:

- Teu atu e sivi mid-year ki he ‘aho 25/06/2026.
- Teu atu mo hono katoanga‘i e ‘aho ‘o e Kolisi ki he mahina ko ‘Aokosi.
- Ko e ngaahi IA F5 mo e F6 ‘oku kei fakahoko pe.
- Ko hono langa fo‘ou e ngaahi lokiako he Helu. ‘Oku pole ki ai e Kolisi tutuku ke fakahoko.

Fehu‘i 7 (iv) (5) Kolisi Taufu‘ahau mo Pilolevu

Ngāue kuo lava:

- Kuo lava fokotu‘u ‘a e Poate Fale‘i ‘a e Ako‘anga.

Ngāue ‘oku hanga mai ke fakahoko:

- Katoanga Fakamanatu e Ta‘u 80 ‘o e Ako‘anga ‘i he kongā ki mui ‘o e ta‘u ni.

Ngaahi fokotu‘u ke tokanga ki ai:

- Kole ngofua ki he Vahefonua Tongatapu na‘a ‘i ai ha tokoni ki he feinga ‘a e Kolisi ke ma‘u ha me‘aifi ke fai‘aki e ngaahi fatongia.
-

Fehu‘i 7 (iv) (6) Kolisi Tupouto‘a

Ngāue kuo lava:

- Kuo lava ‘o fokotu‘u e ki‘i Poate Ako ‘a e Kolisi Tupouto‘a ‘i he ta‘u kuo maliu atu‘ pea ‘oku fakafiefia ia ke tokoni ki hono fakalele ‘o e Ako‘. ‘Oku Sea ‘a e Faifekau Pule ‘o e ‘Otu Mu‘omu‘a pea Tokoni Sea ‘a e Pule Fakavahe ‘o e ‘Otu Mu‘omu‘a
- Kuo Kamata lelei e faha‘i ta‘u faka-ako ‘o e 2026, neongo ‘oku mau kaungatāmaki fakafaiako.

Ngāue ‘oku hanga mai ke fakahoko:

- Kuo faka‘osi‘osi e langa fo‘ou e Kolisi Tupouto‘a ‘i he tokoni Tsunami, ki he kongā kekelele ‘eka ‘e 7 ne me‘a‘ofa mai ‘e Tama Pilinisi Kalauni. Na‘e fakapa‘anga ‘e he World Bank fou mai ‘i he potungāue ako ‘a e Pule‘anga. Ko e faleako ‘e taha loki ako ‘e 3, pea mo e fale fakafiemālie ki he fanau ako, pehē foki ki he falenofu‘anga ‘e 2 ki he kau ngāue. ‘Oku ‘amanaki ke tapuaki‘i e ngāue‘ni fakataha mo hono huufi e Uafu ‘i he Fanga-‘i-Nomuka ‘i he ‘aho 3 ‘o Siulai.
  - ‘Oku fai e faka‘amu ke fokotu‘u ha ki Kalasi TVET ‘a e Kolisi Tupouto‘a ‘i he kaha‘u vave mai pe ka ‘e Makatu‘unga ia mei ha ma‘u ha faiako.
  - ‘Oku kei Kumi foki ha ongo faiako ‘e 2 ke tokoni mai he ko e ongo faiako ne ui ke na kamata he ta‘u‘ni, ne na poaki mai. Ko ia ai ‘oku fai atu ai pe mo e fakahemata‘ni, na‘a ‘oku ‘i ai ha taha ‘e fie faiako ‘i he Kolisi Tupouto‘a te mau tali mo e loto hounga‘ia.
  - ‘Oku ‘i ai pe mo e ngaahi visine kehekehe ki he kaha‘u ki hono fakalalakaka ‘o e Kolisi Tupouto‘a, ka ‘oku fakamohe-mei-‘ulu pe mo lotu ki ai ke tō mai ha fu‘u mana ke fakakakato‘aki.
-

Fehu‘i 7 (iv) (7) Kolisi Hofangahau

Ngāue kuo lava hili ‘a e Konifelenisi ‘o e 2025, pea mo e ngaahi ngāue lolotonga ‘oku fakahoko:

- Lava atu hono nga‘i Senituli 2 ‘oe lotu pea Na‘e lava ai hono vali fo‘ou ‘oe Hall Ngahau Lamaloto mo monomono e ‘aofi mo hono upgrade ‘o e bathroom.
- Tō pou ‘oe faleako ki he Akoteu.

Ngāue ‘oku hanga mai ke fakahoko:

- Ko hono langa ‘oe lokiako ki he akoteu.

Ngaahi fokotu‘u ke tokanga ki ai:

- Ke toe fakatokanga‘i ‘a Hofangahau he taimi staffing
  - Ke fai ha tokanga ki he laboratory ke fakanaunau‘i lelei ke fe‘unga mo e fiema‘u ‘ae silapa ako.
-

Fehu‘i 7 (v) (1) Ako Ma‘olunga ko Tupou

Ngāue kuo lava

Vaolōloa:

- Kuo lava lelei hono fakanaunau kakato ‘o e ongo Lab Computer ‘e he kau Ako Tutuku ‘a Niu Sila ko e Project ‘a e Ta‘ahine Pilisesi’ HRH Sālote Mafile‘o Pilolevu Tuita.
- Kuo lava hono fokotu‘u ‘o e Poate Ako ‘a e Ako‘anga’ (Va‘a Vaolōloa) pea ‘e hokohoko atu ‘a ‘enau tokanga mo tokoni ki hono fakalele ‘o e Ako‘anga’.
- Lava mo e ngāue fakalelei ki he Internet pea ‘oku lolotonga lele lelei.
- Lolotonga fai e ngāue ki he FWC Education Standards mo e ngaahi training
- Lolotonga holoki ‘a e ngaahi fale nofo‘anga ‘o e kau faiako’ kae fai hano langa fo‘ou.

Nukunuku:

- Kuo lava ‘a e fakalelei ki he fale Industrial Arts
- Kuo kakato mo e tokoni ‘a e Pangike BSP ki hono fakalelei ‘o e loki Computer
- ‘Oku lolotonga fai ‘a e fakalelei ki he faleako ‘a e ako‘anga ni ko e tokoni pe ‘a e Pule‘anga Tonga pea ‘oku ‘i ai pe ‘amanaki ki he vave ni pe hono fakakakato

Tāpuni Siliva:

- Ko e fanga ki‘i fakalelei iiki pe ki he ngaahi lokiako pea mo e sea ke nofo ai e fanauako ‘I lokiako.

Ngāue ‘oku hanga mai ke fakahoko:

Vaolōloa:

- Ke fai e tokanga ki he FWC Education Standards ke fakakakato pea ke fakahū ki he ‘Ōfisi ‘o e Ako’.
- Ke langa ha ngaahi fale nofo‘anga ‘e 5 mo‘oe kau faiako’ ‘i he ta‘u’ ni (2026) ke a‘u ki he 2028 kuo kakato ‘a e fale ‘e 10. Ko ‘ene kakato ‘a e ngāue ki he mape’ mo e palani’ mo hono fakahū ki he Kōmiti Langa’ ke tali mei ai, ‘e fai leva e hono langa ha fo‘i fale ‘e 1 ki mu‘a he Konifelenisi’.
- Ke toki fai e takatakai atu ‘i Siulai ‘i he hili ‘a e Konifelenisi’ ki he ngaahi potu siasi mo e ngaahi talāsiti ne te‘eki a‘u mai ‘enau ‘ofa mo e tokoni ki he poleseki langa fale nofo‘anga.

Nukunuku:

- Kuo tali ‘e he Kolisi Tutuku Tupou High School ‘a Nu‘usila ‘a e fakatangi ke fakanaunau ‘a e fale Industrial Art. Ko e ngāue ni ‘e fakakakato pe ‘i he faingamālie vave taha’.

Tāpuni Siliva:

- ‘Oku ‘amanaki fai e ki‘i ngāue fakalelei ki he ‘api nofo‘anga e faifekau Tiuta Lahi ‘o fai ‘aki pē ‘a e naunau Na‘e tokonaki fuolua pē ‘e Rev. Kemueli tolu lolotonga ‘a ‘ene Tiuta lahi ‘i Tāpuni Siliva ni’.

Ngaahi fokotu‘u ke tokanga ki ai:

Vaolōloa: Ke kole ‘a e fakafiefia ‘a e Konifelenisi’ ko hono 102, ke foaki ma‘ae Ako Mā‘olunga ko Tupou’ ke fakakakato ‘aki ‘a e poloseki langa fale nofo‘anga ‘o e kau faiako ‘o e ako‘anga’.

Nukunuku: ‘Oku mau ‘amanaki pē mei he ‘api ko Leipua ‘e toe foki mai pe ‘a e Foomu 6 ke a‘u ki ai ‘a e ako‘anga ni ‘i he faingamalie fakafaiako ‘oku mau ma‘u mo e ola lelei ‘a e sivi faka-Pule‘anga ‘a e fanau. Pea tanaki atu ki ai mo e mateuteu fakalesoni ‘oku ‘i ai ‘a e naunau.

Tāpuni Siliva: Ke toe vakai‘i pe mu‘a ‘a e tu‘utu‘uni ko ia ki hono toe tamate‘i ‘a e Foomu 6 Na‘e ‘osi kamata‘i ‘i Tapuni Siliva ni he ta‘u kuo ‘osi. ‘Oku ‘i ai pe ‘a e tui ‘oku taau pe ke ‘i ai e Foomu 6 ‘i he va‘a ni.

Ko e Ngaahi Fakamatala 'a e Ngaahi Ako'anga Tesiale:

Fehu'i 7 (v) (2) 'Api Ako Tesiale ko Tupou

Tokolahi 'o e Kau Ngāue:

Tupou Tertiary Institute	Tangata	Fefine	Katoa
Kau Faiako taimi kakato	15	28	43
Kau ngāue tokoni taimi kakato	6	18	24
Kau Ngāue Fakataimi	11	3	14
Kau Ngāue'ofa	0	0	0
KATOA	32	49	81

Tokolahi 'o e fanau ako:

Ngaahi Polokalama Ako	Levolo	Fefine	Tangata	Katoa	Grand Total
SOAT Architectural	4	12	39	51	125
	5	7	37	44	
	6	12	18	30	
SOB Business	4	12	5	17	141
	5	32	11	43	
	6	21	4	25	
	BABS	40	16	56	
SOIT Information Technology	4	13	8	21	109
	5	21	6	27	
	6	18	5	23	
	BIS	28	10	38	
SOT Teaching	4	11	5	16	74
	5	17	4	21	
	6	10	5	15	
	BEd.	22	0	22	
YOUTH Youth Development	4	13	6	19	29
	5	5	0	5	
	6	3	2	5	
SOM Music	4	6	10	16	36
	5	5	7	12	
	6	3	5	8	
SOSHS Sports & Health Science	4	2	1	3	6
	5	2	1	3	
AGED-CARE Aged Community Care	1	31	2	33	43
	2	9	1	10	
KATOA		355	208	563	563

Ko e fika ena ki he taimi ni 'ikai lau ki ai e toko 7 ne nau nofo 'i he ki 'i vaa 'i taimi ko eni 'i he ngaahi 'uhinga kehekehe pe.

Ngāue kuo lava:

- Na'e kau fo'ou mai foki 'a Pulu 'Anau ko e tokotaha ngāue ki he tafa'aki ITS. Ko e fu'u tapuaki lahi eni koe'uhī' ko e mataotao eni 'i he tafa'aki faka-IT. 'Oku foaki mai 'e Pulu 'a e 'aho 'e 3 ke ne ngāue ai ma'a TTI.
- Na'e lava atu 'a e Dean Administration mo e tokoua mei he timi ITS 'o fakahoko e ako 'i Hango mo Pouono 'i he uike 3 mo e 4 'o 'Epeleli. Ko e ako eni ki hono fakahū e ongo polokalama ako ni ki he MIS & Moodle System 'oku ngāue'aki 'e TTI ki he'ene ngaahi polokalama ako 'i he teuteu pe ko eni ki he 'unu'unu atu ki he 'univesiti. Na'e fakahoko mo e ako 'i he tafa'aki HR fekau'aki mo e Leave & Attendance Policy pehē ki he Job Descriptions & Performance Appraisal.

- Kuo mo‘ui mai eni ‘o ngāue lelei ‘a e solar power system ‘a e ako‘anga pea ‘oku fai e ‘amanaki lelei ki ha holo ange ‘a e mo‘ua ‘uhila pea ‘ikai ngata ai ke tokoni lahi he taimi matemate ai ‘a e ‘uhila.
- Na‘e lava lelei mo e fakahoko atu ‘i ‘Epeleli, 2026, ‘e he Talēkita ‘o TTI ka ko e Pule ‘o e Va‘a Fakatotolo ‘o e Ako‘anga mo e toko 2 mei he‘ene timi fakatotolo ki he Australia National University ‘o fakahoko ‘a e ola ‘o e fakatotolo na‘a nau fai felave‘i mo e savea fakafonua na‘a nau fakahoko, ki he fakakaukau ‘a e kau Tonga ki he ngaahi me‘a ‘oku hoko ‘i tu‘apule‘anga.

Ngāue ‘oku hanga mai ke fakahoko:

- ‘Oku ‘amanaki ke ‘a‘ahi mai ‘i he ‘aho 13-15 ‘o Me ‘a e TNQAB mo e kau panelists ‘oku ‘omi mei he ngaahi ‘univesiti mei Nu‘usila mo ‘Aositelelia ke fai hono fakapapau‘i ‘a e ngaahi pepa ‘o e kole ke fokotu‘u ‘a e ‘Univesiti ‘a e Siasi ke fakamanatu ‘aki ‘a e Senituli 2 ‘o e Lotu ‘i Tonga. ‘E fai mai ‘a e ‘a‘ahi ki TTI pea mo Sia‘atoutai pea hoko atu ki Pouono.

Ngaahi fokotu‘u ke tokanga ki ai:

- Kei fiema‘u pe ha kau ngāue ki he faiako mo e ngaahi ngāue tokoni ‘a e ako‘anga.
- Ke ‘i ai ha ngaahi faingamalie ako ‘i he Levolo ‘o e Masters mo e Doctors/PhDs ke teuteu‘i ‘aki e kau ngāue ki he ‘univesiti.

Kosilio Fakataimi ‘Univesiti

Ko e ngaahi ngāue kuo kakato pea mo hoko atu.

- Kuo kamata ‘a hono vakai‘i ‘e he TNQAB ‘a e tu‘unga taau ‘o e ngaahi va‘a ako ‘a e ‘Univesiti ke fakakakato ‘a e Lesisita ‘o e ‘Univesiti ‘a e Siasi
- Hoko atu pe ‘a e ngāue ke ma‘u ha hingoa fe‘unga ke ngāue‘aki ‘e he ‘Univesiti ‘a e Siasi.
- Kuo kamata ‘a hono fakatahataha‘i ‘o e ngaahi va‘a ngāue ‘a e TTI, Pouono mo Hango; ke toki hoko atu ki Sia‘atoutai
- ‘Oku ngāue ‘a e Potungāue Ako mo e va‘a ‘Univesiti ke fakaola (Launch) ‘a e ngāue ki hono fokotu‘u ‘o e ‘Univesiti ‘a e Siasi ‘i he Konifelenisi ‘o e ta‘u ni. Pea ke fakahū ki he Konifelenisi ‘o e ta‘u ni ke fakamafai‘i ‘a e Kosilio Pule (Governing Council) pea ka faingamalie ai pe ke fakahingoa ha Pule ki he ‘Univesiti. Pea ‘e hoko atu ai pe ‘e he Pule mo e Kosilio Pule ‘a e ngaahi fiema‘u ke kamata leva ‘a e ‘Univesiti ‘i he ta‘u faka-ako 2027.

Fehu‘i 7 (vi) Kolisi Ngōue ko Hango

Tokolahi ‘o e Kau Ngāue:

Tangata	Fefine	Katoa
11	3	14

Tokolahi ‘o e fanau ako:

Polokalama Ako	National	International	Katoa
Levolo 4	2	7	9
Levolo 5	4	9	13
Levolo 7	1	2	3
KATO A	7	18	25

Ngāue kuo lava:

- Tokoni tangikē vai ‘e 14 mei he MEIDECC ko e water tank 4 x10000L and 10 x 5000 L. Kuo lava solova e hoha‘a ko ia, ke ma‘u vai ma‘a ‘a e kau ngāue mo e fanauako, pea ke tu‘u talifaki ki he taimi fa‘a palopalema ai ma‘u‘angavai ‘i Hango ni.

- Tanu mo valitā ongo hala lalahi ki loto ‘Api Ako ‘i he tokoni ‘a e Pule‘anga pea ko e fuofua valitā eni e hala ‘i loto ‘Api Ako pea ‘oku toe hā ma‘a ange ako, fiefia fanauaako & kaungāue, lelei ange ki he ‘ū me‘alele.
- Fokotu‘u e ako mo e Kaveinga folau *Serve with Faith and Courage*.
- Kau atu e ako ki he fakamanatu Senituli 2 Lotu he Vahefonua ‘Eua.
- Lava e workshop lelei mo e Dean and Team mei TTI, kamata ke fokotu‘utu‘u e fa‘unga ke nga‘unu fakataha ki ai mo TTI ke fakalele faka- Univesiti e ako ni.
- Langa e Tractor shed, ki he ngaahi me‘alele ‘a e Farm (25m x 10m)
- Tokoni mai Tu‘amelia Faaitu‘a: ki he talatalanoa mo fakataukei faka-ngāue.
- Kei hoko lelei pe tauhi ngaahi polokalama faka-laumalie mo kau ki he ngaahi fatongia e Siasi mo e Vahefonua ‘Eua ni.

Ngāue ‘oku hanga mai ke fakahoko:

- Mau feinga ke fakapapau‘i ke maau e naunau ‘oku fiema‘u ‘e he TQNAB ke fakakakato kae lava ke tali ‘a e kongā e polokalama ako. ‘Oku kau ki heni ‘a e fakalelei‘i e Lab Sci, renovate milking plant, stocking yard, fire extinguisher, evacuation and safety procedures.
- Fokotu‘u e ngaahi safety equipment he ‘ufale nofo‘anga, faleako, enisia etc
- Tokanga ki hono fakalelei‘i e ngaahi lokiako (vali, naunau monomono etc.) ki he ‘a‘ahi (TNQAB) mo e timi ‘a‘ahi faka -‘Univesiti mei NZ, ki he ‘Univesiti ‘a e Siasi.
- Tokanga ki he upgrade e ‘Api ko Kenani (ngaahi hono ‘ā boundary).
- Tokanga ki hono monomono e ngaahi maumau ki he kongā ‘o e falemohe fanauako.
- Langa fale tau‘anga me‘alele ‘i he ‘api nofo‘anga ‘i Kenani.
- Langa ha stocking yard he ‘api ko Kenani, ke fakamaau‘aki fanga pulu.

Ngaahi fokotu‘u ke tokanga ki ai:

- Kole ha taha ngāue fakatufunga, kene fai e langa mo e monomono etc, ‘oku hala ‘aupito ha taha he taimi ni. ‘Oku tu‘u pea faingata‘a ke ‘unu ki mu‘a e ngāue ‘oku fiema‘u ‘e he TNQAB, ko e ‘ikai ha taha taau kene fai e ngāue ni.
- Kole ai pe ha faiako tanaki mai (kaungatamaki ai pe ngāue) ki lokiako mo e Farm.
- Ke faka‘atā mai pa‘anga tokoni Misinale ki he ako (vahe 1/3) ke tokoni ki he ‘emau langa fakalalakaka, ‘o fakatatau ki he TNQAB requirements etc.
- Ke kau atu Hango ni he kole ki he seniti koniseti ‘a e Konifelenisi 2026, na‘a ala ma‘u ha ki‘i tokoni ki he fakalalakaka e teu hiki ki he standard Levolo Faka-Univesiti.
- ‘Oku ‘ikai vave mo maau e nga‘unu ki mu‘a tupu mei he: ‘ikai feūnga kau ngāue; ivi fakapa‘anga, naunau.

Fakamālō

‘Oku fakamālō mo e loto hounga‘ia lahi, ‘a e Potungāue Ako, ki he Palesiteni & Kau Taki ‘o e Siasi, mo hono kau memipa kotoa; Ki he kau tauhi fanau mo e PTA kotoa; Ki he kau Ako Tutuku kotoa pē; mo e ngaahi hoa ngāue tokoni kotoa pē; ‘o e ngaahi ako‘anga kotoa ‘a e Siasi, koe‘uhi ko ho‘omou alanima mo e poupu lahi ki he fakalele ako ‘a e Potungāue Ako ‘a e Siasi Uesiliana Tau‘ataina ‘o Tonga. Ka ne ‘ikai ho‘omou tokoni, ‘e ‘ikai lava ha me‘a ‘e taha ‘a e Potungāue ni. Tauange kia Sihova, ko hotau Tauhi Lelei pe Ia, ke ne kei foaki ivi ma‘a Vahefonua Tongatapu pea mo e Siasi, ke hoko atu ‘a e ngāue faka‘evangelio ma‘a e Pule‘anga ‘o e ‘Otua, ‘a ia ‘oku tau fakahoko ki he fonua, ‘o fakafou ‘i he‘ene ngaahi ako‘anga.

Faka‘apa‘apa atu,

Rev. Dr. ‘Ungatea Fonua Kata
Palesiteni Ako, Potungāue Ako ‘a e Siasi

Fehu‘i 7 (vii) Kolisi ko Sia‘atoutai

Talamu‘a: “Ko e ‘Otua’ ko Laumalie, pe ko kinautolu oku hū kiate ia, kuopau ke fai ‘i laumalie mo mo‘oni.” (Sione 4:24). Fakafeta‘i ki he ‘Otua Mafimafi’ ko ha toe ta‘u fo‘ou ma‘ae Kolisi ko Sia‘atoutai’. Neongo ‘a e toka ‘a e Toa ko Taufaa‘ahau’, ‘oku kei tu‘u pē ‘a e Toa ko Halaevalu, mo e Toa ko Takeikaupē.

Na‘e kamata lo‘imata‘ia pē ‘a e Kolisi’ ‘i he pekia ‘a e Pule Ako mālōlō ko Dr. Salesi Tu‘a‘ofa‘eiki Havea, pea mo hono hoa ‘ofa‘anga’ ko Sela Lipoi Tupou Havea. ‘I he faka‘apa‘apa mo e hounga‘ia, na‘e fai ai ‘e he Kolisi’, ‘i he‘ene kautaha mo e Konifelenisi’, ‘a e Ouau Lotu Fakafeta‘i mo e Manatu Melie ki he Pule Ako’ ni. ‘I he kamata‘anga ‘o Mē, na‘e toe tala mai ai ki he Kolisi ‘a e pekia ‘a e Taulama ‘o e Polokalama Ako, Prof. Dr. Jione Havea. ‘Oku matu‘aki ongo‘i ‘e he Kolisi’ ‘a e mole kafakafa ko ‘eni kuo hoko’, pea mo e hūfia ‘a famili’ mo e uitou’, Dr. Monica Melanchthon.

Na‘e fokotu‘u ‘a e Kolisi’ ‘i he ta‘u ni mo e kaveinga “Ko e lotu, ako’, mo e ngāue’, ke fai ‘i laumalie mo mo‘oni’”. Ko e malanga ia ‘a e Kolisi’ ki he ta‘u Senituli Ua ‘o e Lotu Uēsiliana’. ‘Oku ‘ikai ko e ha‘aki puke pē ki he koloa faka-Uēsiliana ‘o e Folofola’. Ko e sīkaki foki ki he fu‘u ivi faka – ‘Itaniti ‘o e tui kia Sisu Kalaisi’ – ‘a ‘ene pekia’ (Kalaisi‘ia) pea mo ‘ene toetu‘u’ (Kelesi‘ia).

Tokolahi ‘o e Kolisi

Ta‘u	2025	2026
Tokolahi Kau Tutuku	29	-
Tokolahi Hū Fo‘ou	28	34
Tokolahi Katoa Kau Ako	138	144
Tokolahi Kau Faiako	20	25
Tokolahi kau Ngāue ki tu‘a	45	46

Kau Faiako:

Biblical Studies (8)	Theology & Ethics (4)	Church History (2)	Practical Theology (6)	SSDMA (5)
1 PhD 2 Doctor in Ministry 3 MTh 2 Undergraduates	1 PhD 1 MTh (part-time) 1 Postgrad Dip 1 Undergraduate	1 PhD 1 Undergraduate	1 PhD 2 Doctor in Ministry 1 MTh 2 Undergraduates	1 PhD 1 PhD Candidate 2 MTh 1 MTh Cand.

‘Oku mahino mei’ he tēpile ‘i ‘olunga’ ‘a e ‘ikai palanisi ‘a e ivi faka-faiako ‘o e Kolisi’, fakatatau ki he fiema‘u ‘a e ngaahi va‘a ako takitaha. ‘Oku kaukau ha ngaahi va‘a ako ni‘ihi, kae masivesiva ha ni‘ihi – tu‘ukimu‘a ‘i he masivesiva’ ‘a e Va‘a Hisitolia ‘o e Siasi’ mo e Va‘a Ako ki he Teolosia’.

‘Oku kau fo‘ou mai ‘i he ta‘u’ ni ‘a Jeremy Vuna ko e Tiuta Faiako ‘a e Kolisi’, ‘i he Va‘a Ako ‘o e Fuakava Motu‘a’. ‘Oku kei hokohoko atu pe ‘a e ako ‘a Rev. Filimone Uili ki hono faka‘ilonga faka-Toketā ‘i he Tohi Tapu mo e Fuakava Motu‘a’, ‘i he ‘Univēsi Otago, ‘i NZ. Ko Rev. Tevita Mohenoa Taka, ‘oku kamata ‘a ‘ene fakatotolo ki hono faka‘ilonga PhD ‘i he mala‘e ‘o e lea’ mo e tala faka-fonua’ ‘i he ‘Univēsi ‘o e Pasifiki Tonga’.

‘Oku ‘i ai pē mo ha ni‘ihi kaukau ‘o e kau ako tutuku’ ‘oku hokohoko atu ‘enau ako’ - ‘i he ngaahi mala‘e kehekehe pē ‘o e Tohi Tapu’, teolosia’, mo e tauhi kakai’ - pea ‘i he ‘Univēsi ‘o Otago, Claremont School of Theology, pea mo e ngaahi ‘univēsi kehekehe pē ‘i ‘Amelika mo ‘Aositelēlia. Ko e fu‘u ivi teunga‘ia ia ‘o e ako teolosia’ ma‘ae Kolisi’ mo e Siasi’ ‘i he fononga ki he Senituli III’.

Kuo fakalahi ‘a e ivi faiako ‘o e Kolisi’ ‘i he kau mai ‘a Rev. Halamalu Fainga‘a Ma‘asi ki he Va‘a Tauhi Kakai’, hili ia ‘ene ako ki hono PhD ‘i he Tauhi Kakai’, ‘i he Pacific Theological College mo e Pacific Community University ‘i Suva’. Ko e faifekau ko Taniela Latu, ‘oku ‘i he Potungāue Ako ‘a e Siasi’, na‘e ma‘u hono MTh with Distinction mei’ he Pacific Community University ‘i Suva’, ‘i he ta‘u kuo ‘osi’, pea ‘oku’ ne faiako fakataimi ‘i he va‘a ako ki he Teolosia’.

1) Polokalama Ako

Ko e fu‘u koloa ki he Kolisi’ ‘a ‘ene Poate Ako. ‘Oku’ ne ofongi ‘a e matavaivai’, ‘o faka‘āsili ‘a e fu‘u ivi ‘o e ngaahi polokalama ako’, ke fakaongo ‘a e ngaahi fiema‘u faka-ako, faka-lotu, mo fakatauhi kakai ‘a e Konifelenisi’ mo e Siasi’.

‘I he ngaahi polokalama Ako maheni ‘o e Kolisi’ - **Certificate in Theology, Diploma in Theology, mo e Bachelor of Divinity** – ‘oku fakaheka fo‘ou ai ‘i he ta‘u’ ni ‘a e **Polokalama Ako tokangaekina ‘a e ngaahi faingata‘a fakatupu ‘e he faito‘o konatapu**. ‘Oku fakataumu‘a ‘a e polokalama’ ni ki he me‘a ‘e ua – ko e *Prevention* (Fakasi‘isi‘i) mo e *Proactive Intervention* (Fakahoha‘asi) ‘a e tu‘unga ‘oku ‘i ai ‘a e maumau ‘o e faito‘o kona tapu’ ‘i hotau fonua’. Kuo fokotu‘u mo hono polokalama ako mo e kau faiako, pea ‘oku kamata ‘a e polokalama’ mo e kau ako ‘e toko 10.

‘Oku kau konga lotu ki he polokalama ko ‘eni ‘a e tokotaha ko Sione Faka‘osi – ko e toki ‘osi mei’ he ‘Api ko Tolitoli’, ‘i he ngaahi uike kuo maliu atu. Ko e konga ‘eni ‘o e fengāue‘aki ‘a e Kolisi’ mo e Potungāue Pilisone’ (Faifekau ‘o e Pilisone) ki hono muimui‘i ‘a e kinautolu ‘oku tukupā ‘enau mo‘ui’ ke kamata ha mo‘ui fo‘ou ‘i he ako Tohi Tapu’ mo e faifekau’.

Ko e polokalama’ ‘oku ta‘u taha pē, pea ‘oku ‘i ai ‘a e ‘amanaki ‘e fakalahi ‘e he Siasi’ ‘a ‘ene palani ngāue ki he faito‘o konatapu’, ke faka‘aonga ‘a e teu tangata mo e fefine ‘oku fai ‘e he polokalama’ ni.

Kuo toe fakaola ‘i he ta‘u’ ni ‘a e **Polokalama Ako Certificate in Theology and Pastoral Ministry**, hili ia ‘a e ta‘u ‘e fā ‘o ‘ene ‘i he lulu’. ‘Oku mahino mei’ he lēsisita ‘a e Kolisi’ ‘a e kei manakoa ange pē ‘e he to‘uako’ ‘a e polokalama’ ni, ‘i hono fakafehoanaki mo e ngaahi polokalama kehe’. Ko e me‘a pē ia ‘oku hoko – “*kovi pē ki ‘i vaka ka ko hoto ki ‘i vaka*”.

Polokalama Ako Kolotapu

‘Oku fai ke mākona ange ‘a e **Polokalama Teu Ta‘u Taha kau Faifekau Akoako mo ‘Ahi‘ahi’** (PATFAA) ‘i Kolotapu. Kuo fakalahi honau teu‘i’ ke kau atu mo e fokotu‘u ‘a e ngaahi fai‘anga lotu fo‘ou ‘o e Senituli Tolu’, ‘i he ngaahi konga fonua te‘eki ngāue‘i ‘a e Siasi’. Kuo kakato ha ngaahi konga fonua si‘i, ka ‘oku fakafalala ki he ngaahi talāsiti ‘o e ngaahi vahenga ngāue ‘e kau ki ai ‘a e ngaahi fai‘anga lotu’. Ko e hisitolia motu‘a pē ‘a e kamata ‘a e siasi’ ‘aki ‘a e kau aposetolo pē ‘a e ‘Eiki’. Ka ‘i he hisitolia ‘o e Siasi Uēsiliana Tau‘ataina ‘o Tonga’, ko e makamaile ‘a e kamata ha fai‘anga lotu ‘aki ha kau faifekau.

Ko e Polokalama Ako ‘a e Kakai Fefine’

‘Oku fakataumu‘a ‘a e polokalama’ ni ki he ngaahi hoa ‘o e kau ako’ - ke fakaofi fakateolosia mo fakatauhi kakai kinautolu ki he teu fakangāue ‘oku fai ki honau ngaahi hoa’. Ka kuo fuoloa ta‘u mo e fekuki ‘a e polokalama’ ni mo e faingata‘a ‘o e li‘aki ‘a e polokalama’ - tupu mei’ he konga lahi ‘o e ngaahi hoa ‘o e kau ako tangata’ ‘oku nau ngāue pa‘anga – ‘i Tonga’ ni pea mo muli foki. Ko e ngaahi hoa ‘o e kau ako mei muli’ ‘oku nau fa‘a toki kau mai pē ‘i he ngaahi me‘a lalahi ‘i he ‘api’ - hangē ko e fokotu‘u mo e tutuku, mo e misinale. ‘Oku fai ‘a e tokanga makehe ‘a e Kolisi’ ki he faingata‘a ko ‘eni’ pea ‘oku ‘amanaki ‘e vave’ ni ha tali lelei ‘e ma‘u.

Clinical Pastoral Counselling (CPE) Program

Kuo fuoloa mai ‘a e talanoa ‘oku fai mo Prof. Peter Powell, ko e Former CPE Supervisor ‘a e Uniting Church ‘o Niusauele’, fekau‘aki mo hono ‘ave ha‘atau kau ako ke teu‘i kenau hoko ko e kau CPE supervisor ma‘a Sia‘atoutai mo e siasi’. Ko e konga ‘o e talanoa ko ia’ ‘oku kau ki ai ‘a e me‘a ‘e ua:

- Ko ‘ene fakapa‘anga ‘a e ako ko ia’ ki he toko ua, pea ke fakahoko ‘i ‘Aositelelia
- Ke tu‘utu‘uni ‘e he Kolisi’ ha tokoua ke kau atu ki he ako ko ia’

Na‘e fakahingoa ‘e he Kolisi’ ‘a e toko 2, ko Mele Lei Niumeitolu pea mo Melekoloa Taumoepeau. Na‘e kamata ‘e Mele Lei ‘a e polokalama ko ‘eni’ ‘i he 2022, neongo na‘e te‘eki ke mā‘opo‘opo lelei ‘a e ngāue ki he polokalama’, kau ai ‘a e te‘eki ke maau ‘a e ngaahi fiema‘u tefito ‘a e Pule‘anga ‘Aositelelia’ fekau‘aki mo e kau ako mei tu‘apule‘anga’ ki he fiema‘u fakavisa. Na‘e faingamalie ‘a Mele Lei ke kamata koe‘uhi’ ko ‘ene pepa nofo fonua Nu‘usila’. Na‘e hoko heni ‘a e faingata‘a ‘o e tuku ‘a e hoa’ ‘i Tonga’ ni ko e ‘ikai lava ke ma‘u ha‘ane ngofua tatau ‘i ‘Aositelelia. ‘I he

taimi’ ni, ‘oku fakaongoongo pē ke ava mai ‘a e matapā ko ia’. Kuo ma‘u ‘a e fakahā kuo fiemalie ‘a e Pule‘anga ‘Aositelelia’ ki he polokalama ako’ pea ‘oku lolotonga fakama‘opo‘opo ‘a e ngaahi fakamatala’ ke lesisita ‘aki ‘a e apiako’ ni, kae hoko atu ‘a e fokotu‘utu‘u ako kuo fai’.

‘Oku lolotonga ‘i he Kolisi’ ‘a e TOP100,000 pe ofi ki ai ko e ‘omai ia mei’ he Hannah’s Project ke fakapa‘anga‘aki ‘a e ako ko ‘eni. ‘Amanaki ‘oku vave mai ha taimi ke hoko ‘a e misi ko ‘eni’. ‘I he taimi tatau ‘oku lolotonga fakapa‘anga kakato ‘e he Hannah’s Project ‘a e ako ‘a e Faifekau ko Sioeli Felekoni Vaipulu (jr) ‘i he Univesiti Otago ki hono faka‘ilonga faka-ako ko e Masters in Chaplaincy – ko e fakataumu‘a mo ia ke fakaivia ‘a e va‘a ako ‘o e CPE. Ko e ta‘u faka‘osi ‘eni ‘o e ako ko ia’, pea ‘oku ‘i ai ‘a e ‘amanaki lelei ‘a e polokalama CPE ki ha ola lelei.

2) Aleapau Fengāue‘aki mo Otago University (Institutional Partnership MoU)

Na‘e ‘i Sia‘atoutai ‘a e Vice-Chancellor, Hon. Grant Robertson, Deputy Vice – Chancellor, Prof. Jessica Palmer mo e timi mei’ he Otago University ‘i he aho 24 ‘o Ma‘asi’, ‘o fakamo‘oni ‘a e Memorandum of Understanding (MoU) mo e Kolisi’. Ko e ola ‘eni ‘o e talanoa na‘e fai mei’ he ta‘u ‘e tolu kuo hili’, koe‘uhi’ ko e kamata ke tokolahi ‘etau kau ako ‘oku nau hoko atu ki he School of Theology ‘a Otago.

‘I he alepau fengāue‘aki ko ‘eni’ ‘oku ‘i ai ai ‘a e faingamalie ke fevahevahe‘aki ‘a e ngaahi ma‘u‘anga ivi faka-ako’ - hangē ko e laipeli, kau ako, mo e kau faiako – ‘i he ongo ako‘anga’. Mahino pē ‘oku ‘ikai fa‘a malu ma‘u pē ha aleapau pehē, tautau tefito ko e fai ‘e ha mālohi mo ha vaivai. Ka ko e konga pē ia ‘o e ‘ahi‘ahi ‘a e Kolisi’ ki ha ngaahi konga tahi ‘oku lolotoange ki he‘enau kupenga’. Ko e aleapau’ ni ‘oku tu‘u pē ‘i he kei felotoi ‘a e ongo ako‘anga’. ‘E ‘ikai kei tu‘u ‘o ka hā mai ‘oku ‘ikai ha lelei ‘e ma‘u ‘e he Kolisi’ mei ai.

Polokalama Fakalakalaka ‘a e Kau Faiako

Fakamālō ki he Fehikitaki’ koe‘uhi’ ko e kau mai ‘a Prof. Jione Havea mo Prof. Nasili Vaka‘uta ki he ivi tokoni‘i ‘a e kau faiako ‘a e Kolisi’. Na‘e lava ai ‘a e ako ‘aho 2 ‘a e kau faiako’ mo Prof. Vaka‘uta ‘i he ‘aho 24-25 ‘o ‘Epeleli’. Lava foki mo hono fakaongo (Oral Defence) ‘a e kau fa‘u pepa ‘o e 2025, ‘i he polokalama Bachelor of Divinity.

‘Oku hanga atu ‘a e Kolisi’ ke ngāue ‘aonga‘aki ‘a e faingamalie’ ni ki he lahi taha’ ‘i he kaha‘u. ‘Oku ‘i he palani ngāue ko ‘eni’ ‘a e tokanga ki he fu‘u ivi ‘o e AI (artificial intelligence) ‘i he ako’ mo e fakatotolo’. ‘Oku teu pe ‘a e Kolisi’ ke tukuatu ha ni‘ihi ‘o ‘ene kau faiako’ ke fakalakalaka ‘enau taukei ako’ ‘i he ngaahi mala‘e takitaha, pea ‘i he ngaahi ako‘anga ma‘olunga ange ‘i tu‘apule‘anga.

3) Kau Ngāue Tokoni Maheni ‘o e Kolisi

‘Ōfisi ‘o e Kolisi: ‘Oku kei monu‘ia pē ‘a e Kolisi’ ‘oku kei ma‘u ha fānau ‘a e siasi’ ‘oku lototō mo māfana ke fie‘aonga ma‘a’ e Siasi’ ‘i he Kolisi’. Konga lahi si‘i fānau ko ‘eni’ ‘oku toki ako ngāue pē mo ngāue ‘i he ‘ofisi’, fakafeta‘i ko e fa‘ahinga loto pehee’. ‘Oku fai pē ‘a e tokanga ki honau teu‘i fakangāue ‘i he taimi ngāue maheni pē ‘o e ‘ofisi’. Fakamālō kia Soana Vaomotou mo Mele Laua ‘i he tauhi ‘a e ‘ofisi ‘o e Kolisi’.

Laipeli: Kuo fuoloa mai ‘a e fekuki ‘a e Kolisi’ mo e faingata‘a lahi ‘o e ‘ikai ha Tauhi Laipeli Polofesinale (*proper librarian*) ke tauhi mo fakalakalaka ‘a e laipeli ‘a e Kolisi’. Kuo mau ‘a e ngaahi fakalakalaka lahi faka-elekitalonika (*electronic library system*) ki he laipeli’, ka ‘oku te‘eki ha tauhi laipeli fakatekinikale (*library technician*) kene ‘a‘au ‘a e fu‘u ivi ‘o e me‘angāue’ ke tokoni‘i e ako ‘a e kau ako’ mo e kau faiako’.

Kuo fai ‘a e ngaahi fakatangitangi ki he ngaahi sino fekau‘aki ‘i ‘Amelika mo ‘Aositelēlia (Uniting World, World Methodist Church), pea ‘oku kei ai ‘a e tatali ki ai. Taimi tatau na‘e lava atu ai ‘a Kaufo‘ou Filimoeahala, ‘i he fengāue‘aki mo e Camden Library ‘a e Uniting Theological College, ‘i he ako fakataukei mahina ‘e taha ‘i Sune ‘o e ta‘u kuo ‘osi’. Fakamālō kia Mrs. Moira Bryant mo e Synod NSW, ‘i he tokoni ko ia’. Fakamālō foki ki he Hannah’s Project ‘a Peter mo Belinda Powell ‘o Niusauele’. ‘Oku lolotonga fai ‘a e fakatalanoa mo e Australian Volunteers International (AVI) ki ha tauhi laipeli fakataimi, pea ‘oku ‘i ai ‘a e ‘amanaki lelei ki ai. Fakamālō kia Sosefina Fineanganofō pea mo Sarah Thomson ‘i he fakataukei ko ia’. Kuo fokotu‘u ‘a Jeremy Vuna ko e

Tauhi Laipeli fakataimi ‘a e Kolisi’, ‘o fetongi ‘a e tauhi laipeli ko Kaufo‘ou Filimoehala, ‘oku’ ne hoko atu ‘ene ako, ‘i he ta‘u’ ni, ki he Charles Sturt University, va‘a ‘i Parramatta, ki hono mata‘itohi ko e MTh in Theology, pea mo fai ‘a e Diploma in Library Technician. ‘Oku fua pē ‘e he tiuta ngāue’ ni ‘a ‘ene ako MTh, mo e faka‘amu ki ha tokoni ‘a e Kolisi’.¹

Ngaahi Pisinisi ‘a e Kolisi: ‘Oku koloa‘ia ‘a e Kolisi’ koe‘uhi’ ko e ngaahi tafenga pa‘anga lelei ‘oku nau tokoni‘i ‘a e ngaahi fiema‘u fakapa‘anga ‘a e Kolisi’. ‘Oku kau ki heni ‘a e Pausa, Falekoloa’, mo e Faama ‘a e Kolisi’. ‘Oku lele lelei pē ‘a e ngaahi ngāue ko ‘eni ‘i he tataki ‘oku fai ‘e he Pule Pisinisi ‘a e Kolisi’ - Faifekau Kavamone Fisi‘ihoi. Kuo fakakau mai ki he Faama ‘a e Faama Moa, pea ‘oku kamata ke sio ‘a e Kolisi’ ki hono lelei’ - ‘i he fakatau atu ‘a e fo‘imoa’ ‘i Tongatapu pea mo Vava‘u foki. ‘Oku mahino ‘a e tu‘unga ‘oku ‘i ai ‘a e lolo’ ‘i he ngaahi ‘aho’ ni, pea mo e vivili ‘a e fiema‘u ‘a e kakai’, Kolisi’, pea mo e ‘Ōfisi ‘o e Konifelenisi’. ‘Oku fai ai feinga ki ha fokotu‘utu‘u ke kei lava ‘e he Pausa ‘a e Kolisi’ ‘o fataki ‘a e ngaahi fiema‘u maheni ‘a e Kolisi’ mo e ‘Ōfisi ‘o e Konifelenisi’. ‘Oku kau fo‘ou mai ki he kau ngāue ‘a e Kolisi’ ‘i he ta‘u’ ni ‘a e toko 5, Rev Samiuela Vaipulu, Matangi Tu‘ipulotu, Michael Fihaki, Tapu Maka pea mo Nafetalai Ika. Ko e fu‘u ivi kaukau ‘eni ki he kau ngāue ‘a e Kolisi’ pea ‘oku hounga‘ia ‘a e Kolisi’ ko e lototō ‘a e kau sevaniti ko ‘eni ‘a e ‘Eiki’.

Ngaahi Ngāue Fakalalakaka

Fale Fakamanatu Siupeli Taiamoni: ‘Oku kei heka pē ‘i he alafolau’ ‘a e Fale Fakamanatu ‘o e Siupeli’ ‘o tali ki he mape’. Ko e ma‘u fakamuimui’, kuo fai ‘a e fakalelei ‘a e architect mo e ‘enisinia’ ki he mape’, pea ‘oku kei fakaongo ki he ma‘u mafai ‘a e pule‘anga’ ki he ngaahi langa lalahi’ (‘ofisi ‘o e Ministry of Infrastructure). ‘Oku ‘i he tufunga mo e architect ‘a e alea ko ia’.²

Ko e kongā lelei’ ia. Ko e kongā faingata‘a ‘i he liliu ko ia’, ka hoko ha fakatamaki vela pe mofuike, ‘e tokolahi ange ‘a kinautolu ‘e tu‘ulavea ngofua ‘enau mo‘ui’ (tautau tefito ki he kau ako ‘a e Kolisi’) ‘i he fungavaka ki ‘olunga’. ‘Oku mahino ‘oku ‘i ai pē ngaahi ngaahi fakalelei lelei ange, ka ko e fakalelei fakapotopoto taha ‘eni ‘e ala fai fakatatau mo e masiva ‘o e siasi’ mo e Kolisi’.

‘Akolo ‘o e Kolisi: Kuo tō ‘a e kongā lahi ‘o e ngāue’ ni. Ko e kongā ‘oku toe’ ‘oku fiema‘u ‘aupito ke mātu‘u ‘a e ‘ea’ kae lava ke fai ha ngāue ki ai. Ko ia, ‘oku kei lama ‘alomālie ‘a e ngāue’ ke fakakato.

Ngaahi Loki Ako Fakataimi: Ko e ngaahi loki ako ‘a e Kolisi’ ‘oku fakafalala ‘i he Langa Fakamanatu Siupeli’. ‘I he langa ko ia’ ‘oku ‘amanaki lelei ai ‘a e Kolisi’ ki ha ngaahi loki ako lelei mo fe‘unga mo e ngaahi fiema‘u ‘a e ngaahi polokalama ako mata‘itohi’. ‘Ikai ko ia pē, ka ‘e lava ‘e he ngaahi loki ako ko ia’ ‘o fakamā‘opo‘opo ‘a e kau ako ‘a e Kolisi’ ki ha potu pē taha mo maau. Ko e fakalalakaka lelei kuo fai ki he Hall 2000 ‘o hiki‘i hake ai ‘a e tu‘unga faka-loki ako ‘a e Kolisi’ ki ha tu‘unga fakavaha‘a pule‘anga. Ka lava lelei ‘a e Fale Fakamanatu Siupeli’ ‘oku ‘i ai ‘a e ‘amanaki te ne hiki‘i ‘a e tu‘unga molale ako ‘o e kau ako’ ki ha tu‘unga ma‘olunga ange ‘i he kaha‘u’.

Ma‘u‘anga Vai ‘a e Kolisi’: ‘Oku fai ‘a e tokanga ki he ma‘u‘anga vai ‘a e Kolisi’ ki hano fakalalakaka ke fe‘unga hono ivi’ mo e fiema‘u ‘a e Kolisi’ mo e ngaahi famili takatakai ‘o e Kolisi’. Ko e taha ‘o e ngaahi faingata‘a’ ko e ‘ikai ke ma‘u hifo ‘a e totongi ‘o e lolo’, kau ki ai mo e ‘ikai

---

¹Ko e ki‘i talanoa faingata‘a ia. Ko e ako Laipeli’ ‘oku fakapa‘anga ia ‘e he Hannah’s Project. Ka ko e lao ‘a ‘Aositelelia’ ‘oku ‘ikai kau ‘a e ako laipeli’ ia ‘i he ngaahi courses’ ‘oku lava ke ma‘u‘aki ha visa ako ‘a ha tokotaha ako mei tu‘apule‘anga. Na‘e fale‘i ai ‘e he Camden Library ke tohi kole ki ha course’ ‘e ala ma‘u ‘aki ‘a e visa ako, kau ai ‘a e MTh, kae toki fai ai ‘a e kole ki he polokalama ako laipeli’. Pea ‘i he tali ‘e he CSU ke enroll’ a Kaufo‘ou ‘i he MTh, na‘e ma‘u ai mo ia ‘a ‘ene visa ako (International Student Visa) ke fai ‘a e MTh. Ko e faingata‘a’ ‘oku ‘ikai kau ‘a e ako MTh ia ‘i he fakapa‘anga ‘a e Hannah’s Project. Ko e ‘uhinga ia ‘oku loto lahi ai pē ‘a e Tiuta ngāue’ ni ke ne fua ‘a ‘ene ako MTh ke ‘oua na‘a mole ‘a e faingamalie ako ko ia’.

² Ko e ma‘u fakamuimui taha ki he mape’, ‘oku ‘ikai ha ‘amanaki ‘e ‘i ai ha maumau lahi ‘e hoko ‘i he fakalelei mape’ ‘oku fai’. Ko e fokotu‘utu‘u ‘i he taimi ni’, ke tu‘uma‘u pē ‘a e ngāue kuo ‘osi fai’ kae fakalelei ‘a e mape’ ‘i he kongā ki ‘olunga’ ‘o e langa’. Pea ke ‘ohifo ki he kongā kuo ‘osi tu‘u’ ‘a e ngaahi taumu‘a na‘e fokotu‘utu‘u ki he fungavaka ki ‘olunga’ pea ‘ohake ki ‘olunga’ ‘a e ngaahi taumu‘a na‘e fokotu‘utu‘u ki he kongā kuo ‘osi tu‘u’. ‘I he liliu ko ia’ ‘e hoko ai ‘a e alangafale ‘i lalo’ ko e senitā ia ‘o e kau faiako’, ke fakatokosi‘i ‘a kinautolu tenau ngāue‘aki ‘a e ki‘i hala lotofale (ballway) fāsi‘i na‘e ‘uhinga ai ‘a hono fakalelei ‘a e mape’. Kae ‘alu ‘a e ngaahi loki ako’ ki ‘olunga, pea fakalahi ‘a e hala lotofale’ ke ne fa‘ahi ‘a e tokolahi ‘o e kau ako’.

fa‘a falala‘anga ‘a e ngaahi misini vai ‘oku fakalele mei’ he ivi ‘o e la‘aa’. ‘Oku ‘amanaki ke fai ha toe savea lelei ‘o e ma‘u‘anga vai ‘a e Kolisi’, tautautefito ki he fai ke lahi ange ‘a e fiema‘u’ ‘i he vai ‘oku lava ke ‘ohake mei lolofonua ‘e he ngaahi pamu vai’.

Ngaahi Nofu‘anga ‘o e kau Ako’: ‘Oku kei tu‘u pē ‘a e tokanga ke fakalalakaka ‘a e ngaahi nofo‘anga ‘o e kau ako’ mo e kau faiako’. Ko e tokanga ‘eni kuo fuoloa taimi ke fakaola leva koe‘uhi’’ ko e mahu‘inga ‘o e mo‘ui lelei mo e malu ‘o e fanau ako mo e kau ngāue ‘a e Kolisi’. ‘Amanaki pē ‘e loto lelei ‘a e Kōmiti ‘eiki’ ni ke fakaivia ‘a e ki‘i tokanga ko ‘eni’ ke ‘ohake ki he tu‘unga ke kamata leva ha ngāue ki ai.

Senituli II ‘o e Lotu’: Kuo fai mai ‘a e tokanga ‘a e Kolisi’ ki he mahu‘inga ‘o e Ta‘u 200 ‘o e Lotu’ ‘i Tonga’ ni, ‘aki ‘enau kau atu ki he Polokalama ‘A‘ahi Kakai ‘a e Talēkita Fakalaumalie’ ‘i he ta‘u ‘e ua kuo hili’. Na‘e mahino ‘a e fu‘u ivi na‘e ma‘u ‘e he Kolisi’ mei’ he ‘a‘ahi kakai na‘e fai’, pea na‘e hā ia ‘i he ako, lotu, mo e ngāue ‘a e Kolisi’. ‘I he ta‘u’ ni, ‘oku hu‘u ‘a e tokanga’ ke fakaivia ‘a e ivi feohi ‘o e kau Ako Tutuku’ ‘aki hano fokotu‘utu‘u ha *Konifelenisi Talanoa* ‘i he kaveinga ko e *Ta-kei-Kau-Pē*, mo e ‘amanaki te ne ‘a‘au ‘a e fu‘u ivi faka‘uhinga Tohi Tapu, fakamatala tui, mo faka-tauhi kakai kuo fanau‘i mei’ he manava ‘o e Kolisi ko Sia‘atoutai’ ‘i he ngaahi ta‘u ‘o e Senituli II. ‘Oku talaki ‘a e Konifelenisi’ ni ki he hou‘eiki Ako Tutuku kotoa pē ‘i he kolope’, pea ke fai ki Nafualu ‘i he ‘aho 12 mo 13 ‘o ‘Aokosi ‘o e ta‘u ni’. ‘Oku fakaafe‘i atu ‘a e siasi’ ki he tālanga mo e talanoa ‘o e Senituli II ‘o e Lotu’ ‘i Tonga.

Ngoue: ‘Oku kei fononga pē ‘a e Kolisi’ ‘i he palani fakakolo ‘a e ngoue kai’ pea fai tōnunga pē ngaahi kolo’ ‘i hono fakafo‘ou, tauhi, mo tokanga‘i ‘a e ngaahi tōkanga ngoue faka-kolo’. ‘I he founga ngoue fo‘ou ko ia ‘a e Kolisi’ na‘e ‘ikai ai ke toe ‘i ai ha toutu‘u faka-Kolisi, ka na‘e takitaha tokanga pē ‘a e kolo ke ‘i ai ha ma‘ala fakakolo ke tokoni ki he ngaahi kavenga ‘a e Kolisi’ mo e ngaahi kolo foki.

Kaha‘u: ‘Oku fai ‘a e hoha‘a lahi ki he faingata‘a kuo ofongi mei’ he Kōmiti Konifelenisi’ fekau‘aki mo e *‘auhia vave ‘a e fakamatu‘otu‘a’* mei’ he lotofale faka-faifekau ‘a e Siasi’. Kuo tau nga‘unu mo e taimi’ pea mo e fakalalakaka ‘a e polokalama ako’, ‘o fa‘a si‘i ai ha tokanga ki he ngaahi koloa na‘a nau teu‘i ‘a e fakamatu‘otu‘a ‘a e tangata mo e fefine Sia‘atoutai’. ‘Oku ‘amanaki pē ‘a e Kolisi’ ke toe hunuaki ‘a e ngaahi tofunanga ko ia’, pea mo ha ngaahi tofunanga fo‘ou ‘i he ‘uhinga tatau pe.

Master Plan ‘o e Kolisi’: ‘Oku tui ‘a e Kolisi’ ki he mahu‘inga ke ‘i ai ha mape fakanofonofu pule (*master plan*) ‘o e Kolisi’. ‘E tokoni ‘eni ki he fotunga ‘o e Kolisi’ ‘i he kaha‘u’, pea ke ne mapule‘i ‘a e ngaahi fakalalakaka ‘oku hanga ki ai ‘a e Kolisi’ ‘i he kaha‘u’. Kuo fai ‘a e fakatalanoa ki he mahu‘inga ‘o e ngāue’ ni ke fai leva kimu‘a ‘i ha toe fakalalakaka fo‘ou ma‘a’ e Kolisi’. ‘Oku fiema‘u ‘e he Kolisi’ ha mataotao ‘i he palani kolo’ (*town planner*) ke tokoni ki hono fokotu‘utu‘u lelei ‘a e fōtungā ‘o e ‘api’ ki he ‘amanaki mo e visone ki he kaha‘u’ mo e fakalalakaka’.

Fakamālō: Ki he Fale ‘o Tupou’ mo e fonua’, ki he Tangata‘eiki Palesiteni ‘o e Siasi’, Sekelitali Lahi’, Sea ‘o e Kōmiti Sia‘atoutai’, Sea ‘o e Poate Ako ‘a e Kolisi’ - ‘oku hounga ‘a e falala, fale‘i, mo e poupou ‘oku mou fai ma‘a’ e tu‘unga mātu‘a ngāue ‘o e Kolisi’. ‘Oku fai pe ‘a e ngāue’ mo e falala ki he Mafimafi ‘o e ‘Otua Lahi mo Aoniū ‘i he ‘Univeesi’. Ki he Faifekau Pule ‘o e Vahefonua’ mo e hou‘eiki Ako Tutuku kotoa pē ‘o e Kolisi’ pea ki he ngaahi mātu‘a ‘o e fanau ako ‘a e Kolisi’, mālō ho‘omou kātaki kimautolu. Pea ki he Tonga kotoa, ke ‘o‘ona ai pē ‘a e kololia’ mo e langilangi’ ‘i he taimi’ ni ‘o tuputupu‘a. ‘Oku ‘ikai fa‘a ‘u‘ufi ‘a e ngaahi matavaivai ‘o e faifatongia ‘a e tu‘unga mātu‘a mo e finemātu‘a tauhi ‘etau ngāue’ ‘i he Kolisi’. Ka ‘oku ou koloa‘ia ‘i he kei ma‘u tangata mo fefine ‘a e Siasi’ mo ‘ene Konifelenisi’ ke hapai ‘a e fatongia tupu‘a ‘o e Kolisi ko Sia‘atoutai’. Ko ‘emau talaloto’ - *‘Ko ‘eni ‘Eiki ke ke ma‘u ‘a e Hia ko au, ko ho tamaio ‘eiki au, pea fai ma‘u ai pe’* (Himi 272:8).

Hoto tu‘a ‘ofa atu

Kolisi ko Sia‘atoutai

FEHU'I 9 (IX) PE 'OKU FĒFĒ 'A E NGĀHI ME'A 'O E SIASI?

Fehu'i 9 (ix) Ha kelekele te'eki ke lisi?

1. **Talamu'a:** Ko e ta'u faka – hisitolia eni koe'uhī'' ko 'etau fakamanatu 'a e Senituli Ua 'o e Lotu' pea 'oku tau katoanga mo fakafeta'i 'i he 'etau a'usia'. Koe taha e kelekele' he koloa mahu'inga ke ma'u, ke ngāue mo tu'u ai e lotu mo tauhi ai. Pea ko e faka'ilonga ia 'o e mafola mo lahi 'a e lotu', 'i he lahi 'a e ngaahi kelekele 'i he fonua ni 'oku pukepuke 'e he ngaahi Siasi' 'oku nau tauhi e lotu'. Kei tu'u pe lā mo pou pou mei Falelahi, 'a 'Ene 'Afio Kingi Tupou VI mo e Hou'eiki 'o e fonua mo honau ngaahi tofi'a', ki he Pule'anga' mo e kakai 'o e fonua', nau kei fakafaingamālie 'a e fiema'u 'a e lotu ko e'uhī ko honau ngaahi kelekele. Fakafeta'i e 'ofa.

2. **'Ōfisi:** 'Oku ngāue lelei pe 'a e 'Ōfisi' 'i he tatakī 'oku fai 'e he Palesitēni 'pea mo e Sekelitali Lahi' ki hono faka-kakato 'o e ngaahi fatongia mei he 'Ōfisi Kelekele. 'Oku kei tauhi pe mo malu 'a e ngaahi lekooti faka-kelekele kotoa pe 'a e Siasi' 'a ia 'oku 'i he 'Ōfisi'. 'Oku fengāue'aki lelei pe 'a e 'Ōfisi Kelekele' pea mo e 'Ōfisi Fonua' ki hono fakalao'i mo ngāue fepoupouaki koe'uhī'' koe ngaahi kelekele 'oku tauhi mo ngāue ai 'a e Siasi' 'o tatau pe 'i Tongatapu pea a'u atu ki he ngaahi 'Otu Motu Tokelau' mo Tokelau mama'o pea mo e fungafonua' foki.

3. **Ko e kau ngāue:** 'Oku fu'u fiema'u 'aupito pea ko e faka'amu ia 'a e 'Ōfisi Kelekele' ke 'i ai ha taha ke tokoni 'i he ngāue ni. Ko e tu'u 'i he taimi ni ko e tokotaha pe 'oku tu'uma'u he fatongia ni. Na'e kau mai 'a e tokotaha 'i he kongā kimui 'o e ta'u kuo'osi pea toe mālōlō atu pe mo ia 'i he kamata'anga 'o e ta'u ni. 'Oku ou tui 'e toe mā'op'opo ange mo maau ange 'a e fakahoko fatongia' 'i he kaha'u' kapau 'e 'i ai ha toko 1 pe 2 'e toe kau mai.

4. Ngāue ki he Ta'u':

4.1. **Kole Lisi Fo'ou:** Kuo 'osi fakahū atu ki he 'Ōfisi Fonua' 'a e Kole Lisi Fo'ou ko 'eni' pea ko e lahi taha' ki hono fakafa'ou 'o e ngaahi lisi kuo 'osi 'a e lisi' (Expired) pea 'oku fiema'u ke toe hoko atu. 'Oku 'i ai mo e ngaahi lisi heni 'i he Lisi Beni 'e taha mei Ha'apai na'e toki fakahū tōmui atu pea 'oku kau atu he fakahū fo'ou ko 'eni.

Tongatapu:

- i. Kole lisi fo'ou 'a e 'Api Tukahau 'o Talafo'ou. {M/1518 – 25}
- ii. Kole Fakafa'ou lisi – 'Api Tukahau 'o Veitongo (M/2262 – 25)
- iii. Kole Fakafa'ou lisi – 'Api Ako TTI 'i Fasi mo e Afi 'a Tungī. (M/2264 – 25)
- iv. Kole Fakafa'ou Lisi – Tu'u'anga Fale Lotu 'o Fanga 'o Pilolevu. (M/2265 -25)
- v. Kole Fakataha'i e lisi 'i Ngele'ia, Kolofo'ou (Church Site & Hall Fakatouato) (LE/ 26 – 70)

Vava'u:

- vi. Kole Lisi Fo'ou – Church Activities 'i Makave (LE/ 26 – 39)

Ha'apai:

- vii. Kole Fakafa'ou 'o e Lisi 1 Beni – Church Site 'i Fotuha'a, Hp. (M/2267 – 25)
- viii. Kole Fakafa'ou Lisi 1 Beni – Church Site 'i 'O'ua, Hp. (M/2268 – 25)
- ix. Kole Fakafa'ou Lisi 1 Beni – Residential Site 'i 'O'ua, Hp. (M/2269 – 25)
- x. Kole Fakafa'ou Lisi 1 Beni – Church Site 'i Kotu, Hp. (M/2265 – 25)
- xi. Kole Fakafa'ou Lisi 1 Beni – Church Site & Other Activities 'i Matuku, Hp. (M/ 2266 – 25)

'Eua:

- xii. Kole Fakafa'ou Lisi – Residential Site 'i Mata'aho, 'Eua. (M/2263 – 25)
- xiii. Kole Fakafa'ou Lisi – School Site & Farming 'i Kenani, Petani, 'Eua. (M/2170 – 25)
- xiv. Kole Lisi fo'ou – Church Site & Other Church Activities 'i 'Ohonua (Le/ 26 – 55)

Niua Toputapu:

- xv. Kole Fakafa'ou Lisi - Church Site & Other C/Activities 'i Vaipoa, NTT.

4.2 Lēsisita: Ko e Ngaahi Lisi pe 'eni na'e lava 'o lesisita 'i he vaha'a ta'u faka-Konifelenisi ni

Feitu'u	Fika Lisi	Taumu'a	Ta'u 'o e lisi	Lahi 'o e 'Api
Tufuenga Klmt	10574	Church Activities	96yrs	3647m3
Malapo, TBU	10690	'Api Tukahau	50yrs	1.619
Tofoa - Papitaiso	10691	Residential Site	50yrs	753.2m2
Maui Longolongo	10692	Church Activities	50yrs	1520m2

TOTONGI LISI KUATA SEPITEMA 2025

Tongatapu	\$ 8,542.80	
Vava'u	\$ 1,751.00	
Ha'apai	\$ 235.00	
'Eua	\$ 100.00	
Niua Fo'ou	\$ 240.00	
Niua Toputapu	\$ 119.00	\$10,987.80

TOTONGI LISI KUATA TĪSEMA 2025

Tongatapu	\$ 84,430.00	
Vava'u	\$ 450.00	
Ha'apai	\$ 290.00	
'Eua	\$ 575.00	
Niua Fo'ou	\$ 352.00	\$ 86,097.00

TOTONGI LISI KUATA MA'ASI 2026

Tongatapu	\$5,822.80	
Vava'u	\$1,380.00	
'Eua	\$7,380.00	\$14,582.80

TOTONGI LISI KUATA SIUNE - 2026

Tongatapu	\$39, 530.00	
Vava'u	\$1,015.00	
Ha'apai	\$1,500.00	
'Eua	<u>\$1,000.00</u>	<u>\$ 43,045.00</u>

KĀTOA KUO TOTONGI ATU

\$154,712.60

4.3 Ko e Totongi 'o e ngaahi Lisi: 'Oku lolotonga lele lelei pe 'a e totongi 'o e ngaahi lisi pea 'oku fetokoni'aki mo fepoupouaki pe 'a e 'Ōfisi Fonua mo e 'Ōfisi Siasi 'i hono fakakakato 'a e ngāue' ni ke tonu mo lelei. Ko e meimei ofi taha 'ena 'o e pa'anga 'oku tau fakamole ki hono totongi 'o e ngaahi lisi' 'i he ta'u faka-Konifelenisi 2025–2026.

5. Lekooti 'o e Ngaahi Lisi 'a e Siasi'.

5.1 Ngaahi Lisi Beni 'e taha: Ko e talu 'a e fakahū ki he 'Ōfisi Fonua 'a e kole fakafou lisi 'a e ngaahi Lisi Beni 'e Taha' 'i he 2023, 'oku te'eki ke mahino mai 'a e ngāue 'oku fai ki he ngaahi lisi ni. Na'e 'i ai pe mo e ngaahi lisi na'e toki fakahū atu ki mui ni pea 'oku kei fakaongoongo 'a e me'a kotoa ki he 'Ōfisi Fonua' pea 'oku fai pe hono muimui 'i 'a e ngāue ko'eni ke mahino mai.

Ko e katoa 'eni 'o e ngaahi LISI BENI 'E TAHA 'oku makatu'unga ai 'a e ngaahi ngāue 'oku fakahoko:

<u>Vahefonua</u>	<u>Lahi 'o e Ngaahi Lisi</u>
Tongatapu	64
Vava'u	58
Ha'apai	48
'Eua	8
Niuafo'ou	13
<u>Niua Toputapu</u>	<u>7</u>
Katoa	198

Ko e konga lahi ‘o e ngaahi lisi’ kuo fakahū ki he ‘Ōfisi Fonua’, pea na’e kole ‘e he Siasi ‘a e toe ta’u ‘e 99 fo’ou ke hoko atu ki ai ‘a e ngaahi lisi ni. Neongo na’e ‘i ai ‘a e fokotu’utu’u ‘a e ‘Ōfisi Fonua’ ki he loloa ‘o e ngaahi lisi’. Ka na’e laumalie lelei ‘a e Minisitā mo ‘ene Potungāue’ ke tali ‘a e fakahoha’a kole ni ‘i he mahino mo e a’usia ‘a e mahu’inga ‘o e lotu’ he fonua ni.

‘Oku ‘i ai pe foki ‘a e fakaikiiki ‘o e ngaahi Lisi takitaha ‘o fakatatau ki he Kolo, Taumu’a, Lahi ‘o e ‘Api(area) pea mo e Ma’u Tofi’a. Pea ‘oku ‘oatu pe heni ‘a e fakaikiiki ‘o e Ngaahi Lisi Peni Taha ‘i he ngaahi Vahefonua kuo ‘osi fakahū ki he ‘Ōfisi Fonua’ ‘a ‘enau ngaahi Foomu Kole Fakafo’ou Lisi. Ka ‘oku te’eki ke mahino mai ‘a e me’a ‘oku hoko’.

Ko e ngaahi lisi beni ‘e taha ‘i he Vahefonua Tongatapu, kuo fakahū ‘a e kole fakafo’ou lisi’.

#	Feitu’u/ Kolo	#	Ngaghi Lisi & Taumu’a	Lahi e ‘Api	Ma’u Tofi’a	Fakahū & Te’eki Fakahū
1	Nuku’alofa	1	Tu’u’anga Fale Lotu (Senituli)	1a 0r 28.7p	Pule’anga	‘Osi fakahū
		2	Hall EPWORTH (Kolofo’ou)	2r 20.7p	“	‘Osi fakahū
		3	‘Api Ako Nofoma’u (QSC)	6a 1r 11.0p	“	‘Osi fakahū
		4	Nofo’anga - Palesiteni	1a 1r 22.2p	“	“
			Sekelitali Lahi & Palesiteni Ako	0a 3r 30.6p	“	“
			Mala’eva’inga - Maamaloa	2a 1r 21.6p	“	“
			Senita Dr. Moulton – ‘Ōfisi	1a 2r 5.8p	“	“
			Akoteu - Maamaloa	0a 3r 0.5p	“	“
			Nofo’anga - Manley	2a 1r 33.49p	“	“
			Kolisi Kuini Salote (Ako’alu)	4a 3r 18.0p	Pule’anga	“
2	Kolomotu’a	5	‘Api Nofo’anga (Pule)	0a 1r 39.7p	“	‘Osi Fakahū
3	Ma’ufanga	6	‘Api Nofo’anga & Youth Site	1a 1r 21.9p	Fakafanua	‘Osi fakahū
4	Pea	7	Tu’unga Fale Lotu	0a 1r 04.7p	Lavaka	Te’eki fakahū
		8	‘Api Nofo’anga	0a 3r 26.1p	“	“
5	Tokomololo	9	Tu’u’anga Fale Lotu	0a 2r 0.4p	Ma’afu	‘Osi fakahū
6	Veitongo	10	Tu’u’anga Fale Lotu	0a 1r 11.4p	Pule’anga	“
7	Folaha	11	Tu’u’anga Fale Lotu	0a 1r 20.4p	Pule’anga	“
8	Nukuhetulu	12	Tu’u’anga Fale Lotu	0a 1r 1.5p	Pule’anga	“
		13	‘Api Nofo’anga	0a 1r 19.7p	“	“
9	Longoteme	14	‘Api Siasi	20.1p	Veikune	“
10	Vaini	15	Tu’u’anga Fale Lotu	0a 1r 36.4p	Ma’afu	“
		16	‘Api Nofo’anga / Hall	0a 2r 5.3p	“	“
11	Holonga	17	Tu’u’anga Fale Lotu	29.7p	Pule’anga	“
		18	‘Api Nofo’anga	37.5p	“	“
12	Tatakamotonga I	19	Tu’u’anga Fale Lotu (Motu’a)	3r 30.1p	Tungi	‘Osi fakahū
		20	School Site (Tapunisiliva)	8a 1r 22.2p	“	‘Osi Fakahū
		21	‘Api Nofo’anga	2r 8.2p	“	‘Osi Fakahū
13	Lapaha	22	‘Api Siasi	1r 18.2p	Kalaniuvulu	“
14	Nukuleka	23	Tu’u’anga Fale Lotu & Nofo’anga	1a 2r 9.2p	Pule’anga	‘Osi Fakahū
15	Makaunga	24	‘Api Siasi (Nofo’anga)	1r 20.7p	Pule’anga	“
16	Talafo’ou	25	Tu’unga Fale Lotu	3r 29.8p	Lauaki	“
		29	Youth Site	1r 5.6p	“	“
17	Manuka	30	Tu’unga Fale Lotu & Nofo’anga	2r 10.8p	Pule’anga	“
		31	Youth Site	29.5p	Pule’anga	“

#	Feitu'u/ Kolo	#	Ngaghi Lisi & Taumu'a	Lahi e 'Api	Ma'u Tofi'a	Fakahū & Te'eki Fakahū
18	Kolonga (Mo'unga'olive)	32	'Api Ako	6a 2r 32.8p	Nuku	Te'eki Fakahū
		33	'Api Ako	1r 6.0p	"	Te'eki Fakahū
19	Afa	34	'Api Siasi	3r 22.0p	Pule'anga	'Osi Fakahū
20	'Eueiki	35	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 13.6p	Pule'anga	"
21	Haveluliku	36	Tu'unga Fale Lotu/ Youth	2r 4.8p	Tungi	"
22	Lavengatonga	37	'Api Siasi	1a 2r 23.8p	"	":
23	Ha'asini	38	'Api Nofo'anga/ Youth	1r 32.2p	Pule'anga	"
24	Nakolo	39	Tu'u'anga Fale Lotu	33.0p	Luani	Te'eki Fakahū
25	Lakepa	40	Tu'u'anga Fale Lotu	36.0p	Lasike	'Osi Fakahū
26	Fatai	41	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 23.0p	Pule'anga	"
27		42	'Api Nofo'anga	2r 15.1p	"	"
		43	Youth & Commercial	1r 17.3p	"	"
28	Nukunuku Lotokolo	44	Tu'u'anga Fale Lotu	2r 17.8p	Tu'ivakano	'osi Fakahū
		45	'Api Nofo'anga	36.8p	"	"
29	Masilamea	46	Tu'u'anga Fale Lotu	37.1p	Pule'anga	'Osi Fakahū
30	Fo'ui	47	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 21.8p	Vaha'i	'osi fakahū
31	Matahau	48	Church site/OtherAct.	2253.7m2	Tu'ivakano	'Osi Fakahū
32	Ha'avakatolo	49	Tu'u'anga Fale Lotu	2r 5.8p	'Ahome'e	Te'eki Fakahū
		50	'Api Nofo'anga	1r 20.9p	"	"
33	Kolovai	51	School Site A	1a 0r 32.3p	Ata	"
		52	School Site B	1a 1r 24.8p	"	"
		53	'Api Nofo'anga I	3r 31.0p	"	"
		54	'Api Nofo'anga II	1r 34.2p	"	"
34	'Ahau	55	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 13.1p	Tu'i	"
35	Kanokupolu	56	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 15.6p	"	"
		57	'Api Nofo'anga / Hall	1r 16.9p	"	"
36	Ha'atafu	58	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 2.2p	Pule'anga	'Osi Fakahū
		59	'Api Nofo'anga	38.6p	"	"
37	'Utulau	60	'Api Nofo'anga	1r 31.3p	Tupouto'a	'Osi Fakahū
38	Houma	61	'Api Nofo'anga	1r 29.1p	Vaea	Te'eki Fakahū
39	Vaotu'u	62	Church Site/other Act.	1940m2	Tu'ivakano	'Osi Fakahū
40	Fahefa	63	Tu'u'anga Fale Lotu	2r 7.4p	Ve'ehala	"
41	Ha'utu	64	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 5.2p	Pule'anga	"

Ko e ngaahi lisi beni 'e taha 'i he Vahefonua Vava'u kuo fakahū 'a e kole fakafo'ou lisi, 2024

#	Feitu'u & Kolo	#	Ngaahi Lisi & Taumu'a	Lahi e 'Api	Ma'u Tofi'a	Fakahū & Te'eki Fakahū
1	Neiafu	1	'Api Nofo'anga (F/Sea)	1a 3r 33.1p	Pule'anga	'Osi Fakahū
		2	'Api Nofo'anga (F/Pule)	3r 2.4p	"	"
		3	'Api Nofo'anga (Tokoni)	1r 36.1p	"	"
	B	4	Tu'u'anga Fale Lotu	1a 0r 22.8p	"	"
	A	5	School (Helu)	2a 0r 10.5p	"	"
2	Mailefihi / Siu'ilikutapu	6	School (Alepea)	2a 1r 8.0p	Pule'anga	'Osi Fakahū
		7	School (Uotalū)	6a 3r 38.3p	"	"
3	Falaleu	8	'Api Siasi	34.1p	Pule'anga	'Osi Fakahū
4	Toula	9	Tu'u'anga Fale Lotu	24.9p	Pule'anga	"
5	Lape	10	Tu'u'anga Fale Lotu	27.4p	Pule'anga	"
6	Hunga A	11	'Api Nofo'anga	1r 26.5p	Fulivai	'Osi Fakahū
	B	12	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 31.4p	"	"
7	Ovaka	13	Tu'u'anga Fale Lotu	32.5p	Pule'anga	'Osi Fakahū
8	Falevai	14	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 9.5p	Fakatulolo	'Osi Fakahū

9	Kapa	15	Youth Site	26.8p	Pule'anga	'Osi Fakahū
10	'Otea	16	Tu'u'anga Fale Lotu	2r 31.9p	Pule'anga	'Osi Fakahū
		17	'Api Nofu'anga	1r 31.7p	Pule'anga	"
		18	'Api Siasi	1r 14.8p	"	"
11	Pangaimotu	19	Tu'u'anga Fale Lotu	2r 10.0p	Tu'i	Te'eki Fakahū
12	'Utungake	A 20	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 2.7p	Tuita	'Osi Fakahū
		B 21	'Api Nofu'anga	33.7p	"	"
13	Talihau	22	Tu'u'anga Fale Lotu	26.6p	Tu'i	"
14	Ofu	23	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 3.7p	Tu'ilakepa	'Osi Fakahū
15	Makave	A 24	'Api Nofu'anga	2r 24.7p	Tu'i'afitu	'Osi Fakahū
		B 25	Tu'u'anga Fale Lotu	2r 25.3p	"	'Osi Fakahū
16	Olo'ua	26	Tu'u'anga Fale Lotu	22.6p	Pule'anga	"
17	Okoa	27	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 36.7p	Tu'ilakepa	'Osi Fakahū
18	'Utui	28	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 10.2p	'Ahome'e	"
19	Houma	29	Tu'u'anga Fale Lotu	1a 0r 15.0p	Pule'anga	'Osi Fakahū
		30	'Api Nofu'anga	35.3p	"	"
		31	Youth Hall	1r 35.1p	"	"
20	Ha'akio	A 32	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 23.6p	Pule'anga	"
		B 33	'Api Nofu'anga / Youth	2r 32.3p	"	"
21	Mangia	34	Youth Site	30.0p	Pule'anga	"
22	Tu'ankivale	35	'Api Nofu'anga / Youth	1a 0r 30.0p	Pule'anga	"
23	Koloa	36	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 18.1p	Pule'anga	"
24	Ha'alaufuli	A 37	'Api Nofu'anga	1r 12.9p	Afu Ha'alaufuli	'Osi Fakahū
		B 38	Tu'u'anga Fale Lotu	2r 13.6p	"	"
25	Ta'anea	39	'Api Siasi	3r 28.2p	Vaha'i	'Osi Fakahū
26	Holonga	40	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 19.3p	Tu'i	"
27	Feletoa	41	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 4.5p	Pule'anga	'Osi Fakahū
28	Mataika	A 42	Tu'u'anga Fale Lotu	31.6p	Pule'anga	'Osi Fakahū
		B 43	'Api Nofu'anga	1r 23.2p	Pule'anga	"
29	Tu'anuku	A 44	'Api Nofu'anga	2r 16.7p	'Ulukālala	'Osi Fakahū
		B 45	Youth Site	22.0p	"	'Osi Fakahū
30	Tefisi	A 46	'Api Nofu'anga	2r 1.6p	Luani	'Osi Fakahū
		B 47	Tu'u'anga Fale Lotu	2r 7.9p	"	"
31	Longomapu	48	'Api Nofu'anga	1r 4.8p	Veikune	'Osi Fakahū
32	'Utulei	49	Youth Site	13.6p	Pule'anga	"
33	Taoa	50	Tu'u'anga Fale Lotu	37.2p	Tupouto'a	"
34	Taunga	51	Tu'u'anga Fale Lotu	26.9p	'Akauola	Te'eki Fakahū
35	Vaimalo	A 52	Tu'u'anga Fale Lotu	12.7p	Pule'anga	'Osi Fakahū
		B 53	'Api Nofu'anga	1r 13.9p	"	"
36	Nuapapu	54	'Api Siasi	39.1p	Pule'anga	'Osi Fakahū
37	Faleono	A 55	'Api Siasi	1r 35.1p	Pule'anga	"
		B 56	'Api Siasi	35.3p	"	"
		57	'Api Siasi	1a 0r 15.0p	"	"
38	Kei	58	'Api Siasi	2r 19.0p	Pule'anga	"

Ko e ngaahi lisi beni 'e taha 'i he Vahefonua Ha'apai kuo fakahū 'a e kole fakafou lisi.

#	Feitu'u/ Kolo	#	Ngaghi Lisi & Taumu'a	Lahi e 'Api	Ma'u Tofi'a	Fakahū & Te'eki Fakahū
1	Pangai	1	'Api Nofu'anga	2r 30.1p	Pule'anga	'Osi Fakahū
		2	Tu'u'anga Fale Lotu	1a 1r 31.3p	"	"
		3	Youth / Office	2r 14.3p	"	"
2	Tongaleleka	4	'Api Nofu'anga / youth	2r 16.0p	Pule'anga	"
		5	Tu'u'anga Fale Lotu	2r 8.0p	"	"

#	<i>Feitu'u/ Kolo</i>	#	<i>Ngaghi Lisi & Taumu'a</i>	<i>Lahi e 'Api</i>	<i>Ma'u Tofi'a</i>	<i>Fakahū & Te'eki Fakahū</i>
3	Taufa'ahau Pilolevu College					
	Petani	6	'Api Ako	5a 2r 0.1p	Pule'anga	'Osi Fakahū
	Lonitoni	7	'Api Ako	2a 1r 18.7p	"	"
	Pilolevu	8	'Api Ako Nofoma'u	4a 2r 14.2p	"	"
4	Holopeka	9	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 15.9p	Tu'i'afitu	'Osi Fakahū
5	Koulo	10	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 33.3p	Pule'anga	'Osi Fakahū
		11	'Api Nofu'anga	2r 2.7p	"	"
6	Fangale'ounga	12	Youth Site	1r 30.5p	Niukapu	'osi Fakahū
		13	Fale Lotu / Nofu'anga	3r 33.9p	"	"
7	Fotua	14	Tu'u'anga Fale Lotu / Hall	1r 15.8p	Pule'anga	'Osi Fakahū
8	Lotofoa	15	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 38.6p	Tu'i Pelehake	"
		16	'Api Nofu'anga	1a 2r 35.8p	"	"
		17	'Api Ako	2a 1r 6.2p	"	Te'eki Fakahū
9	Faleloa	18	Fale Lotu / Nofu'anga	3r 31.7p	Fakafanua	'Osi Fakahū
10	Fakakakai	19	'Api Nofu'anga	2r 11.9p	Pule'anga	"
		20	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 23.4p	"	"
		21	Youth Site	2a 0r 2.1p	"	"
11	Pukotala	22	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 18.7p	Pule'anga	"
12	Ha'ano	23	'Api Nofu'anga	2r 30.3p	Tu'i Ha'angana	Te'eki Fakahū
		24	'Api Ako	3r 28.0p	"	"
		25	Tu'u'anga Fale Lotu	2r 35.1p	"	"
13	Muitoa	26	Tu'u'anga Fale Lotu	28.0p	Pule'anga	'Osi Fakahū
14	Felemea	27	'Api Nofu'anga	1r 1.6p	Pule'anga	"
		28	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 34.5p	"	"
15	Lofanga	29	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 26.5p	Tupouto'a	Te'eki Fakahū
		30	'Api Nofu'anga / Youth	1a 3r 25.0p	"	"
16	Mo'unga'one	31	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 39.0p	Pule'anga	'Osi Fakahū
17	Ha'afeva	32	'Api Nofu'anga	3r 20.0p	Tu'uhetoka	Te'eki Fakahū
		33	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 22.0p	"	"
		34	'Api Ako	1a 2r 39.3p	"	"
18	Fotuha'a	35	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 8.6p	Pule'anga	'Osi Fakahū
19	Kotu	36	Tu'u'anga Fale Lotu	27.3p	Pule'anga	"
20	Matuku	37	Tu'u'anga Fale Lotu	26.8p	Pule'anga	"
21	Tungua	38	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 32.0p	Tu'i Ha'ateiho	Te'eki Fakahū
		39	'Api Nofu'anga	2r 3.5p	"	"
22	'O'ua	40	Tu'u'anga Fale Lotu	33.5p	Pule'anga	'Osi Fakahū
		41	'Api Nofu'anga	1r 10.6p	"	"
23	Nomuka	42	'Api Nofu'anga	1r 39.6p	Tupouto'a	'Osi Fakahū
	A	43	Tu'u'anga Fale Lotu	1a 0r 3.7p	"	"
24	Kolisi Tupouto'a	B 44	'Api Ako	1a 0r 28.1p	"	"
		45	'Api Ako	3r 31.0p	"	"
25	Fonoifua	46	'Api Nofu'anga	12.9p	Tu'i'afitu	Te'eki Fakahū
		47	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 24.0p	"	"

Ko e ngaahi lisi beni 'e taha 'i he Vahefonua 'Eua kuo fakahū 'a e kole fakafou lisi'.

#	<i>Feitu'u/ Kolo</i>	#	<i>Ngaahi Lisi & Taumu'a</i>	<i>Lahi e 'Api</i>	<i>Ma'u Tofi'a</i>	<i>Fakahū & Te'eki Fakahū</i>
1	'Ohonua	1	'Api Nofu'anga	1r 20.1p	Pule'anga	'Osi Fakahū
		2	Youth / Commercial	2r 23.3p	"	"
		3	'Api Ako	3r 23.1p	"	"

		4	‘Api Ako	1r 21.2p	“	“
2	Pangai	5	Tu‘u‘anga Fale Lotu (Motu‘a)	22.3p	Pule‘anga	“
3	Tufuvai	6	‘Api Nofu‘anga	1r 0.4p	Pule‘anga	“
		7	Tu‘u‘anga Fale Lotu	1r 4.4p	“	“
4	Houma	8	‘Api Nofu‘anga / Fale Lotu/ Hall	1a 0r 17.9p	Tu‘i	Te‘eki Fakahū

Ko e ngaahi lisi beni ‘e taha ‘i he Vahefonua Niuu Toputapu kuo fakahū ‘a e kole fakafu‘ou lisi .

#	Feitu‘u / Kolo	#	Ngaahi Lisi & Taumu‘a	Lahi e ‘Api	Ma‘u Tofi‘a	Fakahū & Te‘eki Fakahū
1	Hihifo	1	‘Api Tukupau	1a 1r 3.7p	Pule‘anga	‘Osi Fakahū
	Matavai	2	‘Api Siasi	2r 5.9p	“	“
		3	‘Api Siasi	3r 23.4p	“	“
		4	‘Api Siasi	1a 3r 37.0	“	“
2	Falehau	5	‘Api Siasi	1r 7.3p	Pule‘anga	“
3	Vaipoa	6	‘Api Nofu‘anga	3r 25.7p	Tangipā	Te‘eki Fakahū
4	Tafari	7	‘Api Siasi	28.5p	Pule‘anga	‘Osi Fakahū

Ko e ngaahi lisi beni ‘e taha ‘i he Vahefonua Niuafu‘ou kuo fakahū ‘a e kole fakafu‘ou Lisi.

#	Feitu‘u / Kolo	#	Ngaahi Lisi & Taumu‘a	Lahi e ‘Api	Ma‘u Tofi‘a	Fakahū & Te‘eki Fakahū
1	Sapa‘ata	1	‘Api Siasi	1r 16.0p	Fusitu‘a	Te‘eki Fakahū
2	‘Esia	2	‘Api Siasi	1r 14.2p	Pule‘anga	‘Osi Fakahū
		3	‘Api Siasi	3r 20.6p	“	“
3	Fata‘ulua	4	Tu‘u‘anga Fale Lotu	1r 18.9p	Pule‘anga	“
4	Mata‘aho	5	‘Api Siasi	2r 0.0p	Pule‘anga	“
5	Petani	6	Tu‘u‘anga Fale Lotu	1r 21.2p	Pule‘anga	“
6	Mu‘a	7	Tu‘u‘anga Fale Lotu	2r 2.8p	Pule‘anga	“
		8	‘Api Nofu‘anga	2r 29.8p	“	“
		9	‘Api Siasi	2r 28.8p	“	“
7	Tongamama‘o	10	‘Api Siasi	1r 22.2p	Pule‘anga	“
		11	‘Api Siasi	1r 23.4p	“	“
		12	‘Api Siasi	2r 9.2p	“	“
8	Ha‘afoe	13	‘Api Siasi	1r 20.8p	Pule‘anga	“

Note:

1. Osi Fakahū: ‘Oku mahino ia ko e ngaahi foomu kole lisi fo‘ou kuo‘osi fakahū ki he ‘Ōfisi Fonua.
2. Te‘eki Fakahū: Ko e ngaahi foomu ia ‘oku te‘eki ke fakafoki mai ke fakahū mei he ngaahi tofi‘a Nōpele

6. **‘A‘ahi ‘o e Ngaahi Lisi’:** - Na‘e fai foki ‘a e ‘a‘ahi ‘o e kelekele Lisi Beni ‘e taha’. Ko hono toe fakapapau‘i ‘a e ngaahi konga fonua‘ mo e koloa ‘oku tu‘u ai. Na‘e fai pe ‘a e ‘a‘ahi fakataha mo hono fakamahu‘inga ‘a e koloa ‘oku tu‘u he ngaahi Lisi Beni ‘e Taha. Na‘e toe leva mei ai ‘a e fakamahu‘inga ‘a e ngaahi Koloa ‘oku tu‘u ‘i he ngaahi Lisi angamaheni’ ‘o tatau pe he ngaahi Vahefonua kotoa. Pea na‘e ‘i ai ‘a e faka‘amu ke lele ai pe mo e fakamahu‘inga ‘o e lisi angamaheni ke ‘osi kae lipooti ki he Konifelenisi ‘o e ta‘u ni. Me‘apango na‘e ‘ikai ke faingamālie ‘akinautolu na‘amau ngāue ki he me‘a ni pea mo e ‘ikai pe tokangaekina ke teke ke fakahoko ‘a e ngāue ni.
7. **Ngaahi ‘Api Lisi kuo lesisita:** - ‘Oku tauhi pe ‘e he ‘Ōfisi’ ‘a e lekooti kotoa ‘o e ngaahi kelekele Lisi mo hono Deed mo e ngaahi ‘api kotoa pe ‘o e Siasi’ kuo lesisita ‘i he ‘Ōfisi Fonua. Pea ‘oku ha mahino ‘i he lekooti’ ‘a e fakaikiiki ‘o e Lisi takitaha, ki hono Taumu‘a, Lahi (Area), Totongi Fakata‘u mo e Taimi mo e Ta‘u na‘e kamata ai mo e ‘aho ‘e ngata ai. ‘Oku mahu‘inga foki ‘a hono fakama‘opo‘opo ‘o e ngaahi Lisi kuo lesisita ‘e he Siasi’ he ‘oku toe faingofua ai ‘a hono muimui‘i ‘o e ngaahi me‘a ni.

- i) 'E lava ke tau fakapapau'i kei taimi 'a e ngaahi Lisi koia kuo ofi ke faka-fo'ou (Renewal) pea fakahoko 'a e ngāue kiai.
- ii) 'E tokoni lahi eni ki hono fokotu'u 'a e mahu'inga faka-pa'anga (*Property Valuation*) 'o e ngaahi Lisi kotoa 'a e Siasi'.

8. Ngaahi Ngāue ke faka-kakato:-

- i. Ko e ngāue ia 'oku fai ma'u pē ko hono muimui'i 'a e ngaahi kelekele kuo kole mo fakahū atu 'e he Siasi' ki he 'Ōfisi Fonua & Savea koe'uhī' ko 'ene ngaahi ngāue'. Pea 'i ai 'a e ngaahi kelekele kuo fu'u fuoloa ta'u 'oku te'eki ke ma'u hano tohi fakamo'oni lisi (Deed of Lease) 'oku fai mo hono muimui'i ke lava hano lesisita ke lisi 'a e ngaahi kelekele ni.
- ii. 'Oku kei fai pe hono muimui'i 'a e ngāue ko ia ko hono faka'ilonga'i 'a e *Ngaahi Feitu'u Fo'ou* ke tu'u ai ha ngaahi fai'anga lotu fo'ou. Pea kuo maa'u 'a e ngaahi 'api 'e ni'ihi, pea ko e ngaahi 'api 'e ni'ihi 'oku te'eki fakapapau'i pē koe ha e me'a 'e hoko'.

Ngaahi lisi kuo 'osi tali mei he kapineti ka 'oku fu'u fuoloa mo tuai e ngāue ki ai 'a e 'Ōfisi Fonua', pea 'oku te'eki lesisita ha lisi 'i he ngaahi 'api ni.

Vahefonua Tongatapu

#	Kolo	Tu'utu'uni Kapineti	Item No.	Taumu'a e Lisi	Area Lisi
1	Halafou	CD - 5/6/2008	20490	'Api Tukupau	4a 0r 0.0p
2	'Anana	CD 721 - 17.5.1995	11541	Tu'u'anga Fale Lotu	32.0p
3	Sopu (Kolomotu'a)	CD135 - 20.6.1986	6955	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 18.0p
4	Kumifonua II	CD1200 - 8.12.2010		'Api Nofu'anga	30.2p
5	Longolongo (Klmt)	CD 536 - 21/4/1993		'Api Nofu'anga	33.5p
6	Papitaiso (Tofoa)	CD1200 - 24/8/2000	14429	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 10.23p
7	Ta'ehaloto(Ma'ufaga)	CD537 - 13/5/1998	13030	'Api Siasi	1r 23.02p
8	Ha'ateiho	CD1400 - 20/12/2007	20218	'Api Nofu'anga	35.46p
9	Tatakamotonga II	CD1642 - 2/11/1993	10509	Youth&Commercial	1r 24.2p
10	"	CD112 - 29/1/2003	16396	'Api Nofu'anga	32.8p
11	Manuka (Kolonga 2)	CD820 - 14/5/2003		'Api Siasi	
12	'Eueiki	CD1070 - 9/8/1990		'Api Tukupau	3a 1r 32.0p
13	Nakolo	CD858 - 18/5/2006	19188	'Api Tukupau	8a 1r 0.0p
14	"	CD1662 - 30/10/1996	12118	'Api Tukupau	4a 0r 0.0p
15	Pea	CD351 - 25/3/2007	19493	'Api Nofu'anga	713.3m2
16	Ha'alalo	CD1236 - 1/12/2005	20189	'Api Tukupau	4a 0r 0.0p
17	Ha'akame	CD1254 - 21/11/2007	20124	'Api Tukupau	4a 0r 0.0p
18	Fahefa	CD1747 - 9/10/2000	14504	'Api Nofu'anga	1r 24.1p
19	"	CD856 - 16/8/2006	19187	'Api Tukupau	8a 1r 7.6p
20	Kala'au	CD1180 - 28/8/1997	12510	'Api Nofu'anga	32.2p
21	"	CD1181 - 28/8/1997	12503	'Api Tukupau	4a 0r 21.5p
22	Nukunuku (Hihifo)	CD787 - 26/7/2006	19140	'Api Tukupau	1.669 Ha

Vahefonua Vava'u

#	Kolo	Tu'utu'uni Kapineti	Item No.	Taumu'a e Lisi	Area Lisi
1	Neiafu		14090	'Api Siasi	1r 0.2p
2	Neiafu (Olopeka)		14091	'Api Siasi	1r 0.0p
3	Toula	CD - 2/12/2009	23936	Youth Site	1r 5.8p
4	"	CD1251 - 30/9/2004	17703	Youth Site	30.1p
5	"	CD1252 - 30/9/2004	17700	'Api Nofu'anga	30.1p
6	Kapa	- 11/2/2009	20916	'Api Tukupau	4a 0r 29.0p
7	'Otea	- 28/1/2007	20487	'Api Tukupau	8a 0r 0.0p
8	Makave	CD301 - 5/4/2006	18753	'Api Tukupau	5a 1r 0.0p
9	"	CD1203 - 8/12/2010		'Api Tukupau	4a 1r 20.0p
10	"	CD1064 - 27/6/2000		'Api Tukupau	5a 2r 0.0p

#	Kolo	Tu'utu'uni Kapineti	Item No.	Taumu'a e Lisi	Area Lisi
11	'Olo'ua	CD833 – 8/6/1999		Youth Site	
12	Mangia	- 28/11/2007	20544	Tu'u'anga Fale Lotu	39.2p
13	"	CD1654 – 20/9/2001	15191	'Api Tukahau	3a 3r 20.0p
14	Koloa	CD1750 – 3/10/2000	14504	'Api Nofu'anga	39.24p
15	Leimatu'a	CD158 – 6/2/2002	15456	'Api Tukahau	8a 0r 0.0p
16	Feletoa	CD596 – 17/4/1989	8675	'Api Tukahau	8a 0r 0.0p
17	Tefisi	CD266 – 22/2/1989		'Api Tukahau II	8a 0r 29.1p

Vahefonua Ha'apai

#	Kolo	Tu'utu'uni Kapineti	Item No.	Taumu'a e Lisi	Area Lisi
1	Fotua	CD234 – 18/2/2004	17351	'Api Tukahau	8a 0r 0.0p
2	Mo'unga'one	CD242 – 15/2/2004	12349	'Api Tukahau	1a 2r 37.0p

Vahefonua 'Eua

#	Kolo	Tu'utu'uni Kapineti	Item No.	Taumu'a e Lisi	Area Lisi
1	Pangai	CD462 – 21/3/2001	14756	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 27.1p
2	Tufuvai	CD588 – 24/4/1991	9075	Youth & Commercial	1r 0.05p
3	Angaha	CD1600 -	8293	Tu'u'anga Fale Lotu	2r 27.5p
4	"	CD52 – 1/5/1990	0	Youth & O/Activities	1a 2r 6.0p
5	"	CD465 – 20/3/2002	15577	'Api Tukahau	4a 0r 0.1p
6	Sapa'ata / Kolomaile	CD2138 – 1/12/2001		'Api Tukahau	8a 1r 0.0p
7	Mata'aho / Ha'atu'a	CD2066 – 29/11/2000	14600	'Api Tukahau	8a 1r 0.0p
8	Petani	CD996 – 19/9/2007	20079	Tu'u'anga Fale Lotu	1r 21.0p

*Ko e ngaahi kekekele ko 'eni kuo fu'u fuolua 'aupito, kapau temou vakai ki he 'aho 'o e Tu'utu'uni Kapineti kuo 'osi 'i ai 'a e ngaahi 'api kuo ta'u tolungofulu tupu 'oku te'eki pe lesisita 'a e fo'i lisi ko ia. 'Oku lahi pe mo e ngaahi lisi kuo 'osi fakahū atu 'a e kole lisi ka 'oku te'eki ke onгона mai ka 'oku 'ikai ke kau atu he lipooti ni. 'Oku lahi pe mo e ngaahi 'uhinga kehekehe 'o e tuai ko 'eni'.

Ko e Ngaahi Feitu'u fo'ou kuo fai hono faka'ilonga'i ke tu'u ai ha ngaahi fai'anga lotu fo'ou:
'Oku kei mo'ui pe 'a e fakakaukau ko 'eni'neongo 'oku hange 'oku 'ikai ha ngāue ki ai ka 'oku 'i ai pe 'a e faka'amu pea 'oku 'ikai siva 'a e 'amanaki ke hoko 'a e ngaahi feitu'u ni 'i he kaha'u ko ha pupunga matavai ke ma'u moui fakalaumalie ai 'akinautolu te nau nofo'i 'a e ngaahi feitu'uni 'i he kaha'u.

TONGATAPU:

- i. **Fangaloto:** Kuo 'osi langa 'a e fai'angalotu ni.
- ii. **Vaololoa:** Ko e kongā 'eni 'oku lisi 'e he siasi 'i he tafa'aki faka-Hihifo 'o Tupou High School.
- iii. **Longolongo:** Kuo 'osi lesisita 'a e 'api ni ko e pole 'e 60 ka 'oku te'eki fai ha ngāue ki ai.
- iv. **Kolomotu'a/Puke:** Ko e 'api ni 'oku tu'u 'i he hala Matalupe, afe mei he Hala Hihifo 'i he tuliki 'o e 'api 'o S.Vete ('ā moa) ka 'oku kei fai 'ae talanoa ki ai.
- v. **Kolomotu'a:** Ko e kongā 'eni 'oku tu'u 'i he 'Api Tukahau 'o e siasi 'o I Longolongo, 'a ia ko e pole 'e 60, 'oku lolotonga lisi pe 'e he siasi ka 'oku te'eki fai ha ngāue ki ai.
- vi. **Mataki'eua:** Te'eki ke fakapapau'i ha tu'u'anga ki heni, ka kuo maaka'i pe 'a e 'api ke fai ha fakatalanoa ki ai.
- vii. **Havelu hihifo/Kolomotu'a:** tatau pe mo Mataki'eua.
- viii. **Veitongo:** Kuo 'osi kamata hono huo mo teuteu'i 'a e kongā 'api ni ke kamata ai ha Fai'angalotu. Ko e ngāue malo lahi 'aupito ia 'a e kau Faifekau Kolotapu' 'o e ta'u ni ko hono huo mo tā e 'akau 'o e 'api ni, ke 'ataa ki he ngāue'.

- ix. **Ha‘ateiho:** Funga ‘Atele - Kuo teuteu ‘e he Siasi ‘o Ha‘ateiho ‘a e kelekele ni ke tu‘u ai ha fai‘angalotu pea ‘oku lolotonga lisi. Ko hono lahi ko e 4552 m²
- x. **Houmapolo, Kolomotu‘a:** Ko e ‘api eni ‘oku tu‘u ‘i he tu‘a Toutai ‘i Sopu. ‘Oku ‘i ai ‘a e kongā ‘e tolu taki pole ‘e 30.
- xi. **Houma – Tongatapu:** ‘Oku maaka‘i ‘i he tu‘akolo faka-Tokelau ‘o Houma ‘i he poloka Tangikē ‘i Houma, ke tu‘u ai ha ki‘i fai‘anga lotu fo‘ou.
- xii. **‘Utulau:** Kuo faka‘ilonga‘i ‘i he feitu‘u ‘o e hala mei ‘Utulau ki he Hala Loto‘ ‘a e kongā ke tu‘u ai ha fai‘angalotu ma‘ae kau nofo atu he feitu‘u ni.
- xiii. **Ma‘ufanga/Fkhihifo ‘o Ha‘amoko:** Ko e ki‘i fai‘anga lotu eni na‘e kamata‘i ‘e he faifekau Fili Fai‘esea Lilo ‘i he feitu‘u‘ ni, pea kuo pekia ‘a e faifekau ni ka ‘oku te‘eki ke mahino ‘a e tu‘u ‘a e ki‘i fai‘anga lotu ni.

Vava‘u:

- i. **Vaipua/Neiafu:** Kuo ‘osi maaka‘i mo e feitu‘u‘ni, pea ‘oku monū‘ia he ‘oku ‘i ai ‘a e ‘api tukuhau ‘oku lolotonga lisi ‘e he Siasi‘ ‘i he feitu‘u‘ ni. ‘E lava pe ke tu‘u heni ha fai‘anga lotu.
- ii. **Vaha‘a ‘o Neiafu ki Toulā:** Kuo ‘osi maaka‘i mo e feitu‘u, kei fai ‘a e talanoa ki ai.

Ha‘apai:

- i. **Pangai:** Ko e kongā ‘eni mei he ‘api ‘o Tomasi Simiki ‘i Pangai pe. ‘Oku tu‘u ‘o fehāngahāngai mo e Ha‘apai High School. Kuo ‘osi lisi ‘a e kongā ni pea kuo ‘osi langa ki ai ‘a e Fale Nofō‘anga ki he Faifekau Tauhi Pa‘anga ‘i he ‘Ōfisi‘.

‘Eua:

- i. **‘Ohonua:** Ko e kongā eni ‘oku tu‘u he vaha‘a ‘o ‘Ohonua mo Angahā, ‘a ia ko e to‘o mei he ‘Api Tukuhau ‘o e Vahefonua (SUTT) kuo kole ‘e he Pule‘anga ke tofi kolo ‘i he feitu‘u‘ni.

Ko e ngaahi ‘api kotoa ko ‘eni kuo fai hono maaka‘i mo fai e feinga ki ai’, ‘oku kei hokohoko atu pe ‘a e ngāue ki ai. Kuo ‘i ai pe ‘a e ngaahi kongā ‘api kuo fai ‘a e talanoa lelei ki ai pea loto ki ai e ma‘u‘api, Koe me‘apango he ‘oku te‘eki ke ‘i ai ha pa‘anga pau ia ki he ngāue ko ‘eni’, kae hoko atu e ngāue. Ka ‘oku ‘i ai pe faka‘amu ki he ngaahi kongā ‘api heni

9. Ko e tu‘unga ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi kelekele na‘e uesia ‘i he fakatamaki ‘o e ‘aho 15 ‘o Sanuali 2022’.

Ha‘apai

Nomuka - ‘Api Nofō‘anga faka-Faifekau: ‘Oku hiki ‘a e ‘Api Nofō‘anga’ ki he ‘api ‘oku tu‘u fehāngahāngai mo e Fale Lotu’ pea ‘oku lolotonga langa ai ‘a e Fale Nofō‘anga ‘o e Faifekau. Ko e kelekele ‘o e tangata‘eiki ko Ketyoni Tokai ‘o Nomuka. Ko e ‘api motu‘a ‘oku ngāue‘aki ‘e he kau Fonoifua ki he taimi ‘oku nau omi ai ki he Kuata‘mo e ngaahi me‘a faka-vahenga‘.

‘Api Nofō‘anga ‘o Filipai: Na‘e kau ‘a e ‘api nofo‘anga’ he hiki ki he feitu‘u fo‘ou’, pea kuo ‘osi langa ‘a e ‘Api ko ia’, kuo hiki ki ai ‘a e Faifekau‘.

‘Api Ako (Kolisi Tupouto‘a) – Kuo fai ‘a e langa ‘o e ngaahi faleako mo e Nofō‘anga ‘I he ‘api fo‘ou kuo ‘osi lesisita ‘a e lisi ni.

Fonoifua – ‘Api Nofō‘anga mo e Tu‘u‘anga Holo: Mahino pe ‘e ‘ikai to e hiki, tenau nofo pe ‘o langa ‘i he kongā motu‘a’ pe.

Tungua – ‘Api Nofō‘anga mo e Tu‘u‘anga Fale Lotu: Ko e tu‘u ki he taimi ni ‘e ‘ikai toe fai ha hiki, ko e toe langa pe tu‘u‘anga motu‘a.

Tongatapu

‘Atataa – ‘Api Siasi: Kuo langa foki ‘a e Fale Lotu pea ‘oku lolotonga faka‘osi‘osi atu mo e Fale Nofō‘anga ‘i he Kelekele fo‘ou ‘o ‘Atataa Fo‘ou. ‘Oku te‘eki ke lesisita lisi ‘a e kongā ni.

Kanokupolu: ‘Oku nau foki pe ‘o ngāue‘aki honau Kelekele motu‘a ‘i Kanokupolu‘.

‘Eua

Mango Fo‘ou: Kuo lava foki ‘a e langa ‘o e ngaahi fale fakafo‘i famili’ pea ‘oku te‘eki langa ‘a e kongā ‘a e Siasi’, ‘e toki langa pea toki fakapapau‘i ‘a e kelekele ke lisi.

Ko e Fakamālō: Fakafeta'i ki he 'Otua Mafimafi koe'uhī' ko 'Ene 'ofa mo 'Ene tataki 'i he lolotonga 'o e ngaahi faingata'a mo e ngaahi pole 'o e ta'u Faka-Konifelenisi ni. Neongo 'a e ngaahi tofanga 'i he fononga'anga, ka kuo tau ikuna pē 'i he kelesi mo e 'alo'ofa 'a e 'Eiki Sisu. 'Oku toe makehe 'a e ta'u ni he kuo tau fakamanatu ai 'a e 200 ta'u 'o e Lotu Faka-Kalisitiane 'i Tonga, pea 'oku tau hounga'ia 'i he ngaahi kekelele mo e ngaahi koloa kuo foaki mo tauhi 'e he kau Ma'u Tofi'a, 'a e Pule'anga mo e kakai 'o e fonua, ke pou pou ki he ngāue mo e fatongia 'a e Siasi.

'Oku mau fakamālō loto hounga ki he 'Ene 'Afio, Hou'eiki Ma'u Tofi'a, Minisitā Fonua mo 'ene Potungāue, kau Faifekau, Talāsiti, kau taki 'o e Siasi, pea pehē ki he kakai kotoa pē kuo nau tokoni mo tauhi 'a e ngaahi koloa mo e kekelele 'a e Siasi. 'Oku 'i ai 'a e hounga'ia ki he kau ngāue lototō kia Viliula Mafi mo hono famili koe'uhī' kuo nau foaki 'enau taimi, poto mo e ngaahi tokoni ta'e'eke totongi ke fakalalakaka ai 'a e ngāue 'a e Siasi. Fakatauange ke hifo 'a e tapuaki 'a e 'Otua ki homou ngaahi famili mo homou fatongia, pea ke ne kei foaki mai 'a e ivi mo e kelesi ke tau hoko atu 'etau ngāue 'i he kaha'u, koe'uhī' ke 'iate Ia pē 'a e ngeia, langilangi mo e kolōlia 'o ta'engata.

Faka'apa'apa Atu,
Taniela 'Ake 'Ofisa Kekelele

FEHU'I 9 (XI): KO E HA 'A E FAKAMATALA MO 'ETAU FALE'I 'A E KONIFELENISI KAU KI HE:

Fehu'i 9 (xi) (A) Falepaaki Taulua

Fakafeta'i: 'Oku tau fakamālō kotoa ki he Tu'i 'o e Langi' 'i he'ene kei tataki 'a e ngāue 'a e falepaaki Taulua 'o a'u ki he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga kuo toki 'osi'. 'Oku kei lele lelei pē 'a ho'omou falepaaki' pea 'oku kei fai pe feinga ke toe fakalaka ange ki mu'a 'a e ngāue'.

Ko e vīsone mo e taumu'a ngāue 'o e Falepaaki Taulua: 'I he fakataha 'a e Poate 'i he 2 Sepiema 2023 na'e fokotu'u fo'ou ai 'a e visone fo'ou 'a e 'a e Falepaaki Taulua ke tulituli ki ai 'a e ngāue. Koe visone na'e fokotu'u 'ehe Tangata'eiki Palesiteni ke lava paaki e Tohi Tapu he fale paaki Taulua, 'ikai ngata ai ka e lava ke ngāue'aki e tekinolosia faka-e-paaki ke nga'unu ki mu'a e ngāue, pea lava ke paaki ai mo e Tohi Fanongonong. Na'e lava lelei hono fetongi e ngaahi misini paaki e falepaaki pea 'ahi'ahi'ahi'i ai mo hono paaki e Tohi Fanongonongo. Na'e fakapa'anga pe 'a e ngāue ni 'e he Falepaaki.

Fakalelei'i e Falepaaki: Na'e lava lelei e 'o fakahoko 'a e ngāue ki hono fakalelei'i e falepaaki, kau heni hono vali, fa'u e palani fo'ou ki he tu'u'anga e ngaahi misini fo'ou, pea mo fokotu'u e ngaahi misini air condition ke tokoni ki hono tauhi mo toknga'i e ngaahi me'angāue fo'ou kuo tu'uta mai.

Ngaahi Misini fo'ou: Kuo kamata hono ngāue'aki e ngaahi misini fo'ou e falepaaki pea na'e ola lelei pe 'a hono ako'i 'e he ongo 'enisia na'e folau mai ke fokotu'u, mo tesi e ngaahi misini ko 'eni 'a e kau ngāue, pea kuo lava pe he kau ngāue 'o ngāue'aki e ngaahi misini ko 'eni. 'Oku warranty ta'u taha e ngaahi me'angāue ko 'eni pea 'oku ngaohi fakatatau mo e standards fakavaha'a pule'anga 'oe paaki. Na'e toe lava ai pe 'o fakaheka mai mo e spareparts, tools, vaitohi, mo e peleti ke lava ngāue'aki he ta'u 'e taha.

Paaki e Tohi Fanongonongo: Na'e lava hono paaki 'ahi'ahi e Tohi Fanongonongo pea na'e ola lelei pe, ka na'e toloi fakataimi koe'uhī' koe 'osi e pepa totonu ki hono paaki. Ka 'i he taimi ni, kuo a'u mai e pepa ko ia ki Taulua ke hoko atu hono paaki.

Pepa: Lolotonga e ngāue ki hono fakafu'ou e ngaahi misini na'e lava ai pe 'o ma'u mo e kautaha kenau tokoni mai ki hono 'omai e pepa ki he paaki, pea 'oku mahino 'oku fu'u ma'ama'a 'aupito ange ia. 'I he mahina Ma'asi, na'e tau mai ai e koniteina pepa mei he supplier fo'ou pea 'oku mahino

‘oku fu‘u ma‘ama‘a ‘aupito. I he kaha‘u ‘oku keitu‘u pe palani ke hu mai e pepa, hangatonu pe mei he supplier ‘o ngaahi e pepa A4 ‘o tufaki atu ki he ngaahi Siasi, Ako mo e ngāue‘anga ‘i ha totongi ma‘ama‘a mo‘oni.

Ngaahi fiema‘u fakapa‘anga: ‘Oku lava pe he pa‘anga hū mai ‘a e Falepaaki ‘o fakapa‘anga ‘ene ngaahi ngāue. ‘Oku ‘ikai ha nō ‘a e Falepaaki pea lolotonga ‘oku kei faka‘osi‘osi hono ‘Atita‘i e fakamatala pa‘anga 2025. ‘Oku ‘ikai ha toe fakamole lahi ia ‘a e Taulua ‘e ‘asi mai, koe feinga ‘oku fakahoko ko hono ngāue‘aki e ngaahi me‘angāue fo‘ou ke ma‘u ha seniti ‘oku toe lelei ange.

Kau Ngāue: ‘Oku lelei pe ‘a e kau ngāue ‘a e falepaaki, pea ‘oku fe‘unga e kau ngāue mo e toko 19 fakakatoa.

Faka‘apa‘apa atu
Faka‘anaua Hautau

Fehu‘i 9 (xi) (E) ‘Ofisi ‘o e Siasi

1. **Talateu:** “*Ko e me‘a tepu e ko e ‘iate kitautolu ‘a e ‘Otua*”. Ke ‘a e ‘Otua ‘a e langilangi ‘i he ‘Ene tataki mo tauhi ‘a e ngaahi Potungāue ‘a e Konifelenisi’ ki he ta‘u faka-Konifelenisi 2025/2026. ‘Oku fononga lelei pe ‘a e vaka ‘o e Siasi mo e Konifelenisi ‘i he tataki ‘a e ivi mo e mafai ‘o e Laumalie Ma‘oni‘oni.

Ko e taha ‘o e ngaahi me‘a mahu‘inga ‘o e ta‘u‘ni, ko e teuteu mo e ngaahi ngāue fakamanatu ‘oku lolotonga fakahoko ‘o fakataumu‘a ki he Katoanga Fakafeta‘i ‘o e Senituli 2 ‘o e Lotu Kosipeli ‘i Tonga. Pea na‘e tu‘utu‘uni foki ke fai faka-Vahefonua ‘a e katoanga’ pea kuo lava ‘a e ngaahi Vahefonua ‘i Tokelau mo muli foki’. Kuo hanga ‘e he ngaahi katoanga ‘o e ngaahi Vahefonua ‘o fakamafana‘i ‘a e Siasi’ ‘i he teuteu ‘a e Uēsilia kotoa pe mo e ngaahi kupu fekau‘aki ke fakatahataha ki Tongatapu ki he Konifelenisi hono 102 Katoanga Fakafeta‘i Senituli 2 ‘o e Lotu’.

2. **Visone mo e Misiona:**

- 2.1 **Visone** – ‘Oku tukupā ‘a e Siasi Uesiliana Tau‘atāina ‘o Tonga’ ke hakeaki‘i ‘a e ‘Otua ko e tu‘ukimu‘a ‘i he me‘a kotoa pē, pea ‘oku fakaivia hono kau memipa ‘e he Laumālie Ma‘oni‘oni, ke nau fakahaa‘i hono ivi fakamo‘u‘i ‘i he lotu’, ako mo e ngāhi ngāue tokoni kotoa pē, ke nau a‘usia ai ‘a e kakato ‘o e mo‘ui pea ke ma‘u foki ke lahi ‘aupito pea iku ki he mo‘ui ta‘engata.
- 2.2 **Misiona** – Ke a‘usia ‘a e Vīsone fisifisimu‘a kuo fakatoka ma‘ae Siasi, ‘oku fiema‘u ‘a e fakahoko fatongia ke fakasino ai:
  - i. Ko e tui ki he tataki ‘a e ‘Eiki ko Sisu Kalaisi’ ‘a e taula ke ne pukepuke ‘a e Siasi’ mei he ngāhi ta‘au feliliuaki ‘o e Senituli 21.
  - ii. Ke fakapapau‘i ‘oku longomo‘ui pea hōhoamālie ‘a e ngāhi polokalama ngāue ‘a e Sias‘i pea mo ‘ene ngāhi ma‘unga kelesi’ ke mahino ‘oku’ ne pukepuke lelei mo matauhi hono kau memipa’.
  - iii. Ke ngāue‘aki ha ngāhi founga ‘oku fenāpasi mo e ngāhi tūkunga kehekehe ‘o e mo‘ui ‘a e kaka‘i, kae fakapapau‘i ‘oku kei fakahaa‘i totonu ai pē ‘a e tui, tōtō‘onga lotu, akonaki mo e ngāue fakalaumālie ‘a e Siasi’.
  - iv. Ke hoko pē ‘a e Siasi’ ko e fale hūfanga ki he taha kotoa, pea ‘oku nau ‘atā ai kotoa pē ke kau ki he Sino-hā-mai ‘o e ‘Eiki’, ‘o ‘ikai ha lau tu‘unga pe fa‘ahinga.
  - v. Ke fakataulama lelei ‘e he Siasi’ ‘a e anga ‘o e nofo ‘a e kakai, ‘i he ngāhi me‘a ‘oku hoko fakalotofonua mo fakamamani lahi.
  - vi. Ke tofa ha hala lelei ‘ok‘une fakatupulekina ‘a e kaha‘u ‘o e Siasi’ pea ke fokotu‘utu‘u ‘ene ngāhi polokalam‘a ke hōhoa mālie mo e ngāhi taumu‘a ‘a e ‘Otu‘a.

3. **Fakahoko Fatongia**

3.1 **Ngāhi Potungāue ‘a e Siasi mo e Konifelenisi**

Ko e ngāue lahi ‘a e ngāhi Potungāue ko e fakahoko fatongia ki he ngāue ‘oku tu‘utu‘uni ke fai ‘e he Konifelenisi, ngāhi Kōmiti faka-Konifelenisi, ngāhi Kōmiti Fale‘i mo e ngāhi Talāsiti Fakakolo. ‘Oku lele lelei pe ‘a e fakahoko fatongia ia ‘a e ‘Ofisi ‘o e Siasi ‘i Tongatapu pea mo e ngāhi ‘Ofisi fakavahefonua ‘i Tokelau pea mo Muli foki. Pea ‘oku tau monu‘ia ‘oku kei fie ngāue li‘aki mo‘ui ha kakai ‘o e Siasi ‘i hotau ngāhi ‘Ofisi. ‘Oku ‘i ai pe mo e ki‘i feohi‘anga lotu fakataha ‘i he pongipongi Monite kotoa ‘i he Senita Molitoni, ‘a ia ‘oku felongoaki ai ‘a e kau ngāue hono kotoa pea fakahoko ai mo e ngāhi fetokoni‘aki fakakaungāue mo ha toe talafatongia.

3.2 Fakamanatu Senituli 2 ‘o e Lotu & Konisitutone ‘a e Siasi

‘Oku hokohoko atu foki ‘a e teuteu ki he katoanga fakafeta‘i ‘a e Senituli Ua ‘o e Lotu ‘i Tonga. Pea na‘e ‘i ai ‘a e ngaahi ngāue ‘oku faka‘amu ke faka‘ilonga‘i‘aki ‘a e katoanga fakafeta‘i ‘o e Senituli Ua ‘o e Lotu:

- i. **Ko e tu‘unga ‘o e Kau lotu Fehu‘i:** ‘Oku mahino pe mei he Tohi Kakai ‘oku ‘i ai e ki‘i tupu ‘i he tokolahi ‘o e Kau Lotu Fehu‘i neongo ‘oku te‘eki ke a‘u ki he faka‘amu ko e 60%.
- ii. **Ko e ngaahi Siasi fo‘ou ‘i he ngaahi kolo lalahi:** Kuo fokotu‘u ha ngaahi fai‘anga lotu fo‘ou he ng kolo lalahi koe‘uhi’ ke fakafaingamālie e fefononga‘aki pea ‘oku nau kau fakataha he faka‘ilonga‘i ‘o e Senituli 2.
- iii. **Ko e ngāue ki he kelekele ‘o e Senituli 2:** Ko e kelekele eni ‘oku tu‘u ‘i he Hala Hihifo pea kuo fai hono tanu mo hono teuteu‘i ke fakahoko ki ai e ngaahi houa ‘ilo ‘a e Konifelenisi.
- iv. **Ko e Tohi Hisitolia Ta‘u 200:** ‘Oku ‘amanaki ke fakaola e ngaahi Tohi Hisitolia ‘i he ‘aho 25 ‘o Sune ‘e he Tama Pilinisi Kalauni lolotonga ‘a e Konifelenisi.
- v. **Ko e ‘Univeisiti ‘o e Siasi:** Na‘e ma‘u ‘i he ‘aho 10 ‘o Sune 2026 ‘a e tohi mei he TNQAB kuo nau tali ke lesisita ‘a e Univesiti o e Siasi ke hoko ko e Post-Compulsory Education Provider and University ‘i Tonga. Ko e makamaile eni ki he halafononga ‘o e ako ma‘olunga ange ‘a e Siasi.
- vi. **Lau Kakato ‘o e Tohi Tapu:** Ko e polokalama ko eni ne fakakau ia ‘i he Tohi Fakafeangai ‘a e Siasi pea na‘e lava pe mo hono hiki audio ‘o e Tohi Tapu ‘i he lea faka-Tonga pea ko e koloa lelei eni ke tauhi.
- vii. **Ko e ngāue ki he Konisitutone:** Ko e ngāue ki he Konisitutone na‘e tu‘utu‘uni ‘e he Kōmiti Konifelenisi ke toloi ki he Konifelenisi 2027 ke fakamā‘opo‘opo ke maau e ngaahi liliu mo e fakalelei ‘oku fakahoko ki he Konisitutone.

4. Fakamālō.

‘Oku ou fakamālō lahi ki he Tangata‘eiki Palesiteni, Ongō Talēkita Pule, Palesiteni Ako mo e kau Talēkita kae‘uma‘a ‘a e kau ngāue kotoa pe ‘o e ngaahi ‘Ofisi ‘i he fakahoko lelei ‘a e fatongia ki he vaha‘a Konifelenisi, 2025/2026. ‘Oku ‘oatu ‘a e fakamālō lahi ki he kau Sea mo e Sekelitali ‘o e ngaahi Kōmiti Faka-Konifelenisi, ‘a e Ngāue Fakalaumalie, Potuangāue Ako pea mo e Ngaahi Koloa mo e Pa‘anga, pea ki he Kau Talāsiti Lahi, ‘i he ngaahi poupu mo e tokoni ‘oku mou fai ki he ngāue ‘a e Siasi. ‘Oku ou talamonu atu ki he ngaahi fatongia kotoa pe ‘oku tau teu ki ai, tauange ke kei fakavia ai pe kitautolu ‘e he Laumalie Ma‘oni‘oni.

Faka‘apa‘apa atu

Sekelitali Lahi ‘o e Siasi

Fehu‘i 9 (xi) (F) Vaka?

Vahefonua Vava‘u

Matamaka: Na‘e fo‘u ‘a e vaka faipa fute 32 ni ‘i he 2023 ‘i he fakamole ko e \$38,000.00, ‘o fua ‘e he Talāsiti Matamaka, pea kuo fakanaunau ‘aki ha mīsini 75Hp. ‘Oku kei lele lelei pea tokoni lahi ki he ngaahi fatongia ‘a e Siasi, kau ai ‘a e Kaluseti, akolotu, lautohi faka-Sāpate mo e ngaahi fakataha kehekehe. ‘Oku ngōfua ke nō ki tu‘a ‘e he kau memipa ‘i he totongi \$150.00 ke tokoni ki

he penisini, pea ‘oku pule‘i ‘e he Talāsiti ‘a e vaka, fakataha mo e Sekelitali mo e Faifekau ‘i hono tauhi mo repair. ‘Oku tauhi ‘e Sitani, Latu Tu‘ivailala mo Lopini. ‘Oku tokoni lahi ‘a e vaka ki he Siasi mo e kainga, pea ‘oku faka‘atā ta‘etotongi ki he ngaahi me‘a fakatu‘upakē mo e puke, ko ha fakamo‘oni ki he lelei ‘o e ngāue mo e tokoni ‘oku fakahoko ki he komiuniti.

Vahenga Ovaka: Na‘e ma‘u ‘a e vaka ni meia Salesi Kauvaka, pea na‘e toki totongi atu ‘e he Siasi ‘a e \$5,000.00. ‘Oku fakanaunau ‘aki ha misini 60Hp pea na‘e lele lelei, ka ‘oku lolotonga fakalelei‘i he taimi ni. Ko hono tefito‘i taumu‘a ko hono fetuku ‘o e kainga lotu ki he ngaahi fatongia faka-Siasi. ‘Oku ‘ikai nō ki tu‘a ‘a e vaka, pea ko Masao Tu‘ivailala ‘oku tauhi ia, lolotonga ia ‘oku ma‘u mafai pē ki ai ‘a e Talāsiti. ‘Oku hoko ‘a e vaka ko ha tokoni mahu‘inga ki he kainga lotu mo e ngaahi ngāue ‘a e Siasi.

Pouono Campus of TTI: Na‘e ngaohi ‘e vaka he 2019, fakafuofua ki he \$60000.00. Na‘e fakapa‘anga ‘e he Kolisi Tutuku ke fai ‘aki ‘e ako folau tahi mo e toutai. Ko e loloa ‘o e vaka, 45FT, misini 2x 60Hp. ‘Oku kei lele pe ka kuo motu‘a ‘a e vaka. Ko e tefito‘i taumu‘a ‘o e vaka ke ako‘i ‘a e folau tahi mo e toutai. ‘Oku lava ke nō atu ki tu‘a, ‘oku utu pe ‘a e penisini ke lele ‘aki ‘o kapau ‘e faingamalie. Ko e Puleako mo e Faiako ‘oku pule mo tauhi ‘e vaka.

Hunga: Na‘e ngaohi ‘e vaka he 2017, ‘oku fute 40. ‘Oku lele lelei pe vaka (Kaluseti 2). Ko e taumu‘a ‘a e vaka ke tokoni ki he fefononga‘aki ‘e kainga lotu mo e Faifekau ki Kolomu‘a pea ‘oku fakafaingamalie ‘e ngaahi fatongia ‘a e Siasi. Ko e ma‘u mafai ki he vaka, ko e Talāsiti pea ‘oku tauhi ‘a e pa‘anga ki ‘Ōfisi Siasi. Ko e ongo tauhi vaka, ko e Setuata Lahi mo e Setuata Fale. Ko e totongi ‘o e ‘eiki-vaka ‘oku fai fakamahina, ‘oku tanaki ‘e seniti totongi fakamole pea vaeua malie ‘a e tauhi vaka mo e ‘eiki-vaka. ‘Ikai ha palopalema he vaka, ‘oku ‘aonga ‘aupito mo tokoni ‘a e vaka ki he kainga lotu mo e Siasi foki.

Taunga: Na‘e ngaohi ‘e vaka he 2015(fakafuofua) pea ko e fakapa‘anga na‘e kole ki he Vahefonua. Ko e lahi ‘o e vaka, 30-28 pea kuo fakanaunau ‘aki ‘e misini 100Hp. ‘Oku kei lele lelei pe ‘a e vaka pea ‘oku ngāue lelei ‘aupito. ‘Oku tokoni ‘a e vaka ki he fefononga‘aki mo e ave ‘a e kakai ‘o e Siasi ki motu mo Neiafu. ‘Oku lava pe ke nō totongi pa‘anga pe ko e penisini. ‘Oku ma‘u pe he ‘eiki-vaka ‘a e silini ‘i hono nō atu pea kapau ‘oku ‘utu ‘aki pē penisini, ‘e ngāue‘aki pe ‘e he ‘eiki-vaka pe tuku ki he tauhi vaka. Ko e Setuata Lahi ‘oku ne pule‘i ‘e vaka pea ko e kau tauhi ko e ‘eiki-vaka mo e setuata lahi. ‘Oku ‘ikai ha totongi ‘a e ‘eiki-vaka. ‘Ikai ha palopalema he vaka pea ‘oku tokoni ‘aupito ‘a e vaka ki he kainga-lotu mo e Siasi.

Lape: Ko e vaka, ko e me‘a‘ofa ‘a e Tangata‘eiki Palesiteni ki he kainga ‘o Lape. Ko e vaka ‘oku fute ‘e 15 lōloa pea fute ‘e 7 ‘e maaukupú, ne fakanaunau ‘aki ‘e misini 75Hp. ‘Oku lele lelei pe ‘a e vaka. Ko e taumu‘a ngāue ‘a e vaka ke fononga ai ‘a e Faifekau ki he ngaahi fakataha ‘a e Siasi mo ha fiema‘u ‘a e famili ‘o e Siasi. ‘Oku lava pe ke nō atu ‘e vaka, ka ‘oku te‘eki ‘i ai ha nō. ‘Oku tauhi pe ‘e he Faifekau ‘a e vaka. ‘Ikai ha palopalema he vaka pea ‘oku ‘aonga mo tokoni ki he kainga-lotu mo e Siasi.

Falevai: Na‘e ngaohi ‘a e vaka he 2017 pea na‘e fakapa‘anga pē he Potungāue Talavou ‘o fe‘unga mo e \$30,000. Ko e vaka papa, 30ft pea ko e misini 150Hp pea ‘oku lele lelei pe. Ko e taumu‘a ngāue ‘a e vaka ke tokoni ki he folau ‘a e Faifekau ki ha ngaahi fakataha ngāue ‘a e Siasi mo e ngaahi famili pea ‘oku a‘usia ‘e taumu‘a ko ia. ‘Oku lava pe ke nō atu ‘e vaka pea kapau ‘oku ‘i ai ha utu, ko e utu pe. ‘Ikai ha silini ‘a e vaka, ko e koloa pe ke utu. ‘Ikai ha Talāsiti Pa‘anga ka ‘oku ‘ikai ha pa‘anga he lolotonga ni. Ko e tauhi vaka mo e ‘eiki-vaka ko Lofa Fononga ka ‘oku pule pe ‘a e Talāsiti ki he vaka. Ko e totongi ‘a e ‘eiki-vaka ‘oku to‘o pe mei he pa‘anga ‘a e Talāsiti faka-kuata, ko e \$300.00. ‘Ikai ha palopalema ‘a e vaka pea ‘oku ‘aonga ki he kainga mo e Siasi.

Otea: Na‘e ngaohi ‘a e vaka pea hopoki he ‘aho 22 ‘o ‘Epeleli 2026 ‘e he Tangata‘eiki Palesiteni ‘o e Siasi ‘o fakahingoa ai pe vaka ko e Senituli 2 Lotu. Na‘e fakapa‘anga pē ‘e he Talāsiti ‘a ‘Otea, pea na‘e fe‘unga mo e \$233,475.89 ‘a e fakamole. Ko e lahi ‘e vaka ko e 55ft, ko e fale ‘oku fakanaunau kakato pea ‘oku ‘i ai mo e Misini 200HP ‘e ua. ‘Oku kei lele pe ‘a e vaka, pea ko e taumu‘a ‘e vaka ki he Pisinisi Mata Tofua‘a mo Uta Pasese. ‘Oku lava ke nō, ka ‘oku te‘eki ke kamata, ‘e toki laiseni pea toki tuku ki tu‘a mo toki talanoa ki he hoko atu. Ko e tufunga, ko

Kilisimasi Ma‘ukoloa pea ko ia pē ‘oku ‘eiki-vaka. ‘Oku pule‘i pe ‘e he Faifekau mo e Talāsiti. ‘Ikai ke fakatupu ‘e he vaka ha palopalema, ‘oku ‘aonga mo tokoni lahi ki he kainga-lotu mo e Siasi. Ko e visone ‘eni ‘a e Tangata‘eiki Palesiteni ‘o e Siasi ke tokoni ‘e vaka ki he kainga ‘Otea fakalukufua.

Ofu: Na‘e ngaohi ‘a e vaka ‘i he 2016 pea na‘e fakapa‘anga pē ‘e he Talāsiti ‘a e fakamole ki hono ngaohi ‘o e vaka pea na‘e fe‘unga mo e \$14,000.00. Ko e vaka fale vaeua, 23ft, misini 40Hp. ‘Oku lele lelei pe ‘a e vaka. Taumu‘a pē ki he fatongia ‘a e Siasi hange ko hono ave mo e fakafoki ‘o ha kau Malanga mai pēhē ki ha kau ‘a‘ahi ‘a e Siasi mo tokoni ai pe ke ngāue‘aki ‘e he Faifekau ki he‘enau fakataha. ‘Oku ‘ikai nō ‘e vaka kitu‘a, ka ‘oku ngāue‘aki pe ki he ngāue ‘a e Siasi. Ko e Setuata Tauhi pē ‘oku tauhi vaka pea ‘oku pule‘i ‘e he vaka ‘e he Talāsiti ‘o e Siasi mo totongi ‘a e ‘eiki-vaka. ‘Oku ‘ikai ha palopalema ‘e taha ‘e vaka ki he kainga-lotu mo e Siasi he ‘oku tokoni ‘a e vaka ki he Siasi fakalukufua.

Vahefonua Ha‘apai

SUTT Vahefonua Ha‘apai: Ko e hingoa ‘o e vaka ni, ko *A‘utonu* pea na‘e ngaohi ‘i he 2024 pea na‘e fakapa‘anga ‘e he Palesiteni ‘o e Siasi mo e Vahefonua Ha‘apai. Ko e vaka ‘oku 48Ft pea ko e Misini Yamaha 200HP. ‘Oku kei lele lelei pe ke tokoni ki he ‘Ōfisi ‘o e Siasi – Faifekau Sea mo e ngāue ki he tukui motu mei Mu‘omu‘a ki Lulunga mo Ha‘apai Hahake. Pea ‘oku tokoni lahi ‘aupito ‘a e vaka ki he ‘ene taumu‘a ngāue ‘a e Vahefonua Ha‘apai. ‘Oku ‘atā pe ‘a e vaka ki he ngāue kitu‘a ka ‘e fakahoko pe ki he ‘Ōfisi Siasi pea mo hono totongi. Ko e ‘Ōfisi pe ‘oku tokanga‘i ‘a e me‘a fakapa‘anga. ‘Oku tauhi pe vaka ‘e he ongo Setuata Vahefonua pea koe ‘eiki-vaka, ko e Tokoni Setuata Lahi ‘o e Vahefonua. ‘Ikai fakatupu ‘e vaka ha palopalema ki he kainga-lotu mo e Siasi pea ‘oku ‘aonga lahi ‘aupito ki he Vahefonua.

Uiha: Na‘e ngaohi ‘a e vaka ‘i ‘Epeleli ‘o e 2018 pea na‘e fakapa‘anga pē ‘e he Talāsiti ‘a ‘Uiha, ko e fakakatoa ‘e fakamolemole na‘e \$60,000+. Ko e Vaka ‘oku 40ft pea fakafale ma‘olunga ki ‘olunga pea ‘oku faka‘uli ‘i loto pea ko e Misini ‘oku 200Hp pea ‘oku lele lelei pe ‘a e Vaka. Ko e taumu‘a pe ke fakafaingofua ‘e fefolau‘aki ‘a e Siasi ki he ngaahi fatongia ‘a e Kuata mo e ngaahi fakataha ‘a e Faifekau mo e ngaahi fiema‘u kehe pe ‘a e kakai ‘o e Siasi. ‘Oku lava ke nō ki tu‘a mei he ngāue ‘a e Siasi. Mei he 2024, na‘e kamata ai ‘a e lele no ‘a e vaka mo e konga kimu‘a ‘o e 2025. Tupu mei he lahi ‘a e ngaahi vaka lele nō ‘i ‘Uiha pea kuopau ke fua ‘e he Talāsiti ‘a e Kuata mo e fakataha mo e ngaahi fiema‘u ‘a e Siasi. Konga kimui ‘o e 2025 mo e kamata‘anga ‘o e ta‘u ni, na‘e fua mai pe ‘e he Talāsiti pea ‘oku ‘ikai ha pa‘anga ‘a e Vaka. Ko e Tauhi Vaka, ko Vaiola Molisi pea ‘oku pule‘i pe ‘e he Talāsiti ‘a e Vaka. Ko e ‘eiki-vaka pe ko Vaiola Molisi pea ‘oku ta‘e totongi pe ‘a e ‘eiki-vaka ia. ‘Oku ‘ikai ke fakatupu ‘e he vaka ha palopalema, ‘oku ‘aonga lahi ‘aupito ‘a e vaka ki he kainga lotu.

Felemea: Na‘e ngaohi ‘a e vaka ni he 2024, ‘a ia na‘e fakapa‘anga ia mei Nu‘usila mei he Siasi ‘o Lotofale‘ia, ko e pa‘anga nai ‘e \$10,000+. Ko e vaka faipa, fute 32 mo e Misini Yamaha 75Hp. ‘Oku lele lelei pe ke tokoni ki he ngaahi fatongia ‘a e Siasi pea mo e kakai foki. Ko e taumu‘a ngāue ‘a e Vaka ke ngāue‘aki ‘e he Siasi ki he ngaahi polokalama ki Lifuka pea mo e tokoni ki he ngaahi famili ha ngaahi fiema‘u kehe. ‘Oku lava pe ‘o nō ki tu‘a pea ‘oku ma‘u pe ‘a e seniti mei ai pea ‘oku tauhi ia ‘i he seifi ‘a e Siasi ‘o ‘Uiha. Ko e Talāsiti ‘a Felemea ‘oku pule ki he vaka pea ‘oku tauhi ia ‘e he Setuata Lahi ‘o e Siasi pea ko hono foha pē ‘oku ‘eiki-vaka pea ko e anga ‘e totongi ‘a e ‘eiki-vaka ‘oku pa‘anga \$50.00 he fo‘i nō vaka.

Lofanga: Ko e hingoa ‘o e vaka, ko *‘Ulingaholo* pea na‘e ngaohi ‘i he 2023, ko e fute ‘e 27, ‘o fakapa‘anga ‘e he Talāsiti. Ko hono mahu‘inga, \$18,000.00 ‘a e sino‘i vaka pea \$15,000 ‘a e misini 60Hp. ‘Oku lele lelei pe ‘a e vaka pea ‘oku tokoni ki he ngaahi fiema‘u folau ‘a e Siasi pea ‘oku a‘usia ‘a e taumu‘a. ‘Oku lava ke nō e vaka ki tu‘a pea ‘oku ‘i ai pe totongi tu‘upau ki ai. Ko e seniti ‘oku ma‘u ai ‘oku tauhi ke monomono‘aki ‘e vaka pea ‘oku ‘i ai mo e peleti misinale ‘a e vaka he ta‘u. Ko e Talāsiti ‘oku mafai mo pule‘i ‘e vaka. ‘Oku to‘o ‘e totongi ‘a e ‘eiki-vaka, ko e \$100 he nō vaka kotoa pe. Ko e ‘eiki-vaka, ko e Setuata. ‘Ikai ha palopalema ‘e he vaka ki he kainga lotu mo e Siasi, ‘oku ‘aonga lahi ‘aupito.

‘Ōfisi Potungāue PAK mo e PEV: Ko e hingoa ‘o e vaka – “Fetu‘u‘aho”, pea na‘e ngaohi he ta‘u 2023, ko e vaka palaiuti, fute ‘e 40, Misini 40Hp. ‘Oku kei ngāue lelei pe ke fakahoko ‘a e ngaahi fatongia ki he ngaahi motu mo e ngaahi fiema‘u ‘a e ‘Ōfisi ongo Potungāue. ‘Oku malava pe ia ke nō atu ‘o ka fiema‘u, ka ‘oku te‘eki ke fiema‘u ‘e ha taha. ‘Oku ‘ikai hano pa‘anga he lolotonga ni. Ko Pierre Vimahi ‘oku tauhi vaka pea ‘oku toe ‘eikivaka. ‘Oku ‘i he ‘i he Faifekau Potungāue Evangelio/Ako Faka-Kalisitiane ‘a e pule‘i ‘o e vaka. Ika ha palopalema ‘a e vaka ki he kainga-lotu mo e Siasi, ‘oku ‘aonga mo tokoni ki he ngāue ‘a e Vahefonua. ‘Oku fiema‘u pe ha ‘angelo ke tokoni mai ha toe misini vaka, ke tokoni ki he‘etau ngāue mei Ha‘apai mei hotau ‘Ōfisi ongo Potungāue.

Fehu‘i 9 (xi) (H) & Fehu‘i 9 (xi) (I) Tohi Fanongonongo mo e Haafe Houa

1. Ko e Potungāue Fetu‘utaki

- i. Kaveinga Ngāue 2026: Fakamo‘oni ma‘a Sīsū (Ngāue 1:8)
- ii. Kau ngāue: Kuo kamata ngāue ‘a Lualala Taufu‘i ko e ‘Ofisa Tohi Kakai (fetongi ‘o ‘Ikani Tonga) pea kuo foki mai ‘a Halamehi Lokotui hili ‘ene mālōlō ‘eve‘eva mahina ‘e 3
- iii. Polokalama Sikolasipi Manaaki (NZ): ‘Oku ma‘u ‘e he Potungāue Fetu‘utaki ha faingamālie ke ngāue‘aki ‘a e Sikolasipi Manaaki (NZ) ke fakataukei (upskill) ai ‘a e kau ngāue ‘i he ngaahi mala‘e ngāue ‘oku nau fai fatongia ai. Ko e ngaahi fiema‘u fakataukei ngāue ‘oku kau ai ‘a e radio station management, production, journalism, radio technician mo e Information Technology; Excel, social survey mo e website administration; graphic design mo e faitā; cataloguing mo e digitizing; pea mo e social media reporting. ‘Oku vivili ‘a e fiema‘u fakataukei ni koe‘uhi’ ko e toko taha pē (Tamasia Mafi) ‘oku ne ma‘u ha taukei ngāue letiō kimu‘a, kae ko e toenga ‘o e kau ngāue ko e ako ngāue fakalotofale pē. Kuo fakahū atu ‘a e kole sikolasipi ‘a Fe‘ofa‘aki Timani mo Matelita Tangulu ke fakakakato ‘ena Bachelor in Media and Journalism pe fakalahi ‘ena taukei ‘i he production mo e journalism. ‘Oku toe faka‘amu foki ‘a e Potungāue ke ma‘u ‘e he kau ngāue kotoa ha faingamālie ki he polokalama ni pea ke toe recruit ‘a e ongo lakanga ‘e ua kuo tuku ‘ata talu mei he 2023 ke poupu ki he ako ngāue mo e fakahoko lelei ‘o e ngaahi fatongia.
- iv. Polokalama Fakalelei Ngāue (2023-2026):

‘I he 2023 na‘e fale‘i ke ta‘ofi fakataimi ‘a hono recruit ‘o e kau ngāue fo‘ou kae fakataukei ‘a e kau ngāue lolotonga ke lava ‘e he toko taha ‘o tauhi ha lakanga ‘e ua pe lahi ange. Talu mei ai ‘oku kei tuku ‘ata pē ‘a e ngaahi lakanga ‘e ua.

‘I he 2026 ni, kuo lava ke fetongi‘aki ‘e he kau ngāue ‘a e ngaahi fatongia tefito, ‘o lava ai ke hoko atu ‘a e ngāue ‘i he taimi livi pe ngaahi fiema‘u makehe. Ka neongo ia, kuo mahino ‘oku lava lelei pē ‘a e fatongia fika ‘uluaki, lava feinga‘i ‘a e fatongia fika ua, ka ‘oku faingata‘a ‘aupito ke tauhi lelei ‘a e ngaahi fatongia fika tolu mo e fā.

Kuo toe mahino foki ‘oku fiema‘u ke nofo taha pē ‘a e kau ngāue letiō ki he‘enau fatongia, kae ‘ikai ke toe vahevahe ki he ngaahi ngāue kehe. Ko e tupu‘anga ia ‘o hono toloi ‘o e ngaahi poloseki fakalalaka hangē ko e online newspaper, digital archive mo e census website. Ko e livestreaming foki, neongo ‘oku hoko atu, ka ‘oku fakahoko pē ia ‘e he kau ngāue mei he ngaahi va‘a kehe.

‘I he taimi tatau, ‘oku mahu‘inga ke lava lelei ‘a e Polokalama Sikolasipi Manaaki mo e ngaahi fatongia faka‘ofisi, pea ‘oku lava pē ‘e he patiseti lolotonga ke poupu ki hono fakakau mai ‘a e ngaahi ngāue fakalalaka ni.

2. Ko e Tohi Kakai

Fakama‘opo‘opo ki he Senituli: Kuo lava lelei ‘a e Tohi Kakai 2026 ‘i Tonga ni mo e ngaahi vahefonua muli, pea kuo fakahoko foki mo e ngaahi lipooti ki he ngaahi fakataha‘anga fakavahefonua kotoa. Na‘e ngāue vāofi ‘a e kau faifekau, setuata, mo e sekelitali fakakolo mo e ‘Ofisa Tohi Kakai, pea na‘e a‘u tonu ‘a e ‘ofisi ki he ngaahi siasi mei Niua ki ‘Eua ke fakapapau‘i ‘a e totonu mo e falala‘anga ‘o e fakamatala. ‘I he ngaahi

vahefonua muli, na‘e fakahoko ‘a e ngāue ‘i Niu Sila ‘i he ngaahi siasi fakahangatonu, kae fakahoko ‘i ‘Aositelēlia mo ‘Amelika-Hawaii ‘i he founa Zoom fakafou ‘i he ngaahi fakakolo mo e tokoni ‘a e ngaahi ‘ofisi fakavahefonua. Ko e taha ‘o e ngaahi taumu‘a tefito ‘o e ngāue ni ko hono teuteu‘i ‘o e Lisi Tohi Kakai Senituli 2, ‘a ia kuo kakato hono tātaki ‘o e fakamatala pea kei hoko atu hono fakama‘opo‘opo.

Website Tohi Kakai: ‘Oku ki‘i tu‘u fakataimi e ngāue ko ‘eni he lele ‘a e Tohi Kakai 2026 kae toki hoko atu. ‘Oku kei tu‘u ma‘u pē e taumu‘a ngāue ‘e vave ange hono ma‘u e fakamatala mo lahi ange e analaiso e lekooti ‘o fakatatau ki he kehekehe ‘o e ngaahi fiema‘u faka‘ofisi mo fakatauhisipi.

Tohi Kakai Lahi 2027: Ko e Tohi Kakai Lahi fakata‘u 5 ‘oku tō tonu he 2027. Na‘e totonu ke fakahoko e Tohi Kakai Lahi fakamuimui he 2022 ka na‘e toloi ki he 2023 tu‘unga ‘i he covid-19. ‘Oku ‘oatu e fokotu‘u ‘i lalo ke fakahoko e Tohi Kakai Lahi hoko he 2027. Ngaahi Fiema‘u Data fo‘ou: Ko e Tohi Kakai Lahi ‘oku faingamālie ke fakalahi e ngaahi fehu‘i ke tātaki ha fakamatala ‘e fiema‘u fo‘ou.

Fika Tohi Kakai mei he ngaahi Siasi Metotisi mo e Famili Uesiliana ‘i muli: ‘Oku kei tātaki e ngaahi fika ni.

3. Ko e Tohi Fanongonongo

(1) Pepa Fakamāhina: ‘Oku tauhi pē. (2) Training he kalama faka-Tonga: ‘Oku mau fakamālō lahi kia ‘Aioema ‘Atiola he tokoni fakahinohino ki he ngaahi me‘a fakakalama ‘o e Tohi Fanongonongo. ‘Oku fakafiefia e tu‘unga kuo a‘u ki ai e pepa he me‘a fakakalama. Na‘a ne fakahoko mai pē ‘oku toe si‘i pē pea lava lelei ‘e he kau ngāue ‘o fakakakato e fiema‘u ni pea ‘ikai toe fiema‘u e tokoni ni. Ko e taumu‘a e ngāue ni ke foki ki he kalama ‘a Sesiuti (Churchward). (3) Tufaki: ‘Oku kei tufaki pē ‘i Tonga ni, Niu Sila mo ‘Amelika. Ko ‘Aositelēlia ‘oku kei ave fakamāhina pē ‘enau tatau (digital) ka ‘oku te‘eki ke lava ‘o paaki mo tufaki. (4) Ngaahi Mo‘ua Motu‘a: Na‘e lava ‘o fakama‘opo‘opo mai e lekooti ‘o e ngaahi mo‘ua motu‘a ki he Tohi Fanongonongo. Na‘e ‘omi e lekooti ‘i Novema 2025 ka kuo mo‘ua ‘emau ‘ofisa pa‘anga ko Orlando Tupou he fai e Tohi Kakai 2026 kae toki fakama‘opo‘opo. (5) Me‘afaitā fo‘ou: Na‘e toki fakatau mai ‘emau me‘afaitā fo‘ou ki he Konifelenisi mo e faka‘amu e toe ‘ata lelei ange ai e ngaahi tā he Tohi Fanongonongo mo e Peesi Kalofiamā ‘o e ‘Amanaki.

4. Ko e Tohi Māhina:

- i. Tohi Mahina 2026: Na‘e lava ‘o paaki e Tohi Mahina 2026 pea ‘oku kei toe pē e ngaahi tatau ki he Konifelenisi.
- ii. Timeline Senituli 2: ‘Oku mau tokoni ki he tātaki fakamatala mo e fakama‘opo‘opo ‘o e Time Line hisitōlia ‘o e ta‘u ‘e 200 ‘o e Lotu’ pea ‘oku ‘amanaki ‘e tokoni ia ke fakakakano ‘aki e lekooti hisitōlia ‘a e Tohi Mahina he kaha‘u.

5. Ko e Letiō Kalofiamā ‘o e ‘Amanaki

(1) Polokalama faka‘aho: ‘Oku tauhi pē ‘a e polokalama mei he 6:30 am ki he 5 pm pea automate e po‘uli.

(2) Sikolasipi Manaaki: ‘Oku fika ‘uluaki e letiō he mu‘a ki he faingamālie ako ngāue ni.

6. **Ko e Livestream:** ‘Oku kei tauhi pē.

7. **Ko e Haafe Houa:** ‘Oku tauhi pē.

8. Ko e Akaivi:

(1) Lekooti he Mitchell Library ‘i Senē: Na‘e lava e talanoa mo e ‘Akaivisi (Archivist) ‘a e Uniting Church in Australia ki he lekooti ‘oku tauhi he Mitchell Library. Na‘e ma‘u e fale‘i lelei ki ha me‘angāue faingofua ki hono digitize e lekooti ko ia. Ko e me‘afaitā pe mo e stand mo e maama pea lava ‘o fai e ngāue ko ia. Na‘e ma‘u mo e ngofua ke mau fai pē ‘a e ngāue ko ‘eni ‘I he loto laipeli. Kuo ma‘u e me‘a faitā ki he ngāue ni pea te mau kamata pē ke digitize e lekooti motu‘a he Akaivi ‘i heni’ pea vakai ha taimi ‘i Tisema ki ‘Aositelēlia.

(2) Digitize e lekooti tepi/kāsete: ‘Oku ki‘i tu‘u ‘a e ngāue ni ko e ‘osi pē e ivi ‘o e me‘angāue ka ko e faingamālie ‘eni ke hiki hake ‘a e ‘ofisa ngāue ki he digitize e ngaahi tohi motu‘a ‘i he Akaivi.

9. **Fakamālō:** ‘Oku ou fakafofonga e fakamālō lahi ki he Tangata‘eiki Palesiteni mo e Sekelitali Lahi ‘i he tataki mo e ngaahi fale‘i ngāue lelei kuo mau ‘inasi ai. Fakamālō foki ki he fakataha ni ‘i he pou pou kotoa pē mo e lotu kuo mau lave ai.

Faka‘apa‘apa atu,
Tālekita ‘o e Potungāue

Fehu‘i 9 (xi) (K) Liliu Lea mo e Pulusi Tohi?

Vakai ki he fakamatala ‘a e Tui, Ouau Lotu mo e Liliu Lea ‘a ia ‘oku hā ‘i he fakamtala fakata‘u ‘a e Potungāue Ako Fakakalisitiane.

Fehu‘i 9 (xi) (L) Faletohi ‘Otumotu Anga‘ofa?

Ko e teuteu ‘a e Faletohi ki he Senituli 2 ‘o e Lotu: Fakamālō lahi ki he ngaahi Kau Hiva kuo nau afe mai ke fakakakato honau teuteu ki he Konifelenisi ‘o e ta‘u ni. Kuo maau mālie ‘a e ngaahi suvenia ki he fakamanatu Senituli 2, ‘o kau ki ai ‘a e Tohi Tapu fakamanatu, hekesi ‘i he peteni mo e lanu kehekehe, pine, ngaahi saketu, falani, mo e kote.

‘Oku hokohoko atu aipe ‘a hono muimui‘i e palani fakalalakaka ‘a e Faletohi ‘i he feinga ke fakakakato ‘a e misini ki he sublimation printing ki he ngaahi teunga ‘akapulu mo e teunga sipoti. Kuo fakahā mei he Bible Society South Pacific ‘a e ‘amanaki ke nau tukuange mai ‘a e ngaahi Tohi Tapu ‘i he font size ‘oku mata lalahi ange ke fakafaingofua ange ai ‘a e laukonga ‘a e kau toulekeleka, ‘a ia ne nau si‘i toutou kole mai pe kimu‘a.

Ko e to‘oto‘o konga lalahi mei he fakamatala pa‘anga kuo ‘osi ‘Atita‘i ‘i he ta‘u 2025. Ko e kotoa e pa‘anga hū mai ne ‘i he 2.4milion fakahoa ki he 2.7milion he 2024. Ka neongo ‘a e holo ‘a e pa‘anga hū mai, na‘e ‘i ai pe ‘a e ola fakafiemalie ‘i he tupu ‘i he fefakatau‘aki koloa (Trading Profits) mo e ngaahi ngāue fakakomesiale, ‘a ia ne hiki hake ‘aki ‘a e peseti 15% mei he ta‘u 2024, neongo ‘a e ngaahi pole faka‘ekonōmika mo e hikihiki ‘a e ngaahi fakamole ki he totongi feleti, tute, mo e tukuhau. Na‘e hiki hake ‘a e ngaahi fakamole fakalukufua ‘aki ‘a e peseti 14 mei he 2024 ki he 2025, makatu‘unga ‘i he hiki ‘a e vāhenga ‘a e kau ngāue pea mo e fakatau ‘o e ngaahi misini ki he paaki tohi. Ka neongo ia, na‘e kei malava pe ke a‘usia ha ki‘i tupu haohao. Na‘e hiki hake ‘aki ‘a e meimei 5% ‘a e mahu‘inga ‘o e koloa tauhi (Total Assets) ‘a e Faletohi mei he 2024 ki he 2025, pea ‘unu hake ai ‘a e pa‘anga fakalukufua ‘a e ma‘umafai (Total Proprietorship Fund) ‘aki meimei peseti ‘e 10 mei he 2024 ki he 2025, ko e ola ‘o e tupu fakata‘u ‘o e 2025.

Fakakātoa, neongo ‘a e fetō‘aki ‘i he ola ‘o e tupu, fakamole, tanaki pa‘anga, fakataha pea mo e ngaahi pole faka‘ekonomika ‘o e lolotonga, ‘oku kei tu‘u ma‘u mo mālohi pē ‘a e Friendly Islands Bookshop ‘i he‘ene tu‘unga fakapa‘anga, fakataha mo e tupu ‘i he fefakatau‘aki koloa mo e ngaahi ngāue fakakomesiale. ‘Oku fai e tokanga ke muimui‘i ofi ke holoki ‘a e ngaahi fakamole, fakalelei‘i ngaahi founa ngāue, mo e kumi ha ngaahi faingamālie fo‘ou ke toe fakaivia mo fakalahi ‘a e ivi tanaki pa‘anga ‘a e Faletohi.

Fehu‘i 9 (xi) (M) Ngaahi me‘a faka-Hiva ‘a e Siasi

Ko e Fakamatala Ngāue

Na‘e ‘ikai ha toe ‘asenita mahu‘inga ange ‘a e Kōmiti Hiva ka ko hono fokotu‘utu‘u ha polokalama Hiva ma‘ae Katoanga Senituli Ua ‘o e Lotu. Na‘e fokotu‘u ai ‘e he Kōmiti Hiva ‘a ia ‘oku Sea ai ‘a e Sekelitali Lahi mo e Kōmiti Hiva ha Kōmiti Ngāue ke nau fakahoko ‘a e fatongia ni ‘o taki ai ‘a e Puleako ‘o e Kolisi Kuini Salote – Rev Sela Latailakepa, Tokoni Komisiona ‘a e Potungāue Polisi – ‘Atunaisa Taumopeau mo e ni‘ihi ko ‘eni Savelio Mataele (TTI), Rev Eloni Niu (TCT), Samiuela Atiola (QSC), Filipe Taufa (Haveluloto) pea mo e fakataulama ‘a Rev Feke Kamitoni mo Heleni Taliai mei ‘Aositelēlia.

Ne kakato ‘a e ngāue pea fokotu‘u mai ki he Kōmiti Hiva ‘o fakahoko hono sivilisi‘i ke taau mo e ‘aho mo hono taumu‘a. Ne fokotu‘u atu leva ki he Kōmiti Konifelenisi ke fakahoko ha Pō Hiva fakalangilangi pea ke kau kotoa ki ai ‘a e ngaahi kau hiva. Na‘e toe fokotu‘u atu pe mei he Kōmiti Hiva ‘a e ngaahi ‘Anitema ke hiva‘i ‘e he ngaahi kau hiva kotoa pe ‘e kau mai ki he Katoanga Pō Hiva fakalangilangi ko ‘eni. Ko e fakakaukau ke malava ‘o ngāue‘aki ‘a e ngaahi ta‘anga ‘a e kau punake ‘ilo kuo maheni mo e Siasi ‘i hono ngāue‘aki ki he ‘ene ngaahi katoanga hiva mei he senituli 18 ‘o a‘u mai ki he senituli ua taha 21.

Ko e vahevahe ‘o e ngaahi hiva ke fakahoko ‘e he ngaahi kau hiva, ki he Po Hiva fakalangilangi ‘o e Senituli Ua ‘o e Lotu Faka-kalisitiane lolotonga ‘a e Konifelenisi 102:

Vahefonua	Hingoa ‘o e Hiva	Ta‘anga (Ta‘u) /Punake
Vava‘u	<i>How Excellent Thy Name</i> (E Sihova ko homau ‘Eiki, Hono ‘ikai fungani ho huafa ‘i Mamani)	<i>Saul</i> (1739) – George Frideric Handel
Amelika	<i>Comfort Ye My People & And The Glory of the Lord</i> (Mou fakamanava hake hoku kakai & Pea ko e Naunau ‘o e ‘Eiki)	<i>Messiah</i> (1741) – George Frideric Handel
Ha‘apai	<i>For Unto Us a Child Is Born</i> (Kuo ‘Alo‘i Mai ha Tama)	<i>Messiah</i> (1741) – George Frideric Handel
Nu‘usila	<i>Worthy Is Thy Lamb & Amen</i> (‘Oku Taau mo e Lami & ‘Emeni)	<i>Messiah</i> (1741) – George Frideric Handel
Vahe Kolo 2-1	<i>Sanctus -Holy, Holy Lord of Hosts</i> (A e Tapuhā, ‘a Sihova Sapaoti)	1749 – Johann Sebastian Bach
Vahe Hihifo	<i>The Heavens Are Telling</i> (Oku tala ‘e he Langi ‘a e Naunau ‘o e ‘Eiki)	<i>The Creation</i> (1797) – Joseph Haydn
Vahe Hahake 2	<i>Hallelujah – Christ on the Mount of Olives</i> (Haleluia – Ko Sisu Kalaisi ‘i he Mo‘unga ‘Olive)	<i>Christ on the Mount of Olives</i> (1802) – Ludwig van Beethoven
Vahe Kolo 2-2	<i>Lift Up Your Heads</i> (Tangaki Hake Ngaahi Matapa)	1837 – Emma Louise Ashford
Eua	<i>The Works of God</i> (Punou – ‘E punou kiate koe ‘a Mamani)	1939 – Leonard James Rowlands
Vahe Loto	<i>Te Deum in D Major</i> (Titiume)	1941 – George Frideric Handel
Vahe Kolo 1-2	<i>Gloria in Excelsis</i> (Ko e Kololia ki Langi Taupotu)	1979 – Wolfgang Amadeus Mozart
Vahe Kolo 1-1	<i>Psalms 100</i> (Siupilate – Saame 100)	2016 – Dan Forrest
Vahe Hahake 1	<i>Spirit Renewed</i> (Laumālie Mā‘oni‘oni – Fakafo‘ou Kimautolu)	2023 – John Rodrigues
Aositelelia	<i>Bicentennial of Christianity in Tonga</i> (Senituli Ua ‘o e Lotu Faka-Kalisitiane ‘i Tonga)	2026 – Feleti Vi

‘Oku tau fakatauange te tau ‘inasi ‘i ha po hiva fakalangilangi Senituli Ua ‘oku fakahikihiki mo fakalangilangi ‘Otua ko e ‘uhi ko e fu‘u koloa kuo ta‘imalie ai hotau fonua ‘i he Senituli e Ua ‘o ‘etau tauhi ki he ‘Otua mo‘ui.

Fakamālō: ‘Oku ‘oatu ‘a e fakamālō mei he Sea, pea mo e kau memipa ‘o e Kōmiti ki he Palesiteni mo e Siasi ‘i he tuku mai ho‘omou falala ke mau fakahoko ‘a e fatongia ni. ‘E ‘ikai kakatoa ‘a e fatongia ni ke fakaa‘u atu ‘a e fakamālō ki he kau faihiva, kau pule hiva, pea tautau tefito ki he kau memipa ‘o e ngaahi kau hiva ‘iTongatapu, Vava‘u, Ha‘apai, ‘Eua, Ongo Niua, Nu‘usila, ‘Aositelelia pea mo ‘Amelika ‘i he teuteu mafana ke fakakoloa ‘a e Konifelenisi hono 102 pea pehe ki he Fakamanatu ‘o e Senituli Ua ‘o e hake mai ‘a e Lotu fakakalisitiane. Pea ‘ikai ia ko ia pe ka ko ho‘omou tauhi ke ma‘ui‘ui ma‘u pe ‘a e ngaahi Polokalama Hiva mo e Ouau Fakalitusia ‘o e ngaahi fai‘anga lotu kotoa pe. Mālō e Mateaki hiva mo e Tauhi Lotu.

Ke ‘iate kitautolu ma‘u ai pe ‘a e ‘Otua.

Faka‘apa‘apa atu
Kōmiti Hiva

Fehu‘i 9 (xi) (N) Tungī Colonnade

Talu pe mei he taimi koia na‘e nō mai ai ‘e he kautaha Tungī Colonnade Company Limited (TCCL) mei he Pule‘anga ‘ae fale Tungī Koloneiti (TCB) he 2012 pea mo e fehanga‘angai ‘a e TCCL mo e palopalema fakapa‘anga pea moe palopalema kehekehe fekau‘aki pea moe tu‘unga lelei ‘o e fale. Pea kuo toutou ‘ohake pe ‘i he ngaahi fakataha‘anga ‘a e Siasi, ke fakafoki ‘a e fale mo hono ngaahi mo‘ua ki he Pule‘anga Tonga ke nau tokanga ki ai.

Na‘e tu‘utu‘uni ‘e he Konifelenisi ‘o e 2025 ke ‘oua ‘e fakafoki ‘a e Tungī Koloneiti ki he Pule‘anga, kae hokohoko atu hono vakai‘i mo kumi ha founa ke fakalelei‘i ai ‘a e ngaahi palopalema ‘oku fehanga‘angai mo ia. Ko e ngaahi ngāue kuo fakahoko ‘e he TCCL ‘i he vaha‘a ta‘u faka - Konifelenisi ko ‘eni:

1. Fakahoko ha fakataha mo e Pule‘anga Tonga (Palemia) pea mo e ‘Amipasitōa Siaina ke fakamahino ‘a e tu‘unga palopalema ‘o e fale mo e ‘ikai ha tu‘unga ia ‘e ala ta fakafoki ai ‘a e nō.
2. Ko e ola ‘o e fakataha ko ia, na‘e fiema‘u ke fakahoko ‘e he Pule‘anga ha savea ki he tu‘unga mo e ngaahi maumau ‘o e fale.
3. Na‘e fetu‘utaki leva ‘a e ‘Amipasitōa Siaina ki he kautaha langa Siaina (CCECC) ke nau foki mai ki Tonga ni, ke tali mo vakai‘i ‘a e ngaahi palopalema na‘e tukuaki‘i ki he ngāue langa.
4. Na‘e lava mai ‘a e Kautaha Langa ia ‘o fakamo‘oni mai, na‘e lelei pe ‘enau ngaue ‘akinautolu pea na‘e ‘osi fakamo‘oni pe ki ai ‘a e Pule‘anga mo ‘enau supavaisa. ‘I he taimi tatau, ‘oku nau fakamo‘oni pe ki he tu‘unga vivili ‘o e fiema‘u ke fai ha fakalelei lahi ki he fale kae lava ke fakafiemalie ke ngaue fakapisinisi ‘aki.
5. Na‘e tu‘utu‘uni ‘e he Fakataha ‘a e Poate TCCL, Palemia mo e Pule‘anga, Ambassador Siaina pea mo e Kautaha CCEC ke fakama‘opo‘opo ‘a e ngaahi ngaue fakalelei ‘oku fiema‘u vivili ki he Colonnade. Pea fika‘i mo hono mahu‘inga fakapa‘anga ‘o ‘ave ki he Pule‘anga Tonga pea mo e ‘Amipasitōa Siaina ke nau vakai ha founa ke fakahoko ‘aki ‘a e fakalelei.
6. Na‘e fakahoko ‘a e fakamahu‘inga‘i ‘o e ngāue ni ‘e ha Kautaha fakapolofesinale pea ‘oku‘amanaki ke fakahū atu ‘a e ngaahi fiema‘u fakalelei mo hono fakamahu‘inga‘i ki he Pule‘anga Tonga mo e Pule‘anga Siaina ke nau fakakaukau‘i fakataha mo e TCCL ha founa ke fakahoko ‘aki ‘a e ngaue ni.
7. Kapau ‘e ‘ikai ma‘u ha tokoni mei he Pule‘anga pe ko Siaina ki hono fakalelei‘i ‘o e fale, pea ‘e fakakaukau‘i ke tuku atu ā ‘a e fale ki he Pule‘anga ke ne tokanga‘i fakataha mo e toenga ‘o e nō (mortgage).

Faka‘apa‘apa atu,
Poate Tungī Koloneiti

Fehu‘i 9 (xi) (NG) Poate Ngāue ki Muli

Na‘e tokanga ‘a e Poate ki Muli ki hono vakai‘i ‘o e ngaahi tu‘utu‘uni mei he Konifelenisi 101 pea mo e ngaahi ngāue ‘oku hoko atu ‘i he ngaahi Vahefonua ‘i muli. Na‘e toe alea‘i ‘a e founa mo e hala ki hono fakakau mai ‘o e ngaahi fai‘angalotu Tonga ‘i muli ki he ngaahi Vahefonua mo

e Konifelenisi, pea na‘e fakamamafa‘i ai ‘a e mahu‘inga ‘o e tauhi vā mo e tauhi kakai (pastoral care) ki he ngaahi fai‘angalotu ‘oku ‘ikai kau mai he taimi ni, kae ‘oua na‘a nau ongo‘i fakasitu‘a‘i. Na‘e tuku ‘a e ngāue ni ke hoko atu ki ai ‘a e Kōmiti Konisitūtone Koe‘uhi‘ ko e ngāue fakalelei ‘oku lolotonga fakahoko ki he Konisitūtone. Na‘e toe tuku foki ki he Kōmiti Konisitūtone ke fakama‘ala‘ala lelei ‘a e ngaahi mafai mo e fatongia ‘i he vā ‘o e Konifelenisi, ngaahi Vahefonua mo e ngaahi Kōmiti Fale‘i.

‘I he ngaahi fehikitaki faifekau, na‘e tali ke toloi ‘a e fehikitaki ki Fakaongo mo NSW kae ‘oua kuo kakato ‘a e lesisita ko e approved sponsor ‘i he Immigration ‘a ‘Aositelelia. Na‘e toe fakatokanga‘i foki ‘a e ngaahi fakataha fakavaha‘apule‘anga ‘o e EEF Bossey Meeting 2026 mo e World Methodist Council 2026.

Ngaahi Vahefonua ‘a e Siasi ‘i Muli

‘Oku hokohoko atu ‘a e tokanga ki hono toe fakama‘opo‘opo mo fakalakalaka ‘a e ngaahi Vahefonua ‘i muli. Neongo na‘e ‘amanaki ‘e faingofua ange ‘a e fengāue‘aki hili ‘enau hoko ko e ngaahi Vahefonua kakato ‘i he Konifelenisi, ka ‘oku kei ‘i ai pē ‘a e ngaahi me‘a ‘oku fiema‘u ke toe tokanga‘i. Ko ia ai, ‘oku mahu‘inga e fengāue‘aki vāofi ‘a e Poate ki Muli mo e Kōmiti Lao mo e Kōmiti Konisitūtone ‘a e Siasi ‘i hono vakai‘i mo tokanga‘i ‘a e ngaahi me‘a ‘oku hoko ‘i muli, Koe‘uhi‘ ke tau fononga fakataha ‘i he taumu‘a mo e ngāue ‘a e Siasi.

Ngaahi Konifelenisi Faka-Metotisi

‘Oku kei lelei pea mālohi ‘a e vā fengāue‘aki ‘a e Siasi mo e ngaahi Konifelenisi Faka-Metotisi ‘i muli, kau ai ‘a e Methodist Church of Great Britain, United Methodist Church in America, Uniting Church in Australia, pea mo e Methodist Church of Aotearoa New Zealand. ‘Oku hoko ‘a e ngaahi vā fengāue‘aki ko eni ko ha faingamālie lelei ke fakaloloto ai ‘a e fetu‘utaki mo e fefakakoloa‘aki fakalaumālie mo fakangāue.

Siasi ‘i he Pasifiki mo e ‘Apiako Fakateolosia

‘Oku lelei foki ‘a e fengāue‘aki ‘a e Siasi mo e ngaahi Siasi ‘i he Pasifiki pea mo e ngaahi ‘apiako fakateolosia ‘i he vāhenga ni. ‘Oku hokohoko atu ‘a e fetu‘utaki mo e kāinga lotu Tonga ‘i Fisi, Ha‘amoā, Siapani mo Pilitania, pea ‘oku fakafiefia ‘a ‘enau kei kau mai ki he Konifelenisi ‘o fou ‘i he‘enau kau fakafofonga ‘oku lava mai ‘i he ta‘u kotoa pē.

Fakamālō

‘Oku fai atu ‘a e fakamālō loto houna ki he Palesitani ‘o e Siasi ‘i he‘ene fakafofonga‘i ‘a e Siasi ‘i he ngaahi fakataha‘anga mo e ngaahi sino fakasiasi ‘i muli, pea mo ‘ene tokoni ki hono langa mo tauhi ‘a e ngaahi vā kaume‘a lelei ‘i Tonga ni pea mo tu‘apule‘anga. ‘Oku toe fai atu foki ‘a e fakamālō kiate kinautolu kotoa pē ‘oku nau tokoni mai mei muli ki he ngāue ‘a e Siasi, tautautefito ki he kau Faifekau Tonga ‘oku nau ngāue ‘i he ngaahi Konifelenisi muli. ‘Ofa ke hokohoko atu ‘a e tapuaki mo e malu ‘a e ‘Otua ‘i he‘etau fengāue‘aki mo e ngāue fakataha ki he kaha‘u.

Faka‘apa‘apa atu,

Sekelitali Lahi ‘o e Siasi

Fehu‘i 9 (xi) (O) Poate Fale‘i faka – Pisinisi

Vakai ki he fakamatala ‘oku hā ‘i he Fehu‘i (9) (xi) (L) mo e Fehu‘i (9) (xi) (N) - ko e fakamatala mei he Tungī Colonnade mo e Faletohi ‘Otumotu Anga‘ofa.
